

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МАРТИНЮК ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 351.746.1(470:477)«364»

ДИСЕРТАЦІЯ

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ
ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД**

281 Публічне управління та адміністрування
Галузь знань – 28 Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ О. В. Мартинюк

Науковий керівник:

ШЕВЧУК Інна Володимирівна,

доктор наук з державного управління, професор

АНОТАЦІЯ

Мартинюк О. В. **Модернізація державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період.** Кваліфікована наукова праця на правах рукопису

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі 28 Публічне управління та адміністрування, спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2025.

У дисертаційній роботі вирішено актуальне наукове завдання – науково-теоретично обґрунтовано засади формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період, а також розроблено практичні рекомендації щодо її вдосконалення.

Для досягнення мети було виконено такі завдання:

- з’ясувати сутність та основний зміст державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період;
- виявити специфіку суб’єктного складу та особливості формування нормативно-правової бази з питань формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України в контексті європейського вибору України;
- дослідити іноземний досвід формування державної політики у сфері безпеки державного кордону та оцінити можливість його адаптації в Україні;
- проаналізувати сучасний стан, систематизувати виклики та загрози в сфері безпеки державного кордону України з урахування специфіки особливого періоду;
- визначити стратегічні орієнтири міжнародного партнерства України у сфері безпеки державного кордону України в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови;

– запропонувати шляхи модернізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період.

Об’єктом дослідження є процес формування та реалізації державної політики у сфері державної безпеки України.

Предметом дослідження є теоретико-прикладні аспекти модернізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період.

У процесі виконання дисертаційного дослідження було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечили об’єктивність, системність і достовірність отриманих результатів. Зокрема, *діалектичний метод* використовувався для визначення досліджуваних понять та категорій, *абстрактно-логічний метод* застосовувався для аналізу наукових джерел, теоретичного узагальнення та формулювання висновків; *гіпотетико-дедуктивний* – для побудови логіки дослідження, формулювання гіпотези та обґрунтування методологічного підходу; *економіко-статистичний* – для з’ясування сучасного стану у сфері державного кордону України; *метод декомпозиції* – для деталізації мети дослідження й визначення конкретних завдань. *Ретроспективний аналіз* дозволив простежити процес формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України. *Функціональний підхід* використовувався для дослідження інституційної структури та визначення повноважень органів державної влади щодо реалізації політики у сфері безпеки державного кордону, зокрема в умовах особливого періоду.

Нормативно-правову та емпіричну базу дослідження становили Конституція України, міжнародно-правові акти, нормативно-правові документи Верховної ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, відомчі акти, а також аналітичні, статистичні матеріали та наукові праці вітчизняних та іноземних дослідників, що стосуються проблематики безпеки державного кордону.

Аналіз теоретичних основ забезпечення безпеки державного кордону України показав важливість доповнення понятійно-категоріального апарату науки публічного управління, зокрема запропоновано визначення понять «безпека державного кордону в особливий період», «державна політика у сфері безпеки державного кордону в особливий період», «управління у сфері безпеки державного кордону», «державне управління у сфері безпеки державного кордону в особливий період».

Виокремлено основні інструменти публічного управління: стратегічне планування, оперативне управління, нормативно-правове забезпечення, впровадження сучасних технологій і аналітичних систем, підготовка персоналу та залучення громадськості. Визначено систему принципів ефективного управління – законність, комплексність, взаємодія, оперативність, контроль і адаптивність. У зв'язку з актуальними викликами та особливим періодом було доповнено новими принципами, а саме принципами адаптаційної безпеки, стратегічної стійкості, цифрового суверенітету, динамічної координації та проактивного стримування. Обґрунтовано напрями державної політики, зокрема управління ризиками, розвиток державно-приватного партнерства, адаптацію законодавства до стандартів ЄС і НАТО та захист інформації.

Визначено, що розроблені та впроваджені закони та підзаконні акти, такі як «Про основи національної безпеки України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про державний кордон України» та інші, встановлюють чіткі правила та процедури для охорони державного кордону, що визначають обов'язки і повноваження державних органів у забезпеченні безпеки державного кордону. Нормативно-правове забезпечення вимагає постійного оновлення у зв'язку з змінами в законодавстві та подіями в державі, саме тому запропоновано внесення змін до Закону України «Про оборону України» та Закон України «Про правовий режим воєнного стану».

З'ясовано, що іноземний досвід формування державної політики враховує як глобальні виклики, так і регіональні загрози. Досвід Ізраїлю, США, ЄС та

держав Балтії демонструє різні підходи до впровадження прикордонної політики, адаптація яких може покращити безпеку державного кордону України.

Визначено, що сучасний стан у сфері безпеки державного кордону України зумовлений як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками – геополітичними змінами, військово-політичними загрозами, економічною нестабільністю та соціальними проблемами. Тимчасова окупація АРК та збройна агресія рф проти України, розпочата у 2014 році, стали каталізаторами порушення міжнародного правопорядку, поставивши під загрозу суверенітет та територіальну цілісність України. Вказані події засвідчили наявність довготривалої стратегії рф, спрямованої на дестабілізацію української державності, руйнування регіональної безпеки та порушення принципів непорушності державного кордону.

Встановлено, що державна політика у сфері безпеки державного кордону реалізується через взаємодію широкого кола суб'єктів на різних рівнях управління – від силових і прикордонних структур до органів цивільного захисту та громадянського суспільства, що сприяє ефективному, скоординованому й адаптивному забезпеченню безпеки державного кордону.

Досліджено механізми формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону, зокрема політичний, правовий, організаційний, військовий, фінансово-економічний, інформаційно-психологічний та програмно-цільовий. Наголошено, що ідеологічний механізм має слугувати інструментом формування патріотизму та суспільної мобілізації. Обґрунтовано потребу адаптації державної політики до нових загроз, посилення прозорості інституцій, структурних реформ та міжвідомчої й міжнародної координації для підвищення ефективності безпекової системи.

Для удосконалення діяльності суб'єктів у сфері безпеки державного кордону України запропоновано впровадження сучасних технологій, зокрема за допомогою штучного інтелекту та модернізованих безпілотних літальних апаратів; підвищення рівня мовної підготовки персоналу з урахуванням внесення змін до чинного законодавства.

Відзначено, що модернізація державної політики у сфері безпеки державного кордону передбачає комплексний підхід, який включає нормативно-правові зміни, зокрема врегулювання питання інтегрованого управління державним кордоном; узгодження повноважень між ЗСУ та іншими силовими відомствами; впровадження кримінальної розвідки як напряму діяльності суб'єктів забезпечення безпеки державного кордону; посилення координації дій між усіма суб'єктами, відповідальними за безпеку кордону, для своєчасного реагування на сучасні виклики та загрози.

Запропоновано створення Єдиної системи взаємодії, що інтегруватиме всі наявні ресурси та аналітичні інструменти, що дозволить оперативно обробляти дані, мінімізувати корупційні ризики та оптимізувати процеси перевірки на кордоні.

Встановлено, що розширення міжнародного співробітництва, зокрема активна участь України в європейських грантових програмах, сприяє впровадженню інновацій у сфері прикордонної безпеки. Розширення переліку спільних проєктів і програм дозволить інтегрувати новітні технології та найкращі практики управління державним кордоном. Досвід держав ЄС підтверджує ефективність таких підходів, що може бути використано для адаптації державної політики у сфері безпеки державного кордону України до європейських стандартів.

Ключові слова: державна політика, державне управління, державний кордон, національна безпека, особливий період, період воєнного стану, прикордонна безпека, сфера безпеки і оборони, виклики та загрози, управління кордонами, охорона державного кордону, міжнародне співробітництво.

SUMMARY

Martyniuk O. V. Modernization of state policy in the field of security of the state border of Ukraine in a special period. Qualified scientific work with manuscript rights

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field 28 Public Management and Administration, specialty 281 Public management and administration. Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, 2025.

The dissertation solves current scientific problems - scientifically and theoretically substantiates the principles of formation and implementation of state policy in the field of security of the state border of Ukraine in a special period, and also develops practical recommendations for its improvement.

To achieve the goal, the following task was performed:

- to clarify the essence and main content of the state policy in the field of security of the state border of Ukraine in a special period;
- to identify the specifics of the subject composition and the features of the formation of the regulatory and legal framework on the issues of forming and implementing the state policy in the field of security of the state border of Ukraine in the context of Ukraine's European choice;
- to study foreign experience in forming the state policy in the field of security of the state border and assess the possibility of its adaptation in Ukraine;
- to analyze the current state, systematize the challenges and threats in the field of security of the state border of Ukraine, taking into account the specifics of the special period;
- to determine the strategic guidelines of Ukraine's international partnership in the field of security of the state border of Ukraine in the conditions of martial law and post-war reconstruction;
- to propose ways to modernize the state policy in the field of security of the state border of Ukraine in a special period.

The object of the study is the process of forming and implementing state policy in the field of state security of Ukraine.

The subject of the study is the theoretical and applied aspects of modernizing state policy in the field of state border security of Ukraine in a special period.

In the performance of the dissertation research, a complex of general scientific and special methods was used, which ensured the objectivity, systematicity and reliability of the results obtained. Also, the dialectical method was used to determine the concepts and categories under study, the abstract-logical method was used to analyze scientific sources, theoretical generalization and formulation of conclusions; hypothetical-deductive - to build the logic of the study, formulate a hypothesis and substantiate the methodological approach; economic-statistical - to clarify the current state of affairs in the field of state border of Ukraine; decomposition method - to detail the purpose of the study and determine specific tasks. Retrospective analysis allowed us to trace the process of forming and implementing state policy in the field of state border security of Ukraine. The functional approach was used to study the institutional structure and determine the powers of state authorities in implementing policy in the field of state border security, in particular in the conditions of a special period.

The normative and legal and empirical basis of the study was the Constitution of Ukraine, international legal acts, regulatory and legal documents of the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, departmental acts, as well as analytical, statistical materials and scientific works of domestic and foreign researchers related to the issues of state border security.

The analysis of the theoretical foundations of ensuring the security of the state border of Ukraine showed the importance of supplementing the conceptual and categorical apparatus of the science of public administration, in particular, the definition of the concepts of «state border security in a special period», «state policy in the field of state border security in a special period», «management in the field of state border security», «state management in the field of state border security in a special period» was proposed.

The main tools of public administration are identified: strategic planning, operational management, regulatory and legal support, implementation of modern technologies and analytical systems, staff training and public involvement. A system of principles of effective management is defined - legality, comprehensiveness, interaction, efficiency, control and adaptability. In connection with current challenges and a special period, it was supplemented with new principles, as well as the principles of adaptive security, strategic resilience, digital sovereignty, dynamic coordination and proactive streaming. The directions of state policy are substantiated, in particular risk management, development of public-private partnership, adaptation of legislation to EU and NATO standards and information protection.

It is determined that the developed and implemented laws and by-laws, such as «On the Fundamentals of National Security of Ukraine», «On the State Border Service of Ukraine», «On the State Border of Ukraine» and others, establish clear rules and procedures for protecting the state border, which assume the duties and powers of state bodies in ensuring the security of the state border. Regulatory and legal support requires constant updating in connection with changes in legislation and events in the state, which is why it is proposed to amend the Law of Ukraine «On the Defense of Ukraine» and the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law».

It was found that foreign experience in the formation of state policy takes into account both global challenges and regional threats. The experience of Israel, the USA, the EU and the Baltic states demonstrates different approaches to the implementation of border policy, the adaptation of which can improve the security of the state border of Ukraine.

It was determined that the current state of security of the state border of Ukraine is determined by both external and internal factors - geopolitical changes, military-political threats, economic instability and social problems. The temporary occupation of the ARC and the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began in 2014, became catalysts for violating international law and order, jeopardizing the sovereignty and territorial integrity of Ukraine. These events demonstrated the existence of a long-term strategy of the Russian Federation aimed at destabilizing the

Ukrainian government, destroying regional security and violating the principles of the inviolability of the state border.

It has been established that state policy in the field of state border security is implemented through the interaction of a wide range of actors at different levels of governance – from law enforcement and border structures to civil protection agencies and civil society, which is a more effective, coordinated and adaptive provision of state border security.

The mechanisms of formation and implementation of state policy in the field of state border security are investigated, in particular political, legal, organizational, military, financial and economic, information and psychological and program-targeted. It is emphasized that the ideological mechanism should serve as a tool for the formation of patriotism and public mobilization. The need to adapt state policy to new threats, increase the transparency of institutions, structural reforms and interdepartmental and international coordination to increase the efficiency of a secure system is substantiated.

To improve the activities of entities in the field of state border security, Ukraine proposes the introduction of modern technologies, in particular using artificial intelligence and modernized unmanned aerial vehicles; increasing the level of language training of personnel, taking into account amendments to current legislation.

It is noted that the modernization of state policy in the field of state border security is a comprehensive approach, which includes regulatory and legal changes, in particular the regulation of issues of integrated state border management; coordination of powers between the Armed Forces of Ukraine and other law enforcement agencies; introduction of criminal intelligence as a direction of activity of entities ensuring state border security; strengthening coordination of actions between all entities responsible for border security for timely response to modern challenges and threats.

It is proposed to create a Unified Interaction System that integrates all available resources and analytical tools, which allows for prompt data processing, minimizing corruption risks, and optimizing border inspection processes.

It has been established that the expansion of international cooperation, in particular, the active participation of Ukraine in European grant programs, contributes

to the implementation of innovations in the field of border security. Expanding the list of joint projects and programs allows for the integration of the latest technologies and best practices in state border management. The experience of EU countries confirms the effectiveness of such approaches that can be used to adapt state policy in the field of state border security of Ukraine to European standards.

Keywords: state policy, state administration, state border, national security, special period, period of martial law, border security, security and defense sector, challenges and threats, border management, state border protection, international cooperation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мартинюк О. В. Трансформація викликів і загроз національній безпеці у сфері безпеки державного кордону в умовах формування нового світового порядку. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. Вип. 37. 2023. С. 81–84. URL : <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/37-2023/15.pdf>

2. Мартинюк О. В. Сутність та особливості державної політики у сфері забезпечення безпеки державного кордону. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 9. 2024. URL : <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/4617/4656>

3. Мартинюк О. В. Іноземний досвід формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. Вип. 44. 2024. С. 163–166. URL : <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/44-2024/29.pdf>

4. Мартинюк О. В. Інституційне забезпечення у сфері охорони державного кордону України. *Національні інтереси України*. № 1(6). 2025. С. 493–505. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/18569/18603>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Мартинюк О. В. Ключові загрози національній безпеці України у сфері безпеки державного кордону. *Сучасна парадигма публічного управління* : збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (30 листопада – 2 грудня 2023 року). ЛНУ імені Івана Франка, Львів. 2024. С. 547–550. URL : <https://surl.li/gvmjzc>

2. Мартинюк О. В. До питання щодо договірно-правового оформлення державних кордонів України *Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи* : збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 8 лютого 2024 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2024. С. 136–138. URL : <https://surl.li/dawauo>

3. Мартинюк О. В. Правові аспекти забезпечення реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України. *Актуальні проблеми юридичної науки. Забезпечення правопорядку в Україні та світі: виклики сьогодення* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять треті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18 жовтня 2024 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2024. С. 60–63. URL : <https://surl.li/vvmtuh>

4. Мартинюк О. В. Досвід Ізраїлю щодо формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану* : тези III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 21 листопада 2024 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ. 2025. С. 806–807. URL : <https://surl.li/ouocdy>

5. Мартинюк О. В. Ключові вектори публічного управління у сфері безпеки державного кордону *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України ПИЛИ Василя Івановича

(м. Хмельницький, 16 січня 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2025. С. 139–140. URL : <https://surl.li/wzwucc>

6. Мартинюк О. В. Особливості реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. *Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи* : збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 7 лютого 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2025. С. 129–132. URL : <https://surl.li/sxzvoq>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ.....	25
1.1. Сутність та основний зміст державної політики у сфері безпеки державного кордону.....	25
1.2. Нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері безпеки державного кордону України.....	45
1.3. Іноземний досвід формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону.....	65
<i>Висновки до розділу 1.....</i>	<i>83</i>
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН СФЕРИ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД.....	85
2.1. Аналіз сучасних реалій у сфері державного кордону України.....	85
2.2. Суб'єкти забезпечення безпеки у сфері безпеки державного кордону.....	104
2.3. Особливості державної політики у сфері безпеки державного кордону в умовах реальних та потенційних загроз.....	117
<i>Висновки до розділу 2.....</i>	<i>146</i>
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД.....	149
3.1. Удосконалення діяльності суб'єктів забезпечення безпеки у сфері безпеки державного кордону України.....	149
3.2. Стратегічні орієнтири міжнародного партнерства у сфері безпеки державного кордону України.....	154
3.3. Шляхи модернізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України.....	165
<i>Висновки до розділу 3.....</i>	<i>175</i>
ВИСНОВКИ.....	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	183
ДОДАТКИ.....	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК – Автономна Республіка Крим

БПЛА – безпілотний літальний апарат

ВМС України – Військово-морські сили Збройних сил України

ВРУ – Верховна Рада України

ДНР – Донецька Народна Республіка

ДПСУ – Державна прикордонна служба України

ЄС – Європейський Союз

ЗАЕС – Запорізька атомна електростанція

ЗСУ – Збройні Сили України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КНР – Китайська Народна Республіка

ЛНР – Луганська Народна Республіка

МАГАТЕ – Міжнародне агентство з атомної енергії

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

МЗС України – Міністерство закордонних справ України

Мінреінтеграції України – Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України

НАТО – Північноатлантичний альянс

РНБО України – Рада національної безпеки і оборони України

рф – російська федерація

СБУ – Служба безпеки України

СНД – Співдружність Незалежних Держав

США – Сполучені Штати Америки

ІІ – штучний інтелект

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасній архітектурі міжнародних відносин державний кордон є не лише символом, а й практичним інструментом забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки кожної держави. Недоторканність кордонів виступає фундаментальним принципом міжнародного права, закріпленим, зокрема, в пункті 4 статті 2 Статуту ООН та Декларації про зміцнення міжнародної безпеки. Будь-яке посягання на цілісність державних кордонів – це пряме порушення міжнародно-правових норм і підвалин світового порядку.

Історичний досвід України в питаннях встановлення та захисту державного кордону свідчить про постійну необхідність протидії зовнішньому тиску з боку сусідніх держав, які часто керуються власними національними, політичними або імперськими інтересами. Особливої гостроти проблема набула в умовах повномасштабної воєнної агресії РФ проти України, що спричинила докорінну зміну безпекового середовища як в Європі, так і в світі загалом. Порушення міжнародних угод з боку РФ суттєво підірвало довіру до чинних механізмів міжнародної безпеки та висвітлило необхідність розробки нових підходів до охорони державного кордону. Водночас, забезпечення безпеки державного кордону України не обмежується лише воєнними діями чи відповіддю на зовнішні загрози, а також стосується післявоєнного періоду, коли необхідно буде завершити процес демаркації кордонів, зокрема на ділянках, що межують з Росією та Білоруссю, а також оновити договірно-правову базу щодо прикордонного режиму з суміжними державами.

З огляду на стратегічне географічне положення України – на перетині шляхів між Сходом і Заходом, Північчю та Півднем – ефективна державна політика у сфері охорони та безпеки державного кордону набуває надзвичайно важливого значення, яка є запорукою стабільності, передумовою для інтеграції до європейського безпекового простору та ключовим чинником захисту національного суверенітету, що обумовлює актуальність, наукову та практичну

значущість обраної теми дослідження, яка спрямована на аналіз сучасних механізмів державного управління у сфері безпеки державного кордону в умовах зростаючих геополітичних ризиків.

Важливо зауважити про пріоритетність забезпечення безпеки державного кордону в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, що узгоджується з одним із фундаментальних національних інтересів, визначених у статті 3 Закону України «Про національну безпеку», а саме – інтеграцією України в європейський політичний, безпековий, правовий простір, що передбачає набуття членства в ЄС і забезпечення безпеки державного кордону.

Проблематика досліджень в сфері безпеки державного кордону України, безперечно, є ключовим аспектом сучасного державотворення й стратегічним завданням забезпечення національної безпеки. Так проблематиці безпеки державного кордону України, зокрема його стратегічного значення, сучасних викликів та загроз, присвячені фундаментальні праці С. О. Баранова, О. Б. Ганьби, С. В. Дейнека, О. В. Деркача, Г. Г. Єфіменка, Н. В. Камінської, С. В. Кульчицького, Ю. Б. Курилюка, В. С. Нікіфоренка, В. В. Половнікова, С. П. Рибаченка, Н. І. Романюк, Г. П. Ситника, І. А. Слободяна, О. Є. Цевельова

Дослідження категорії «прикордонна безпека» та її змістового наповнення були предметом уваги таких вітчизняних вчених, як О. В. Ананьїна, Ю. А. Дем'янюка, В. Л. Зьолки, А. Я. Ксензюка, Д. А. Купрієнка, М. М. Литвина, Г. А. Магася, О. Г. Мельникова, Д. А. Мули, В. О. Назаренка, Р. В. Рачка, В. М. Серватюка, О. М. Ставицького, Є. В. Прокопенка, П. А. Шишоліна.

Комплексно теоретико-методологічні засади аналізу стану у сфері безпеки державного кордону та національної безпеки України, ключових викликів та загроз досліджуваній сфері були досліджені у наукових публікаціях С. Р. Асланова, С. В. Беляя, А. В. Братка, К. М. Вітмана, Д. О. Грицишена, С. М. Домбровської, В. О. Копанчука, В. А. Ліпкана, М. Б. Міщук, Ю. Р. Офіцинського, І. О. Цурканова, Е. В. Щепанського. Іноземний досвід формування державної політики у сфері безпеки державного кордону досліджували М. С. Дністрянський, Р. І. Кирпичник, М. В. Клименченко,

М. М. Марусинець. Варто відмітити, що означену тематику досліджували також іноземні науковці, зокрема Б. Бленчард, Дж. Борелль, М. Стоун, Й. Таллазай, Л. Хардінг, Т. Фінн.

Питання забезпечення безпеки державного кордону та суміжні аспекти зазначеної проблематики стали предметом ґрунтовних наукових досліджень, висвітлених у дисертаціях ряду вітчизняних вчених, зокрема Цевельова О. Є., тема дисертації «Державне реагування на загрози національній безпеці у сфері безпеки державного кордону України», та Слободяна І. А., дисертаційне дослідження на тему «Механізми реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України» [57, с. 67; 48, с. 50–51]. Питанням удосконалення системи управління та реформування сектору охорони державного кордону присвячено дисертаційні дослідження Литвина М. М. «Методологічні основи реформування системи охорони державного кордону України», Половнікова В. В. «Заходи адміністративного примусу в діяльності Державної прикордонної служби України» та Зьолки В. Л. «Концепція охорони національних інтересів України у прикордонній сфері (адміністративно-правовий аспект)» [22, 27, 51]. Означені наукові праці охоплюють широкий спектр питань: від методологічних підходів до охорони державного кордону, адміністративно-правового забезпечення діяльності прикордонних органів, до стратегічного планування і формування державної політики у прикордонній сфері в умовах сучасних безпекових викликів.

Попри значну наукову опрацьованість обраної тематики провідними дослідниками, актуальні геополітичні виклики, зокрема повномасштабне вторгнення РФ у лютому 2022 року, зумовлюють необхідність глибшого аналізу процесів державного регулювання безпеки державного кордону в умовах зростаючих загроз. Врахування впливу особливого періоду дозволяє актуалізувати науковий підхід, чітко визначити тему дослідження, наукову і прикладну цінність, а також обґрунтувати логіку структури та зміст дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася в межах науково-дослідних робіт Хмельницького університету

управління та права імені Леоніда Юзькова, зокрема: «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний № 0117U000103), «Шляхи удосконалення механізмів публічного управління та адміністрування в сфері національної безпеки в умовах євроінтеграції (державний реєстраційний № 0120U104417) та «Управлінсько-правові засади розбудови Української держави в умовах трансформації геополітичних векторів» (державний реєстраційний № 0123U105202).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає обґрунтуванні теоретичних засад та прикладних аспектів модернізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період.

Для досягнення мети планується виконати такі завдання:

- з’ясувати сутність та основний зміст державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період;
- виявити специфіку суб’єктного складу та особливості формування нормативно-правової бази з питань формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України в контексті європейського вибору України;
- дослідити іноземний досвід формування державної політики у сфері безпеки державного кордону та оцінити можливість його адаптації в Україні;
- проаналізувати сучасний стан, систематизувати виклики та загрози в сфері безпеки державного кордону України з урахування специфіки особливого періоду;
- визначити стратегічні орієнтири міжнародного партнерства України у сфері безпеки державного кордону України в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови;
- запропонувати шляхи модернізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період.

Об’єкт дослідження – процес формування та реалізації державної політики у сфері державної безпеки України.

Предмет дослідження – теоретико-прикладні аспекти модернізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період.

Методи дослідження. У процесі виконання дисертаційного дослідження було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечили об'єктивність, системність і достовірність отриманих результатів. Зокрема, *діалектичний метод* використовувався для визначення досліджуваних понять та категорій, *абстрактно-логічний метод* застосовувався для аналізу наукових джерел, теоретичного узагальнення та формулювання висновків; *гіпотетико-дедуктивний* – для побудови логіки дослідження, формулювання гіпотези та обґрунтування методологічного підходу; *економіко-статистичний* – для з'ясування сучасного стану у сфері державного кордону України; *метод декомпозиції* – для деталізації мети дослідження й визначення конкретних завдань. *Ретроспективний аналіз* дозволив простежити процес формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України. *Функціональний підхід* використовувався для дослідження інституційної структури та визначення повноважень органів державної влади щодо реалізації політики у сфері безпеки державного кордону, зокрема в умовах особливого періоду.

Нормативно-правову та емпіричну базу дослідження становили Конституція України, міжнародно-правові акти, нормативно-правові документи Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, відомчі акти, а також аналітичні, статистичні матеріали та наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, що стосуються проблематики безпеки державного кордону.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження визначається особистим внеском автора у вирішення актуального завдання в галузі публічного управління та адміністрування, що полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні необхідності модернізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період та у розробці на цій основі

практичних рекомендацій щодо її вдосконалення, яка конкретизована у таких положеннях:

уперше:

1) запропоновано створення Єдиної системи взаємодії між суб'єктами забезпечення безпеки у сфері безпеки державного кордону, тобто цифрової платформи, основною метою якої буде налагодження комунікаційної та інформаційної взаємодії між залученими інститутами та органами влади у сфері безпеки державного кордону, де пріоритетом буде використання сучасних інтелектуальних алгоритмів на базі штучного інтелекту;

2) обґрунтовано необхідність внесення змін до Закону України «Про оборону України» та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» шляхом доповнення регламентованих категорій визначенням категорії «стан війни» та «воєнний час» з метою унормування основних понять, застосовуваних у Конституції України та відповідних законах України;

удосконалено:

3) принципи державної політики у сфері безпеки державного кордону в особливий період, серед яких принципи адаптаційної безпеки, стратегічної стійкості, динамічної координації, цифрового суверенітету, проактивного стримування, екологічного стратегування;

4) шляхи модернізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період, зокрема удосконалення нормативно-правового забезпечення врегулювання питання інтегрованого управління державним кордоном у зв'язку з появою нових викликів та загроз шляхом оновлення концептуального документу у сфері безпеки державного кордону – Стратегії національної безпеки України – та прийняття єдиного Закону України «Про інтегроване управління державним кордоном України»; узгодження повноважень між ЗСУ та іншими силовими відомствами; впровадження кримінальної розвідки як напряму діяльності суб'єктів забезпечення безпеки державного кордону; посилення координації дій між суб'єктами забезпечення безпеки державного кордону України та своєчасне реагування на сучасні виклики та загрози;

посилення взаємодії між бенефіціарами в контексті участі в міжнародних грантових програмах;

дістали подальшого розвитку:

5) понятійно-категоріальний апарат науки публічного управління, зокрема запропоновано визначення понять «безпека державного кордону в особливий період», «державна політика у сфері безпеки державного кордону в особливий період», «управління у сфері безпеки державного кордону», «державне управління у сфері безпеки державного кордону в особливий період»;

6) систематизація викликів та загроз сфері безпеки державного кордону України, що прямо або опосередковано шкодять/можуть зашкодити цілісності й недоторканості державного кордону України.

Практичне значення одержаних результатів. Практична цінність дисертаційного дослідження полягатиме у можливості застосування сформульованих автором висновків, пропозицій і рекомендацій у таких напрямках:

– у *нормативно-правовій діяльності* – при підготовці та вдосконаленні нормативно-правових актів України, що регулюють засади формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону, а також при визначенні стратегічних напрямів внутрішньої та зовнішньої політики держави в умовах особливого періоду;

– у *науково-дослідній сфері* – як методологічна та теоретична основа для подальших досліджень, присвячених питанням формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України;

– в *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін управлінського та правового спрямування, пов'язаних із питаннями безпеки державного кордону України, а також при розробці навчально-методичних матеріалів і посібників.

Результати дослідження, сформульовані висновки та рекомендації були впроваджені у практичну діяльність, що підтверджено відповідними довідками та актами про їх застосування:

– 94 прикордонного загону Державної прикордонної служби України при забезпеченні ефективного управління державним кордоном України, що поєднуватиме нормативно-правові зміни, технологічні інновації, міжвідомчу координацію та міжнародне співробітництво (довідка про впровадження від 08.04.2025 року №04.4/49725-Вн) (Додаток Б) ;

– Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова в освітньому процесі при вивченні таких дисциплін як «Національна та громадська безпека», «Менеджмент в органах публічного управління», «Політика європейської інтеграції» «Інституціональне забезпечення в органах публічного управління», «Публічне управління та адміністрування: теорія, методологія, історія», «Концептуальні та правові засади забезпечення національної безпеки» для здобувачів вищої освіти факультету публічного управління денної та заочної форми навчання, які навчаються на першому та другому ступенях Бакалавр та Магістр за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування; для докторів філософії, які навчаються на третьому освітньо-науковому рівні здобувачів вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування (акт про впровадження від 08.04.2025 р.) (Додаток В);

– Департаменту з питань оборонної роботи та цивільного захисту Хмельницької обласної державної адміністрації щодо удосконалення діяльності суб'єктів у сфері безпеки державного кордону, особливо в умовах сучасних викликів, таких як військова агресія, гібридні загрози та нелегальна міграція (довідка про впровадження від 29.04.2025 р.) (Додаток Г).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею. Розроблені наукові положення, висновки, рекомендації та пропозиції отримані здобувачем особисто у ході дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні результати дисертації представлені на міжнародних науково-практичних конференціях: V Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна

парадигма публічного управління» (м. Хмельницький, 30 листопада – 2 грудня 2023 року), III Міжнародній науково-практичній конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи» (м. Хмельницький, 8 лютого 2024 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Двадцять треті осінні юридичні читання. Забезпечення правопорядку в Україні та світі: виклики сьогодення» (м. Хмельницький, 18 жовтня 2024 року), III Міжнародній науково-практичній конференції «Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану» (м. Хмельницький, 21 листопада 2024 року), VI Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченої пам'яті доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України ПИЛИ Василя Івановича «Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації» (м. Хмельницький, 16 січня 2025 року), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи» (м. Хмельницький, 7 лютого 2025 року).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено автором у 10 публікаціях, серед яких 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях України з державного управління, 6 тез – у матеріалах міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 218 сторінок, обсяг основного тексту 183 сторінки. Робота містить 18 рисунків, 8 таблиць. Список використаних джерел налічує 268 найменувань.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

1.1 Сутність та основний зміст державної політики у сфері безпеки державного кордону

Сучасне геополітичне становище України обумовлює прийняття своєчасних кардинальних глобальних рішень для ефективного функціонування всіх сфер державного та суспільного життя. Питання територіальної цілісності держави безпосередньо стосується безпеки державного кордону та потребує прогнозування подальшого розвитку державної політики у різних сферах. З моменту проголошення незалежності проблематика захисту кордону залишалася однією з найголовніших для українського суспільства, особливо в умовах зовнішньої агресії РФ проти України. Політика попередньої влади була неготова протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, оскільки базувалася на радянській нормативно-правовій базі та не враховувалася специфіка зовнішніх інтересів держави [96, с. 328–335]. Період розпаду СРСР та утворення незалежних держав виявив об'єктивну необхідність та важливість встановлення чітких меж державного кордону. З огляду на геополітичне та географічне розташування Україна перебувала та надалі перебуває під ризиком переміщення нелегальних мігрантів, контрабанди товарів, зброї, наркотиків та інших небезпечних матеріалів. Активізувалася діяльність злочинних та екстремістських угруповань на прикордонних територіях і нагальним питанням постало забезпечення безпеки прикордонних територій України, територіальної цілісності. Актуальність питання безпеки державного кордону України зросла не тільки через утворення нових сусідніх держав після розпаду СРСР, але й велику роль відіграли стратегічне розташування в євразійських транспортних коридорах, невирішеність

візової політики, проблеми митного законодавства, придністровський конфлікт та слабкий розвиток прикордонної інфраструктури [30, с. 141–144].

Сьогодні Україна, забезпечення національної безпеки України потребує уваги до сфери безпеки державного кордону з метою забезпечення формування та реалізації ефективної державної політики захисту державного кордону та суверенних прав [209, с. 36]. Відтак держава спрямувала зусилля на удосконалення чинної нормативно-правової бази з метою забезпечення безпеки державного кордону регулювання, розвитку інституційної спроможності державних органів, відповідальних за виконання цих функцій. Важливою складовою цього процесу стало зміцнення міжнародного співробітництва, зокрема, з ЄС, НАТО та іншими стратегічними партнерами, що дозволяє інтегрувати європейські стандарти в систему охорони державного кордону. Публічне управління в цій сфері передбачає комплексний підхід, який включає не тільки заходи з фізичної охорони державного кордону, але й розробку та впровадження сучасних технологій моніторингу та контролю, підвищення кваліфікації персоналу, а також розвиток прикордонної інфраструктури [83, с. 140].

Система публічного управління передбачає координацію зусиль різних сфер для досягнення спільних цілей, зокрема в економіці, соціальній сфері, охороні здоров'я, освіті та інших важливих галузях відповідно до законів та нормативних актів, забезпечуючи захист прав і свобод громадян. Використання ресурсів здійснюється раціонально з метою досягнення максимально можливих результатів, а органи влади несуть відповідальність за свої дії перед суспільством та відповідними контролюючими органами. Впровадження сучасних технологій та підходів дозволяє підвищувати ефективність управління [176, с. 144].

Публічне управління поділяється на різні сфери і галузі. Сфери включають загальні аспекти управління, такі як планування та стандартизація, які охоплюють надвідомчий характер. Галузі управління, в свою чергу, організують управління однорідними підприємствами, установами чи організаціями, що функціонують у конкретних сферах господарського, соціально-культурного або адміністративно-

політичного життя [101, с. 36]. Державна політика в будь-якій сфері є складною реакцією на конкретні виклики та потреби суспільства, яка вимагає уважного осмислення та контролю за розвитком. Такий підхід передбачає різноманітність аспектів та широкий спектр значень, які враховуються при формулюванні та реалізації державних цільових програм [105, с. 23].

Існують різні погляди щодо тлумачення об'єктів і суб'єктів публічного управління у різних аспектах суспільного життя, таких як суспільство в цілому, відносини, життєдіяльність людей, суспільну систему та інші аспекти життя суспільства. Наприклад, одні науковці зосереджуються на соціально-економічних процесах, інші – на культурних та освітніх аспектах, а треті – на екологічних питаннях. Такий підхід дозволяє більш комплексно оцінювати і впливати на різні сфери життєдіяльності суспільства. Щодо суб'єктів управління, то Пилипишин В. П. у своїх дослідженнях більше звертає увагу на суб'єктах таких як держава в цілому, органи державної виконавчої влади, окремі спеціальні державні органи, виконавчі структури та інші. Науковець вказує на те, що різні автори виділяють різні суб'єкти управління, що свідчить про різноманітність підходів до визначення, хто саме здійснює функції публічного управління. Проте суб'єктами можуть бути державні органи на національному, регіональному чи місцевому рівнях, а також громадські організації [106, с. 11]. Важливо зазначити, що такий підхід відображає широту і багатогранність публічного управління, яке не обмежується лише державними структурами, але й включає активну участь місцевого самоврядування та громадянського суспільства, що дозволяє забезпечити більш ефективне управління та враховувати потреби і інтереси різних груп населення. Зокрема, забезпечення безпеки державних кордонів включає не лише діяльність прикордонних служб, але й взаємодію з місцевими громадами та органами самоврядування, а також співпрацю з громадянським суспільством. Такий комплексний підхід дозволяє не лише зміцнювати державні інституції, але й підвищувати рівень національної безпеки та довіру громадян до органів влади [106, с. 11].

У сучасному світі ефективне публічне управління є важливим чинником для забезпечення стабільності та розвитку держави. В умовах глобальних викликів та загроз, кожна держава повинна мати злагоджену та прозору систему управління, яка не лише сприяє економічному зростанню, але й гарантує безпеку своїх громадян. Політика органів публічного управління безпосередньо стосується державної та національної безпеки, особливо у контексті захисту державних кордонів України [83, с. 139]. Правопорядок і боротьба з корупцією на прикордонних територіях та на самому кордоні є важливими елементами цього управління, відіграють вирішальну роль у зменшенні корупційних проявів, що сприяє зміцненню державних інституцій, що, в свою чергу, підвищує рівень національної безпеки та довіри громадян до державних органів. Забезпечення правопорядку на кордоні гарантує стабільність та законність, що є необхідними умовами для економічного та соціального розвитку країни. Ефективне управління ресурсами підтримує стабільність економіки, що є основою для фінансування оборони та інших заходів безпеки. Впровадження сучасних технологій підвищує ефективність управління і вимагає розробки та впровадження заходів з кібербезпеки для захисту інформаційних систем. Прозорість та підзвітність органів державної влади зміцнюють довіру громадян до держави, що є важливим фактором у забезпеченні суспільної стабільності та протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам. Основними принципами політики органів публічного управління є законність та правопорядок, прозорість та відкритість, ефективність та результативність, підзвітність та відповідальність, а також інноваційність [83, с. 139]. Таким чином, сьогодні існує гостра потреба у вирішенні проблем державного будівництва через тісний зв'язок між теорією та практикою, що неможливо без подальшого розвитку державного управління у сфері національної безпеки та забезпечення безпеки державного кордону. Основні напрями політики органів публічного управління включають реформування державної служби, децентралізацію, антикорупційну політику, забезпечення національної безпеки та безпеки державного кордону, а також цифровізацію державних послуг. Реформування державної служби передбачає підвищення професійного рівня

державних службовців, запровадження сучасних стандартів управління, розвиток системи оцінювання та підвищення кваліфікації. Водночас децентралізація сприяє передачі повноважень та ресурсів від центральних органів до місцевих органів влади, що дозволяє більш ефективно та оперативно вирішувати місцеві проблеми. Також важливим напрямом є антикорупційна політика, яка спрямована на запровадження механізмів запобігання та боротьби з корупцією, підвищення прозорості діяльності державних органів. Забезпечення національної безпеки та безпеки державного кордону включає розробку та реалізацію заходів щодо захисту державних інтересів, підтримання територіальної цілісності, зміцнення обороноздатності країни, а також підвищення рівня контролю та безпеки на кордонах, модернізацію технічного обладнання та покращення співпраці з міжнародними партнерами у сфері безпеки [83, с. 139]. Науковці відзначають актуальність цифровізації державних послуг та впровадження електронного урядування для спрощення доступу громадян до державних послуг [176, с. 144]. Публічне управління національною безпекою відіграє вагомий роль у системі управління, оскільки воно безпосередньо займається забезпеченням національних інтересів, збереженням та зміцненням національних цінностей [83, с. 139]. Головним завданням є прогнозування, виявлення, запобігання та нейтралізація загроз і небезпек, спрямованих на національну безпеку, а також реалізація національних інтересів, таких як незалежність, стійкість, стабільність, розвиток і прогрес нації та складових частин – особи, суспільства та держави [83, с. 139].

У сфері забезпечення ефективного контролю та захисту державного кордону, а також для досягнення стратегічних цілей у сфері національної безпеки, доцільно застосовувати інструменти публічного управління, які включають координацію дій між різними відомствами, використання сучасних технологій та нормативно-правової бази, що забезпечує ефективне управління та безпеку державного кордону, використовуючи різноманітні засоби та методи, зокрема:

- стратегічне планування, а саме розробка довгострокових і короткострокових стратегій та планів дій, спрямованих на досягнення стратегічних цілей у сфері прикордонної безпеки;

- оперативне управління шляхом організації щоденної оперативної діяльності з моніторингу, координації та реагування на потенційні загрози та інциденти на кордоні;
- використання сучасних технологій, включаючи радіоелектронні системи, супутникові засоби спостереження, дрони, що дозволяють здійснювати ефективний моніторинг і контроль за кордоном;
- застосування інформаційних та аналітичних систем – систем збору, аналізу та обробки інформації для прийняття оперативних та стратегічних рішень з метою забезпечення безпеки кордону;
- підготовка та професійний розвиток спеціалізованого персоналу, який забезпечує виконання завдань з охорони державного кордону;
- залучення громадськості до процесу прийняття рішень та забезпечення відкритості у діяльності органів, що здійснюють охорону кордону [83, с. 139].

У сучасній науці публічного управління немає єдиного, чітко визначеного розуміння політики безпеки державного кордону України, яке було б однозначно прописане в нормативно-правових актах. Проте науковці з ДПСУ стверджують, що «державна політика у цій сфері спрямована на комплексне вирішення пріоритетних завдань забезпечення національної безпеки, що досягаються за допомогою військових, правоохоронних, політико-дипломатичних, розвідувальних та спеціальних заходів» [208, с. 22]. Така політика не може об'єднувати пріоритет забезпечення національної безпеки в регіоні з існуючим комплексом військових, правоохоронних та політичних організацій. Замість цього досягнення мети вимагає використання дипломатичних, розвідувальних та спеціальних засобів [64, с. 40]. Особливостями державної політики щодо безпеки державного кордону України є цілісність та комплексність в охопленні всіх аспектів прикордонної безпеки через правове регулювання, практичні заходи з охорони кордону та координацію діяльності між різними рівнями влади (рис. 1. 1), зокрема державними органами, місцевим самоврядуванням та міжнародними партнерами для ефективного контролю та захисту кордонів.

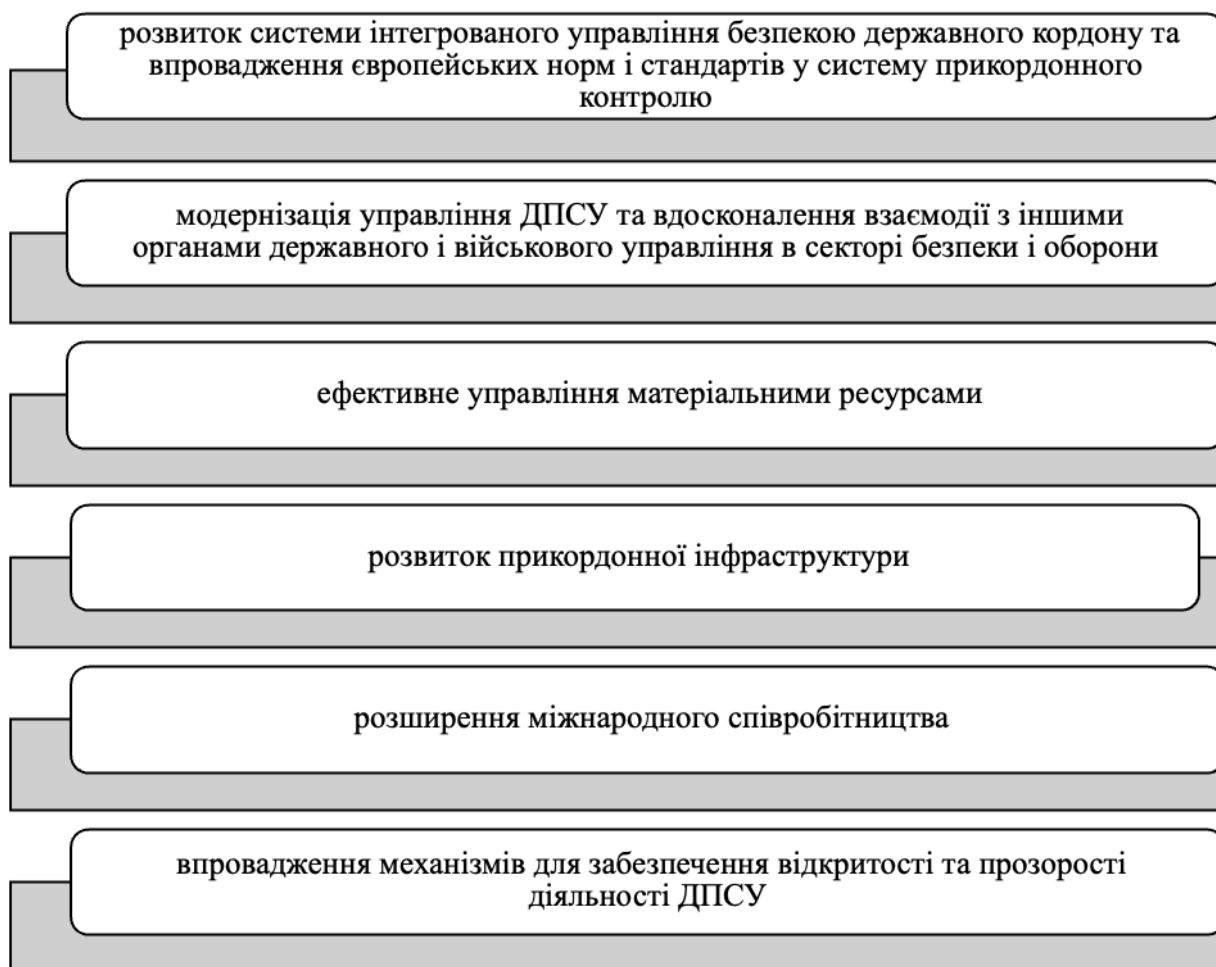

Рис. 1. 1. Особливості державної політики в питанні безпеки державного кордону України

Примітка. Складено автором за даними [96, с. 334]

Державна політика у сфері безпеки державного кордону України є важливою складовою державної політики у сфері національної безпеки, що визначає стратегічні напрямки і приймає необхідні заходи для забезпечення ефективного контролю, захисту та управління державним кордоном країни, є важливою складовою в структурі захисту національних інтересів та територіальної цілісності [87]. Проте сфера настільки широка, що потребує розгляд окремих складових детальніше. Зокрема, охорона державного кордону є складною та багатоплановою задачею, що включає в себе не лише фізичну охорону кордонів, але й широкий спектр заходів з координації, контролю та регулювання

переміщень через кордони і може бути розглянута як складова частина як прикордонної політики, так і загальної політики забезпечення безпеки державних кордонів, які взаємодіють і взаємопоєднуються для забезпечення ефективного управління та контролю над кордонами країни [50, с. 41]. Важливість підходу підтверджується широким тлумаченням поняття «безпека». В юридичній енциклопедії поняття «безпека» охоплює «комплексний стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від потенційних загроз, які можуть виникати як у межах самого суспільства, так і за межами, що враховує як внутрішні фактори, такі як злочинність, порушення громадського порядку, економічні та соціальні ризики, так і зовнішні загрози, такі як тероризм, агресивна зовнішня політика і військові загрози» [216, с. 137]. Щодо офіційного визначення національної безпеки, то в Законі України «Про національну безпеку» зазначено, що це «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз шляхом вжиття комплексних заходів, спрямованих на забезпечення стабільності та безпеки країни» [147]. Національна безпека є системою управління, що підтримує баланс між потенційними загрозами та ресурсами суспільства для ефективного реагування на них. Ситник Г. П. розглядав національну безпеку як діалектичну єдність безпеки особистості, суспільства та держави на різних рівнях – державному та регіональному – у різних сферах життєдіяльності суспільства [187, с. 113–118]. Основними об'єктами національної безпеки є особа, права та свободи; суспільство, матеріальні та духовні цінності; держава, конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність [193, с. 6–7]. Одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері національної безпеки України є формування та реалізація політики у сфері безпеки державного кордону, захисту суверенітету відповідно до Конституції України, чинної нормативно-правової бази та норм міжнародного права [190, с. 124].

Оскільки загрози завжди існують і рівень захисту не може бути абсолютним, національна безпека функціонує як динамічний механізм, який

забезпечує баланс між загрозами і здатністю суспільства реагувати на них. Діяльність органів публічного управління в зазначеній сфері включає заходи для оптимального управління, виявлення загроз та небезпек, визначення стратегічних завдань, удосконалення системи національної безпеки. В Україні основи такої політики закладені у відповідному законодавстві (рис 1.2).

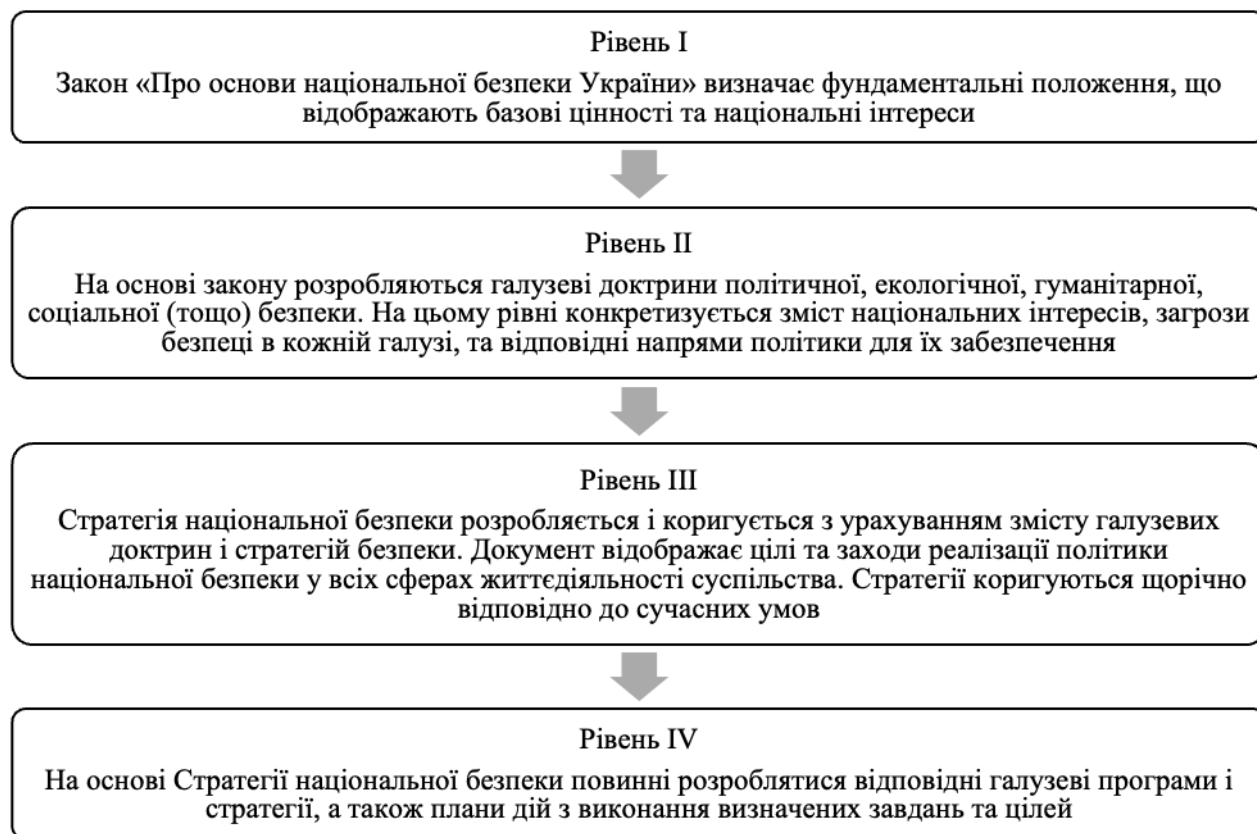

Рис. 1.2. Рівні системи нормативно-правового забезпечення національної безпеки

Примітка. Складено автором за даними [147]

Таким чином, національна безпека функціонує через систему взаємодії між індивідами та суспільством, громадянами і державою, а також між різними державами, визначає стан внутрішніх і міждержавних відносин, що впливає на ефективність захисту національних інтересів. Як наслідок, система захищає права і свободи людини і громадянина, основні цінності та інтереси суспільства і суверенної держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [109, с. 187].

При формулюванні визначень безпекових понять, таких як «національна безпека», «прикордонна безпека», «державний кордон», необхідно враховувати,

що основним напрямком є забезпечення безпеки людей, які проживають або перебувають на території України, а вже після цього – безпеки суспільства і країни. Проте сучасні реалії та потенційні загрози стосуються не лише людини, а й неминуче впливають на безпеку всього суспільства та країни. Усі названі аспекти взаємопов'язані, і будь-яка загроза матиме комплексний вплив на середовище безпеки [111, с. 41].

Одним із видів національної безпеки є воєнна безпека, що охоплює різні підвиди, такі як оборонна безпека, безпека військово-промислового комплексу, безпека державного кордону, безпека державних установ і критично важливих об'єктів. Щодо зазначеного терміну, то як зазначено в ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз є ключовим аспектом національної безпеки України» [147]. Метою забезпечення воєнної безпеки України є створення та підтримання такого політичного, міжнародного та військово-стратегічного становища, яке б унеможливило використання будь-якою державою або союзом держав методів, що можуть послабити роль України як суб'єкта міжнародних відносин, змінення напрямку соціально-економічного розвитку або завдання шкоди національним інтересам. Система воєнної безпеки України складається з двох основних підсистем: органів публічної влади (управлінсько-регламентуючий компонент) та військових формувань (силовий компонент) [147]. Органи державної влади та місцевого самоврядування, включаючи державні та місцеві адміністрації, здійснюють організацію, координацію та регламентацію заходів воєнної безпеки. Функції охоплюють розробку планів і програм для забезпечення національної безпеки, визначення стратегічних напрямків і цілей воєнної безпеки, створення нормативно-правових актів для регулювання цих питань, а також координацію діяльності різних органів і служб, які займаються воєнною безпекою. Крім того, уповноважені державні та місцеві органи відповідають за забезпечення мобілізаційної готовності та організацію мобілізаційних заходів. Військові формування, до яких входять ЗСУ,

Національна гвардія України, ДПСУ та інші військові структури, безпосередньо здійснюють військові операції, захист державного кордону і територіальну цілісність України. Основні завдання включають захист територіальної цілісності та суверенітету країни, виконання бойових операцій і спеціальних завдань, забезпечення громадського порядку та безпеки в умовах воєнного стану, проведення контррозвідувальних та розвідувальних заходів, а також підготовку й тренування особового складу для виконання воєнних завдань.

В умовах сучасних викликів воєнна безпека є аспектом національної безпеки України, що забезпечує ефективне управління та охорона державного кордону. Стаття 1 Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада

1991 року офіційно визначає «державний кордон України як лінію і вертикальну поверхню, що проходять по цій лінії. Визначення встановлює межі території України, охоплюючи сушу, води, надра та повітряний простір країни» [120]. Дослідниця Н. І. Романюк розглядає «державний кордон як позначену на поверхні землі або на карті лінію, а також як уявну вертикальну поверхню, яка проходить через цю лінію у повітряному просторі та у надрах землі, що визначає межу території держави і відокремлює від інших держав і відкритих морів» [182, с. 157]. В цілому державний кордон – це не лише умовна лінія, але і основа для формування усіх складових держави, передумова визначення суверенітету та особливостей міжнародної співпраці [5, с. 5–6]. Згідно з позицією Н. В. Камінської, державні кордони є передумовою реалізації суверенних прав держави та територіальної організації, оскільки саме кордони визначають межі території та суверенітету держави [50]. Захист державних кордонів є фундаментом для забезпечення національної безпеки, яка включає як захист територіальних меж, так і охорону життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави. Згідно зі статтею 64 Конституції України, права і свободи можуть бути обмежені в інтересах безпеки, що вимагає балансу між захистом кордонів та забезпеченням законного транскордонного руху [61].

Безпека державного кордону вважається складовою воєнної безпеки через кілька факторів. По-перше, державний кордон охороняється ДПСУ, ЗСУ та іншими інституціями, як передбачено Конституцією України, стратегічними документами (Стратегія національної безпеки (2015 року) [161] та чинна Стратегією національної безпеки) [162], Стратегія воєнної безпеки та Стратегія інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року [167]. По-друге, у Стратегії воєнної безпеки України зазначено, що головна мета полягає в підготовці та повному забезпеченні оборони держави на засадах стримування, стабільності та співпраці, а також у забезпеченні воєнної безпеки, суверенітету та територіальної

цілісності [159]. Основним аспектом забезпечення воєнної безпеки є дотримання міжнародних норм і стандартів, зокрема через провадження прикордонної політики, що спрямована на захист і управління державним кордоном та тісна співпраця між різними державними структурами. Прикордонна політика, як частина національної безпеки України, визначає цілі, завдання, принципи, основні напрями та механізми реалізації державної політики у цій сфері, реалізується відповідно до Конституції України, чинної нормативно-правової бази та міжнародних норм, реалізуючи скоординовані дії органів публічної влади, та представників інститутів громадянського суспільства [208, с. 21]. Так на думку Литвина М. М., прикордонна політика – це комплекс заходів, які забезпечують суверенітет, недоторканість і цілісність території, а також захист національних інтересів і безпеки держави у прикордонних областях [71, с. 3–12]. Автор визначає чотири етапи формування та реалізації державної політики України у прикордонній сфері, що ґрунтуються на нормативно-правових актах і концепціях:

- 1991–1993 роки;
- 1994–1999 роки;
- 2000–2005 роки;
- з 2006 року до сьогодення [74, с. 19–21].

Дослідник також виділяє чотири рівні забезпечення прикордонної безпеки:

- перший рівень – співробітництво з державами, що не мають спільного кордону з Україною;
- другий – співпраця з сусідніми державами;
- третій – внутрішньодержавні процедури;
- четвертий – охорона кордону, дотримання режиму кордону та прикордонний контроль [74, с. 19–21].

Основні принципи прикордонної політики в Україні формуються через розробку національного законодавства, виконання актів Президента України та КМУ, реалізацію цільових та програмних документів, що регулюють зовнішньополітичну, прикордонну, військову та інші види діяльності держави [72, с. 6]. Прикордонна політика, подібно до державної політики національної безпеки України, формується та реалізується в умовах, коли сучасний світ стирає межі між внутрішніми і зовнішніми аспектами безпеки, що означає, що загрози національній безпеці можуть виникати як всередині країни, так і ззовні, і такі загрози часто взаємопов'язані. Відповідно, прикордонна політика повинна враховувати не лише фізичний захист державних кордонів, але й широкий спектр інших факторів, таких як міжнародна співпраця, внутрішня безпека, боротьба з транснаціональною злочинністю та тероризмом, що потребує комплексного підходу та взаємодії між різними державними органами і міжнародними партнерами [158].

Одним із базових понять досліджуваної тематики є «державне управління у сфері прикордонної безпеки». О. Г. Мельников зазначає, що державна політика у сфері прикордонної безпеки спрямована на захист суверенітету, територіальної цілісності та національних інтересів, поєднуючи політичні, економічні, військові й правоохоронні заходи [90, с. 41–46]. Аналізуючи джерела інформації про державну політику у сфері безпеки державного кордону, варто взяти до уваги напрацювання Голови ДПСУ С. В. Дейнеки, який науково обґрунтовує механізми відновлення контролю над цим сегментом кордону та визначає державне управління забезпеченням прикордонної безпеки як координацію зусиль органів державної влади, що мають повноваження у сфері національної безпеки і

оборони, інших державних органів, а також сектору безпеки і оборони України [25]. О. В. Деркач розглядає державну політику у сфері прикордонної безпеки як стратегічну діяльність, спрямовану на довгострокове планування, розвиток інфраструктури та створення умов для захисту національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз [29, с. 268–277].

Науковці, які вивчали питання безпеки кордону, пропонували різні підходи та визначення категорії «державне управління прикордонною безпекою». В. С. Нікіфоренко акцентує увагу на загальнонаціональній політиці та визначає державне управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України як «комплекс заходів, що охоплюють координацію державних інституцій та впровадження стратегічних політик для захисту державного кордону та забезпечення національної безпеки» [98, с. 185]. Г. А. Магась досліджував термін «державне управління у сфері охорони державного кордону», звертаючи увагу на заходи та організаційні структури, що забезпечують охорону кордонів країни. Такі підходи допомагають зрозуміти різні аспекти прикордонної безпеки, враховуючи як регіональні, так і загальнонаціональні рівні управління [77, с. 23–26]. Особливу увагу прикордонній безпеці приділяють В. О. Назаренко, В. М. Серватюк та

П. А. Шишолін, які акцентують увагу на ролі прикордонної політики як основи забезпечення безпеки державного кордону [214, с. 13], зазначають, що політика включає не лише правове регулювання, але й оцінку загроз та факторів, що впливають на безпеку в прикордонній зоні.

Вивчення стану безпеки державного кордону потребує дослідження змістового наповнення категорії «загроза». Мунтян В. І. категорію «загроза» визначає як реальну можливість завдання шкоди, різного роду збитків особистості, суспільству чи державі [94, с. 7–13]. Схожу позицію займає Бодрук О. С. та відзначає, що загроза є реальною ознакою небезпеки і базовою конструкцією, яка поєднує між собою інші компоненти безпеки [6]. В свою чергу Качинський А. Б. звертає увагу на те, що загроза є прогнозованим, але не контрольованим явищем/подією [53] або ж є можливістю виникнення певних

умов (технічних, екологічних, соціальних), що можуть спричинити появу негативних для людини, суспільства, держави подій та процесів [184, 185, с. 57]. Ситник Г. П., в контексті дослідження визначеної категорії зосереджує увагу на якості та повноті зібраної інформації про чинники (явища, події, процеси), що породжують загрози [186, с. 135]. Разом з тим, ідентичні загрози внутрішнього і зовнішнього характеру будуть мати інше значення та інтерпретацію, зокрема втраті територіальної цілісності може передувати сепаратизм або ж напад з боку іншої країни, що, в свою чергу, потребує врахування особливостей оцінки та протидії чи нейтралізації таких загроз [88, с. 83]. Основними загрозами національним інтересам України у сфері безпеки державного кордону є ймовірність військових конфліктів у прикордонних районах, недосконалість міжнародно-правового регулювання кордонів України з деякими сусідніми країнами, активізація діяльності міжнародних терористичних та екстремістських організацій, що можуть направляти на територію України агентів, терористичні засоби та організовувати диверсії. Відзначимо активізацію транскордонних злочинних груп, які займаються незаконним переміщенням наркотиків, психотропних речовин, товарів, вантажів, водних біологічних ресурсів та інших цінностей через державний кордон України, а також організацією нелегальної міграції [208, с. 22].

Наукові експерти зазначають, що прикордонна безпека є таким станом прикордонних відносин, при якому не завдається шкоди суспільству, державі та громадянам [116, с. 6]. Теоретичні засади вивчення поняття «прикордонна безпека» підкреслюють важливість її, як складової національної безпеки [27, с. 656–661; 67, с. 358–360]. Прикордонна безпека у політичному сенсі означає стан захищеності суверенітету, територіальної цілісності та прав громадян у прикордонній зоні, що забезпечується комплексом правових, організаційних і силових заходів [75, с. 48]. Термін «прикордонна безпека» широко використовується як в українських, так і в міжнародних дослідженнях, але не має єдиної визначеної термінології, що ускладнює здійснення відповідних заходів в області забезпечення, особливо в юридичному відношенні [207, с. 89]. Деякі

іноземні науковці висловлюють сумнів щодо доцільності використання досліджуваного терміну. Наприклад, британський експерт з проблем прикордонного управління Мартін Пратт у своєму виступі на конференції «Border Management in an Insecure World» у Даремі в квітні 2006 року пропонував замінити термін «прикордонна безпека» на «прикордонний менеджмент». Такий підхід став популярним у країнах Європи, оскільки спрощує розгляд прикордонних питань, акцентуючи увагу на повсякденних аспектах управління кордонами та потребі деактуалізації питань безпеки у процесі вирішення [208, с. 22]. Рачок Р. В., Мул Д. А. та Прокопенко Є. В. вказують, що «прикордонна безпека в системі національної безпеки не є просто одним з видів, а представляє собою специфічну галузь або сферу, що пояснюється тим, що сфера застосування охоплює не лише територію України, але й прикордонну зону, що включає питання транскордонної злочинності, міграції, тероризму, торгівлі людьми та інші аспекти». Відповідно, прикордонна безпека включає широкий спектр заходів і механізмів, спрямованих на запобігання та нейтралізацію загроз, які виникають у цьому контексті, забезпечуючи стабільність та захист національних інтересів як в межах країни, так і за межами [177, с. 135]. На думку О. Б. Ганьби, розуміння прикордонної безпеки може бути визначено за такими основними аспектами: «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави в прикордонній сфері від реальних і потенційних загроз» [19]. Ананьїн О. В. підкреслює, що прикордонна безпека є однією із складових національної безпеки та потребує комплексу заходів політико-економічного, організаційного, військового та заходів іншого характеру [3]. Ю. Б. Курилюк розглядає прикордонну безпеку як забезпечення стабільності й захисту прикордонної сфери від внутрішніх і зовнішніх загроз в інтересах людини, суспільства та держави [68, с. 50]. Важливість зовнішнього впливу, зокрема реальних та потенційних загроз відзначає і В. В. Половніков, який досліджувану категорію розглядає як захищеність суверенітету, територіальної цілісності та національних інтересів України від внутрішніх і зовнішніх загроз у сфері прикордонної діяльності [110, с. 98]. І. П. Кушнір

акцентує увагу на інституційній складові досліджуваної категорії, зокрема щодо гарантії прав та інтересів суб'єктів, що забезпечується ДПСУ [69, с. 123], що вкотре підтверджує важливість взаємодії між усіма складовими системи прикордонної безпеки, зображеної на рисунку 1.3.

Рис.1.3. Структурна схема системи прикордонної безпеки

Примітка. Складено автором

У контексті теоретичних основ формування державної політики у сфері безпеки державного кордону України, одними із основних понять є «охорона державного кордону» та «захист державного кордону». Охорона державного кордону передбачає комплекс заходів для запобігання порушенням законодавства про кордон, забезпечення умов для нормального функціонування, виконання режимних вимог на кордоні та у прикордонній зоні, припинення протиправних дій та притягнення винних осіб до відповідальності [98]. Захист державного

кордону охоплює заходи у відповідь на протиправні акти, спрямовані на запобігання або припинення спроб посягання на територіальну цілісність України [113, с. 41].

Управління у сфері охорони державного кордону передбачає підгалузі (рис.1.4), як складові, що тісно взаємозв'язані між собою, зокрема:

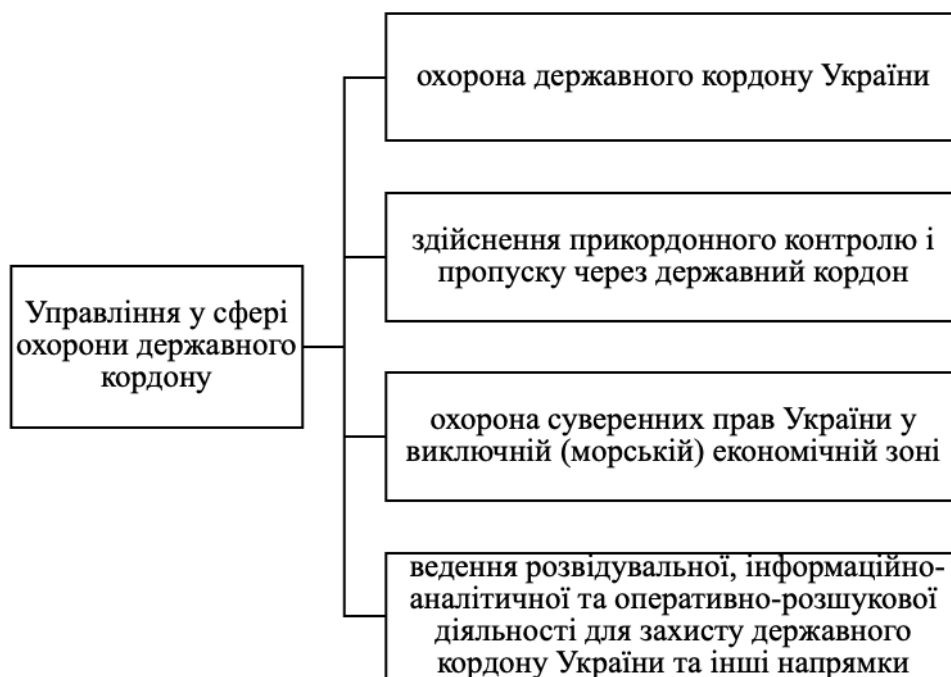

Рис. 1.4. Підгалузі управління у сфері охорони державного кордону

Примітка. Складено автором за даними [96, с. 334]

Державна політика у сфері охорони державного кордону визначає ключові цілі щодо реалізації та правового регулювання прикордонної політики, представлені на рисунку 1.5.

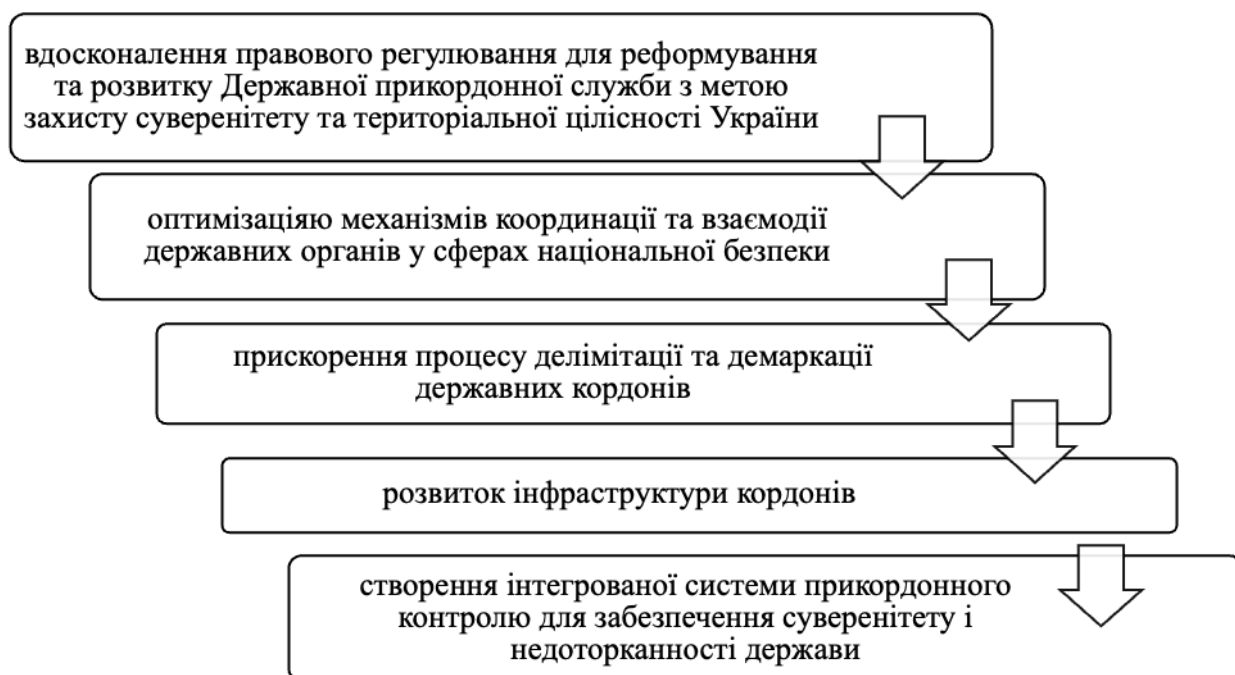

Рис. 1.5. Основні цілі охорони кордонів України

Примітка. Складено автором за даними [168]

Успішна реалізація зазначених цілей вимагає не лише технічного оснащення та кадрового забезпечення, але й ефективної координації дій між різними відомствами. Безпека державного кордону є окремим аспектом, що потребує комплексного та цілісного підходу, включаючи не лише оборонні та правоохоронні заходи, а й інтеграцію зусиль різних державних структур і організацій для ефективного контролю, захисту та моніторингу кордонів України. Чимало дослідників розглядають безпеку державного кордону як окремий вид національної безпеки України, визначаючи як ключову складову міжнародної безпеки [85, с. 130]. Згідно принципів, закріпленими у міжнародних правових актах, таких як Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінкі, 01.08.1975) [213], де наголошено на суверенній рівності, незастосуванні сили або загрози силою, недоторканності кордонів, територіальній цілісності держав, мирному врегулюванню конфліктів, невтручанні у внутрішні справи, повазі до прав людини та основних свобод, співробітництві між державами, а також добросовісному виконанні зобов'язань міжнародного права [78]. Захист державного суверенітету та територіальної цілісності країн, а також

забезпечення непорушності кордонів є критично важливими для мирного співіснування і національної безпеки в сучасному світі. З метою гарантування недоторканності державних кордонів, укладаються міждержавні угоди щодо режиму державних кордонів і впроваджуються внутрішньодержавні правові режими, які підтримують режим та безпеку спільного кордону. Держави-учасниці зобов'язуються розглядати всі кордони як непорушні та підтверджують готовність поважати територіальну цілісність один одного, утримуватися від будь-яких зазіхань на кордони інших держав [85, с. 131]. Країни зобов'язуються утримуватися від вимог чи дій, націлених на захоплення або узурпацію території іншої країни-учасниці, відмовляються від дій, що протирічать базовим засадам Статуту ООН щодо територіальної цілісності, політичної незалежності тощо [112, с. 111].

Зростання внутрішніх і зовнішніх загроз у сфері безпеки державного кордону, дії органів державного управління не завжди відповідають викликам, що постають перед сферою національної безпеки [85, с. 131]. Відтак ключовим завданням стає забезпечення ефективної реалізації заходів у цій сфері, спрямованих на захист національних інтересів особистості, суспільства та держави. Забезпечити суверенітет і територіальну цілісність держави без забезпечення безпеки державного кордону неможливо [85, с. 131]. В сучасних умовах, коли органи публічної влади України не мають змоги належним чином реалізовувати повноваження згідно чинного законодавства у зв'язку з тимчасовою окупацією частини територій України. Об'єктивно зумовленою є необхідність трактування категорії «безпека у сфері безпеки державного кордону» із урахуванням специфіки особливого періоду, що, на думку автора, варто трактувати як стан недоторканності та цілісності державного кордону держави, захищеності національних інтересів та забезпечення безпеки громадян від потенційних й реальних загроз під час дії воєнного стану та період післявоєнної відбудови України.

Отже, безпека державного кордону України є складовою частиною національної безпеки і досягається шляхом реалізації політичних, правових,

економічних, військових, інформаційних та інших заходів, спрямованих на охорону державного кордону, захист суверенних прав України. Згідно з теоретичним аналізом категорій «національної безпеки», «прикордонної безпеки» та «політики безпеки державного кордону», можна визначити, що ефективне забезпечення безпеки державного кордону передбачає комплексний підхід, який вимагає чіткої координації між суб'єктами публічного управління та інтеграції правових, організаційних і економічних механізмів для збереження суверенітету держави та її територіальної цілісності як у мирний час, так і в умовах особливого періоду.

1.2 Нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері безпеки державного кордону України

Для розуміння сучасного стану нормативно-правового забезпечення у сфері безпеки державного кордону України, в першу чергу, важливо розглянути поняття «забезпечення». Термін «забезпечення» відноситься до надання або створення матеріальних засобів, захисту від небезпеки або гарантування певних умов. Отже, поняття «забезпечення» охоплює «використання засобів і проведення заходів, які забезпечують можливість і реалізацію державної політики у сфері безпеки кордону, забезпечуючи належне виконання обов'язків відповідними сторонами і гарантуючи безпеку» [99, с. 684].

Згідно з твердженнями В. Нікіфоренка, в умовах війни ключовими проблемами управління безпекою державного кордону України є недоліки в нормативно-правовій базі, що регулює оперативно-службову, контррозвідувальну та розвідувальну діяльність. Дослідник зазначає низьку ефективність інтегрованої системи управління безпекою державного кордону та обмежену координацію між органами державної влади України в питаннях національної безпеки, зокрема у сфері охорони кордонів країни. Аналіз нормативно-правового забезпечення національної безпеки у сфері безпеки державного кордону є важливим напрямом у науці державного управління [98, с. 190].

Правове регулювання передбачає укладання міжнародних договорів і угод з іншими країнами для спільного контролю та захисту кордонів, обміну інформацією та ресурсами, що сприяло формуванню інтегрованої системи управління, що забезпечує безпеку охорони державного кордону України. Зокрема, прикладом може бути Адаптована Річна національна програма на 2024 рік

(далі – Програма) [2]. Програма, як офіційний документ, є частиною процесу євроатлантичної інтеграції України та підготовки до можливого вступу в НАТО, визначає пріоритети і завдання для України в контексті інтеграції з НАТО, враховуючи сучасні виклики і зобов'язання, зокрема в умовах збройної агресії РФ проти України. Документ розроблений у тісній співпраці з НАТО і спрямований на досягнення відповідних цілей через інтеграцію в європейське та євроатлантичне середовище. Програма враховує рекомендації міжнародних організацій і є частиною зусиль України з реформування сектора безпеки та оборони, зокрема, тих суб'єктів, які забезпечують захист державного кордону, а також боротьбу з корупцією і забезпечення фінансової прозорості, тому має міжнародний статус і є надзвичайно важливою для інтеграційних процесів України. Водночас, ефективність інтеграційних процесів потребує переходу українського державного управління від ідеалістичних до раціональних підходів, щоб діяти на одній хвилі з партнерами з НАТО й ЄС та зберегти статус суб'єкта геополітики [258, с. 1397].

У Концепції розвитку ДПСУ до 2015 року зазначено, що організаційно-правові механізми формування та реалізації державної політики захисту державного кордону та суверенних прав України спрямовані на вирішення низки проблем [146]. Механізми включають договірно-правове оформлення спільних ділянок кордону із сусідніми країнами, дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму, ефективне функціонування пунктів пропуску та прикордонної інфраструктури, проведення процедури реадмісії осіб, організацію прикордонно-представницької діяльності, а також нормативно-правове регулювання діяльності суб'єктів, відповідальних за прикордонну безпеку. Далі

наведемо низку міжнародних договорів між Україною та сусідніми державами, зокрема:

1. Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань (від 12 січня 1993 р.) визначає основні принципи співробітництва та взаємодії між двома країнами щодо забезпечення безпеки спільного кордону [36].

2. Договір між Україною і Словацькою Республікою про режим українсько-словацького Державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань (від 14 жовтня 1993 р.) та Договір між Україною та Словацькою Республікою про спільний Державний кордон спрямовані на забезпечення правового режиму кордону, сприяння співпраці та взаємодії в прикордонних питаннях [38, 41].

3. Договір між Україною та Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань (від 19 травня 1995 р.) регулює співпрацю та правовий режим кордону між Україною та Угорщиною [39].

4. Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон (від 12 травня 1997 р.) визначає правовий статус і режим українсько-білоруського державного кордону та [34].

5. Договір між Україною і Республікою Молдова про державний кордон та Додатковий протокол до Договору щодо передачі у власність Україні ділянки автомобільної дороги Одеса–Рені в районі населеного пункту Паланка (Республіка Молдова), земельної ділянки, по якій проходить, і режим їхньої експлуатації (від 18 серпня 1999 р.) визначають правовий режим кордону та умови експлуатації переданої земельної ділянки [35].

6. Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань

визначає основні принципи та процедури співробітництва у сфері прикордонної безпеки, а також регулює взаємодію між прикордонними службами обох держав для забезпечення безпеки і стабільності на спільному кордоні [40].

7. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон. Договір визначає точне розташування кордону між державами, включаючи проходження через сушу, води, надра і повітряний простір, а також регулює питання суміжних морських просторів, зокрема статус Азовського моря і Керченської протоки. Після початку збройної агресії рф проти України у 2014 році, рф порушила ряд міжнародних норм і договорів, включаючи Договір про українсько-російський державний кордон [37]. Варто зазначити, що додатки, в яких повинна бути інформація про чітко визначені кордони між державами, на офіційному сайті Верховної Ради України не наводяться. Крім того, 25 листопада 2018 року стався інцидент у Керченській протоці, коли російські сили заблокували прохід українським кораблям, котрі намагалися пройти з Чорного до Азовського моря, протаранивши український буксир і обстріляли катери поза 12-мильною зоною [79, с. 138]. У результаті три українські судна були захоплені, а 24 моряки, з яких 6 були поранені, взяті в полон, як перший випадок відкритої військової агресії рф проти України з 2014 року, що став черговим свідченням порушення росією міжнародних норм і договорів, зокрема Договору між Україною і рф про українсько-російський державний кордон [21, с. 161–169].

Основою законодавства щодо забезпечення безпеки державного кордону України є Конституція України. В статті 17 Конституції зазначено, що «захист суверенітету, територіальної цілісності, економічної та інформаційної безпеки України є однією з найважливіших функцій держави, що є спільною справою всього народу України» [61]. З прийняттям Конституції України 28 червня 1996 року, норма про забезпечення безпеки державного кордону отримала конституційно-правовий статус.

Основні нормативно-правові акти, що регулюють державну політику у сфері безпеки державного кордону України, суверенних прав, спрямовані на

захист суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України є наступними [86, с. 61]:

– Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року, яка визначила «державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах. Згідно з Розділом 5 Декларації, «територія Української РСР в існуючих кордонах визнається недоторканою і не може бути змінена або використана без її згоди» [26];

– Закон України «Про правонаступництво України», прийнятий 12 вересня 1991 року, який визначив, що «державний кордон СРСР, що відмежовує територію України від інших держав, та кордон між Українською РСР і Білоруською РСР, РРФСР, Республікою Молдова за станом на 16 липня 1990 року є державним кордоном України» [154];

– Закон України «Про оборону України», прийнятий 6 грудня 1991 року Верховною Радою України, який створює правову основу для захисту державного кордону через систему військового управління, оборонного планування і військових формувань [150];

– Закон України «Про державний кордон України», прийнятий 4 листопада 1991 року Верховною Радою України, який визначає державний кордон України як «лінію і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії, і які визначають межі території України – суші, вод, надр та повітряного простору» [120]. Відповідно до Закону України «Про державний кордон України», визначено, що захист державного кордону є частиною національної безпеки та здійснюється військовими, правоохоронними органами та іншими структурами через політичні, правові, економічні, військові та розвідувальні заходи, координацію яких забезпечує ДПСУ [120]. Стаття 7 визначає, що Україна вирішує прикордонні питання з суміжними державами на основі взаємності та міжнародних угод, регулюючи режим державного кордону через національне законодавство та порядок перетину через пункти пропуску [120]. У статті 11 нормативно-правового

акту зазначено, що «переміщення осіб, транспортних засобів, товарів і іншого майна через державний кордон України підлягає прикордонному та митному контролю згідно з українським законодавством. Контроль охоплює сфери іонізуючого випромінювання, фітосанітарії, ветеринарії, безпеку харчових продуктів, кормів і побічних продуктів тваринного походження, зокрема для забезпечення здоров'я і благополуччя тварин» [120]. Тобто, з статті можна зробити висновок, що у випадку виявлення майна, котре перевищує допустимі рівні іонізуючого випромінювання, необхідно залучати конкретні уповноважені посадові особи з державних органів, які надалі здійснюють нагляд за охороною навколишнього середовища для забезпечення відповідності нормативно-правовим вимогам щодо радіаційної безпеки та для прийняття рішень про можливість або заборону транзиту через державний кордон. Під час виконання своїх завдань військові структури керуються Законом України «Про Державну прикордонну службу України», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», а також іншими відповідними нормативно-правовими актами та міжнародними договорами, які мають силу в Україні відповідно до згоди ВРУ [120].

– Концепція охорони державного кордону та суверенних прав України у її виключній (морській) економічній зоні, затверджена постановою КМУ від 22 січня 1996 року № 120, передбачала забезпечення непорушності державного кордону та суверенних прав України у її виключній (морській) економічній зоні [62];

– Указ Президента України «Про Стратегічний оборонний бюлетень України», що визначає основні шляхи досягнення цілей оборонної реформи, спрямований на зміцнення спроможностей сил оборони щодо відновлення територіальної цілісності України, міжнародної співпраці з НАТО та реалізації Спільної безпекової і оборонної політики ЄС [164];

– Закон України «Про національну безпеку України» комплексного та системного підходу до забезпечення безпеки на державному кордоні, особливості взаємодії між елементами системи забезпечення безпеки державного кордону [147]. Закон не надає конкретного визначення поняття «безпека

державного кордону», але принципи складають основу для розуміння важливості та сфери захисту [147].

– Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» зосереджує увагу на тому, що захист суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів є основою як внутрішньої, так і зовнішньої політики країни. Відповідно до частини 3 статті 2 цього Закону, зовнішня політика України базується на принципах поваги до територіальної цілісності іноземних держав і непорушності державних кордонів; застосування ЗСУ лише у випадках збройної агресії проти України чи інших збройних посягань на територіальну цілісність і недоторканність кордонів; своєчасності та адекватності заходів захисту національних інтересів перед реальними і потенційними загрозами Україні, громадянам і юридичним особами [124].

– Закон України «Про прикордонний контроль». Контроль здійснюється для протидії незаконному переміщенню осіб, нелегальній міграції, торгівлі людьми, зброї та інших заборонених предметів через державний кордон, включаючи перевірку документів, огляд осіб, транспортних засобів та вантажів, а також контроль у пунктах пропуску [155], що потребує врахування ключових засад Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», мета якого виявлення та припинення протиправних дій, зокрема розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб [151].

– Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» передбачає, що громадяни України мають право на створення громадських об'єднань для підтримки правоохоронних органів, ДПСУ органам місцевого самоврядування та органів влади, які допомагають у запобіганні правопорушенням, захисті громадян, майна та реагуванні на надзвичайні ситуації. Такі формування можуть діяти у вигляді загонів, спецгруп чи асоціацій [170]. Громадські формування з охорони порядку та кордону працюють у співпраці з правоохоронними органами, ДПСУ, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, дотримуючись законності. Діяльність громадських формувань координують місцеві державні адміністрації

та органи місцевого самоврядування під контролем Національної поліції України та ДПСУ [170]. Безпека державного кордону є критично важливою для розвитку транскордонного співробітництва, збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів, підтримки туризму та спрощення законного пересування осіб, послуг і товарів, що необхідно для боротьби з усіма формами незаконної діяльності, що загрожує національній безпеці, стабільності та прогресу держави [170].

Важливо розрізняти поняття «демаркація» та «делімітація» державного кордону України з іншими країнами, що відбувається відповідно до визначених процедур та стандартів. У словнику термінів ДПСУ надано визначення цих процесів. Зокрема, термін «демаркація кордонів» означає процес позначення державного кордону на місцевості, що включає встановлення прикордонних знаків і визначення точних координат за допомогою карт або аерофотозйомок [167]. Демаркацію проводять на основі делімітації кордонів. Делімітація кордонів – це узгодження місцезнаходження та напрямку кордону між державами на основі угод і карт, що створює правову основу для його реалізації через демаркацію [191].

Дослідження понять «охорона» та «захист» у Законі України «Про державний кордон України» засвідчило, що обидва терміни передбачають комплекс заходів, серед яких важливе місце займають юридичні або організаційно-правові заходи, що пояснюється тим, що забезпечення охорони та захисту кордону покладено на органи публічної влади та інститути громадянського суспільства, які зобов'язані діяти відповідно до закону, і що всі інші заходи повинні мати правову основу для своєї реалізації [49, с. 76].

Сучасні виклики та загрози національній безпеці України потребують перегляду стратегічних документів з управління кордонами для вдосконалення нормативно-правового забезпечення безпеки державного кордону, що передбачало створення ефективної системи інтегрованого управління безпекою кордонів, підвищення боєздатності органів та підрозділів ДПСУ, а також здатності захищати державний кордон. Основною метою є захист суверенітету,

територіальної цілісності та недоторканності кордонів України, реалізація політичних і економічних інтересів, відновлення територіальної цілісності та реінтеграція тимчасово окупованих і неконтрольованих територій [98, с. 189].

Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»» затверджено – Стратегію національної безпеки України (далі – Стратегія) – що визначає загрози національній безпеці, ключові напрями державної політики в цій сфері. Основний пріоритет – відновлення суверенітету і територіальної цілісності України. Правовими основами для реалізації Стратегії є Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України» та інші національні і міжнародні документи [162]. Напрямки державної політики, які детально описані в Стратегії, зображені на рисунку 1.6.

Військова агресія РФ проти України, тимчасова окупація частини Криму, ескалація конфлікту на сході держави у Донецькій та Луганській областях призвела до дестабілізації політичної та економічної ситуації, розвитку тероризму, виникення необхідності модернізації системи управління ДПСУ. Для цього була розроблена та прийнята «Стратегія розвитку Державної прикордонної служби України», затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1189-р.

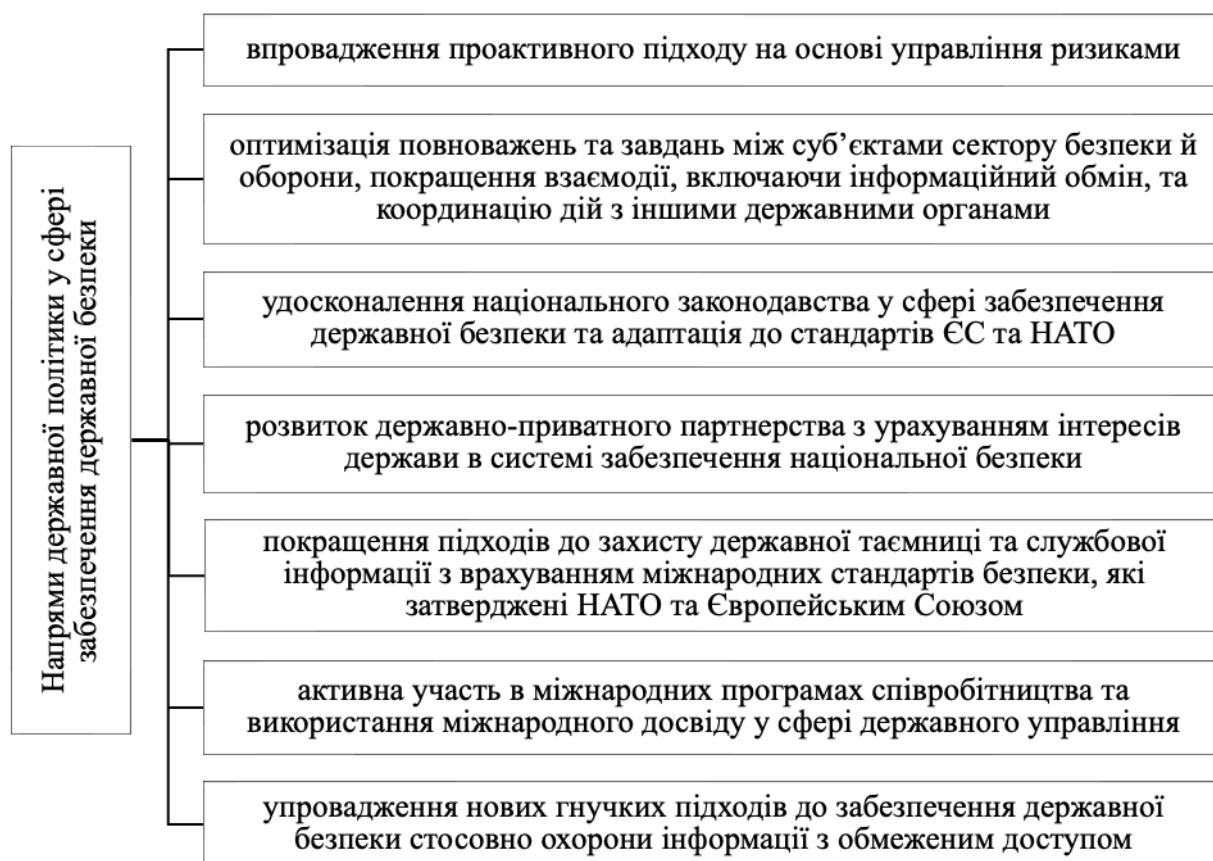

Рис.1.6. Напрями державної політики у сфері забезпечення державної безпеки

Примітка. Складено автором за даними [27]

Основні напрямки реалізації включають створення нової системи захисту кордону з РФ та іншими суміжними державами, підвищення ефективності державної політики у сфері безпеки кордонів, запровадження європейських стандартів інтегрованого управління кордонами, удосконалення оперативної діяльності та підвищення координації між різними органами, а також створення умов для реалізації прав і свобод людини та розвитку транскордонного співробітництва [168].

Основні завдання, визначені в Стратегії розвитку ДПСУ, охоплюють кілька ключових напрямків. По-перше, передбачено реалізацію спільних заходів у рамках ініціативи ЄС «Східне партнерство», зокрема розширення обміну інформацією між оперативними органами і впровадження нових інструментів охорони кордонів. Важливим є також налагодження тіснішої співпраці між навчальними і науковими установами. По-друге, акцент робиться на

вдосконалення системи аналізу та обробки інформації, модернізацію зв'язку, покращення захисту даних і технічне оснащення підрозділів сучасною технікою. По-третє, планується розробка нових технологій для охорони кордону і удосконалення механізмів контролю за дотриманням прикордонного режиму, а також проведення міжнародних і міжвідомчих операцій відповідно до європейських стандартів. По-четверте, передбачається завершення правового оформлення кордону, інженерне облаштування, створення системи раннього виявлення загроз на узбережжі і в річкових басейнах, оснащення пунктів пропуску сучасними системами контролю, розгортання нових баз Морської охорони та формування мережі авіаційних підрозділів. Крім того, планується будівництво і ремонт житлових і спеціальних об'єктів, розширення фонду службового житла і приведення умов утримання затриманих осіб у відповідність до міжнародних стандартів. Окремо варто наголосити на необхідності децентралізації системи управління, впровадження сучасних інформаційних технологій, а також організації спільного реагування на кризові ситуації з метою вдосконалення взаємодії з іншими ситуаційними центрами [168].

Рішення РНБО від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» стало основою для розробки відповідної стратегії, затвердженої Указом Президента України № 117/2021 від 24 березня 2021 року [160]. Зазначений нормативно-правовий акт, серед іншого, передбачає забезпечення прав і свобод громадян, відновлення контролю України над територією Криму та посилення міжнародної підтримки для тиску на РФ, що також потребує належної координації і співпраці в управлінні, в тому числі, на державному кордоні.

Ефективне управління державним кордоном України є важливим для забезпечення безпеки країни, розвитку економіки та людського потенціалу, що підкреслено в Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року [167]. Нікіфоренко В. С. зазначає, що нормативно-правове забезпечення діяльності суб'єктів захисту державного кордону перебуває на достатньо

високому рівні, хоча існують певні проблеми, пов'язані з невідповідністю між теоретичними положеннями та практичним впровадженням у нормотворчому процесі [97]. У контексті реалізації Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року [167] зазначені проблеми, що перешкоджають досягненню поставлених цілей, що будуть реалізовуватись в рамках Плану заходів на 2023–2025 роки щодо реалізації Стратегії інтегрованого управління кордонами на період

до 2025 року [131] для забезпечення реалізації, яких необхідний комплексний підхід та системне вирішення виявлених проблем. У 2014 році дії рф порушили систему глобальної та регіональної безпеки, а також чинну систему міжнародного права. Практично всі міжнародні гарантії безпеки для України, включаючи ті, що були передбачені Будапештським меморандумом [91], виявилися недієвими, оскільки агресором стала одна з країн-гарантів – рф, що суттєво вплинуло на стан безпеки державного кордону України. У статті 2 Будапештського меморандуму зазначено, що рф, Велика Британія та США підтвердили свої зобов'язання не застосовувати силу чи загрозу силою проти територіальної цілісності або політичної незалежності України. Держави запевнили, що зброя ніколи не буде використана проти України, за винятком випадків самооборони або відповідно до Статуту ООН. Проте, з 1 по 15 березня 2014 року відбулося російське вторгнення та тимчасова окупація АРК і Севастополя. У період з 16 по 21 березня 2014 року рф здійснила насильницьке захоплення Криму, закріпивши свою владу на цих територіях [210, с. 114]. 17 березня 2014 року в Україні оголошено особливий період Указом Президента України № 303/2014 «Про часткову мобілізацію», що передбачав часткову мобілізацію для забезпечення національної безпеки у зв'язку з агресією рф проти України [172]. Зазначений документ встановив необхідність мобілізації військових ресурсів для оборони країни, а також започаткував правові підстави для введення особливого періоду.

У зв'язку з повномасштабною агресією рф проти України, 18 травня 2015 року ВРУ прийняла Закон України «Про правовий режим воєнного стану», де воєнний стан трактується як спеціальний правовий режим, що запроваджується

в Україні або в окремих регіонах у разі військової агресії, загрози нападу чи небезпеки для державної незалежності і територіальної цілісності країни та передбачає надання державним органам влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та місцевим органам самоврядування необхідних повноважень для захисту національної безпеки та відсічі агресії, а також можливе тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян та прав юридичних осіб із визначенням строку таких обмежень [153]. Поряд із законодавчим визначенням категорії «воєнний стан», в нормативно-правовій базі наразі існує колізія щодо співвідношення та застосування категорій. Так у статті 85 Конституції України, до повноважень ВРУ віднесено оголошення стану війни за поданням Президента України, схвалення рішень Президента України про використання ЗСУ та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України. Звертаємо увагу, що у статті 106 Конституції України до повноважень Президента України віднесено подання оголошення стану війни у разі збройної агресії проти України, проте у чинній нормативно-правовій базі відсутнє визначення «стан війни», натомість застосовується поняття «воєнний стан» та «особливий період» [61]. У Законі України «Про оборону України» також відзначено, що з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій настає воєнний час, що завершується у день і час припинення стану війни [150]. Відповідно категорія «воєнний час» теж не регламентована у законодавстві України. У Конвенції про відкриття воєнних дій, що схвалена 18 жовтня 1907 року в Гаазі і ратифікована Україною, визначено, що воєнні дії між державами не можуть розпочинатись без повідомлення або мотивованого оголошення, ультиматуму зумовленим таким оголошенням [60]. Згідно Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, застосування збройної сили державою є достатнім свідченням агресії [252]. Відповідно порушення територіальної цілісності державного кордону України у 2014 році слугувало підставою оголошення стану війни, проте це не було зроблено і у 2022 році у зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ в Україну [117].

Міжнародна спільнота змушена була докорінно переглянути своє ставлення до рф, запровадивши численні санкції. З 31 січня 2024 року в Україні запрацював Державний реєстр санкцій [28] – система, що надає безкоштовний публічний доступ до актуальної інформації про суб'єктів, на яких накладено українські обмежувальні заходи. Інформація в Реєстрі є відкритою, загальнодоступною та оперативно оновлюється на основі рішень РНБО та відповідних указів Президента, а також судових рішень щодо санкцій. Ведення Реєстру здійснює Апарат Ради національної безпеки і оборони України. Користувачі можуть отримати витяги в електронному вигляді, причому реєстр доступний як українською, так і англійською мовами. На сьогоднішній день рф є найбільш підсанкційною країною у світі, і санкції залишаються найефективнішим засобом впливу на агресора з боку міжнародної спільноти.

Запроваджені санкції проти рф можуть позитивно вплинути на безпеку державних кордонів України, оскільки вони підсилюють економічний тиск на країну-агресора, зменшуючи фінансові та військові можливості для подальшої агресії, що, в свою чергу, може знизити здатність рф продовжувати агресивні дії та підтримувати окупаційні сили. Ключовим аспектом роботи МЗС України у сфері санкцій є співпраця з ЄС, США, Великою Британією, Канадою, Швейцарією, Австралією, Японією, Новою Зеландією та іншими міжнародними партнерами, що забезпечує узгодженість і підвищує ефективність міжнародних санкцій [183]. До прикладу, з нагоди 2-их роковин з початку повномасштабної війни рф проти України Рада ЄС рішеннями (CFSP) 2024/745 та 2024/746 від 23 лютого 2024 року ухвалила тринадцятий пакет індивідуальних та торговельних обмежувальних заходів проти рф [221]. Були введені директиви, що визначають кримінальні правопорушення і покарання за порушення обмежувальних заходів ЄС [31]. США виступають одним із провідних лідерів у санкційній підтримці України.

3

24 лютого 2022 року Міністерство фінансів та Державний департамент США ввели санкції проти понад 6100 суб'єктів з рф та її країн-прихильників та застосовано візові обмеження до понад 7200 фізичних осіб, пов'язаних з

повномасштабною агресією рф проти України (інформація станом на березень 2025 року) [183].

Важливим аспектом підтримки України міжнародною спільнотою є надання технічної та інформаційної допомоги. Сьогодні захист державного кордону та уverenних прав України тісно пов'язаний з розвитком інформаційних технологій та нормативно-правовим регулюванням, що обумовлено встановленням і поступовим розширенням правових рамок щодо обігу інформації, зокрема в органах публічної влади. Україна стикається не лише з війною на полі бою, але й з активною інформаційною війною, яка суттєво впливає на події в країні, громадську думку та загальну ситуацію. Складне та динамічне безпекове середовище навколо України, а також виконання Плану дій щодо лібералізації візового режиму з ЄС та імплементація Порядку денного асоціації між Україною та ЄС, зумовлюють необхідність удосконалення інформаційного забезпечення системи охорони державного кордону [168]. Основним нормативно-правовим актом, що встановлює загальні засади інформаційної діяльності є Закон України «Про інформацію». Документ визначає основні види інформаційної діяльності, зокрема всі етапи роботи з інформацією [144]. Нормативно-правове регулювання інформаційної діяльності у функціонуванні ДПСУ включає такі нормативно-правові акти:

- Закони України: «Про Державну прикордонну службу України» [122], «Про державний кордон України» [120], «Про прикордонний контроль» [155], «Про оперативно-розшукову діяльність» [151];

- Накази МВС України, включаючи «Про затвердження Порядку дій посадових осіб Державної прикордонної служби України та органів Національної поліції України у разі виявлення осіб та транспортних засобів у базах даних Інтерполу» [139], і «Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу Державної прикордонної служби України» [129];

- відомчі накази Адміністрації ДПСУ, наприклад Наказ «Про функціонування офіційного вебсайту Державної прикордонної служби України» [171];

– міжвідомчі накази, наприклад «Про затвердження Положення про інтегровану міжвідомчу інформаційно-телекомунікаційну систему щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон» [134]. Нормативні акти визначають порядок особливості здійснення інформаційної діяльності у сфері безпеки державного кордону, підстави та організацію здійснення інформаційної діяльності у сфері охорони державного кордону України.

Інформаційна безпека має важливе значення для забезпечення безпеки державного кордону з кількох причин, що зображені на рисунку 1.7.

Рис. 1.7. Значення інформаційної безпеки для безпеки державного кордону

Примітка. Складено автором за даними [69, с. 163]

Запобігання розповсюдженню дезінформації та пропаганди є критично важливим компонентом національної безпеки, особливо в умовах збройних конфліктів і напруженості на прикордонних територіях. Інформаційні канали можуть бути використані агресором для поширення фальшивих новин і пропаганди, що створює ризики дестабілізації ситуації в прикордонних районах і викликанню панічних настроїв серед населення. Такі маніпуляції можуть суттєво ускладнити завдання з охорони кордону та підтримки соціальної стабільності. Крім того, державний кордон є потенційною точкою для кібератак, які можуть націлюватися на критичні інфраструктури, такі як системи спостереження та управлінські платформи прикордонних служб, та знижувати ефективність

функціонування прикордонних служб, підвищувати рівень їх уразливості, що негативно впливатиме на стан сфери національної безпеки. Станом на 2023 рік за даними Національного індексу кібербезпеки (NCSI), що демонструє здатність держав впроваджувати стратегію практичного управління кіберінцидентами та ефективно протидіяти кіберзагрозам, Україна посідає четверте місце, що свідчить про швидкий розвиток цифрового сектору держави та підтверджує, що інформаційна безпека, як складова загальної безпеки, є пріоритетом державної політики в умовах воєнного стану [259, с. 350]. У цьому контексті важливо надалі забезпечувати надійний контроль за інформаційними потоками через державний кордон, що включає контроль за ввезенням та вивезенням інформаційних носіїв, електронних пристроїв та інших технологічних засобів, що допомагає запобігти шпигунству і втраті конфіденційної інформації. Сучасні технології моніторингу інформаційних потоків і аналізу даних дозволяють своєчасно виявляти загрози на ранніх стадіях і вживати превентивних заходів для їх нейтралізації. Застосування інформаційних технологій для координації дій прикордонних служб, обміну інформацією з іншими структурами безпеки та оперативного реагування на загрози є невід'ємною частиною інформаційної підтримки безпеки. В умовах воєнного стану, коли загрози для сфери національної безпеки зростають, інформаційна безпека стає критично важливою для забезпечення стабільності та обороноздатності країни. Інтеграція інформаційної безпеки в систему забезпечення безпеки державного кордону підвищує ефективність, оперативність і стійкість системи до різних видів загроз [69, с. 163]. Нормативно-правове регулювання орієнтується на організацію та упорядкування інформаційних процесів у сфері захисту державного кордону, визначення правового статусу інформації та умов використання ДПСУ, а також на регулювання взаємовідносин між ДПСУ та іншими учасниками на основі чинного законодавства. Правова рамка відображає вплив норм права на інформаційні процеси у сфері охорони державного кордону та організацію інформаційної діяльності всіх підрозділів ДПСУ. Ефективне нормативно-правове регулювання в інформаційній сфері надає можливість забезпечити високий рівень інформаційної безпеки у прикордонному

регіоні, захищаючи цілісність інформаційних ресурсів, які перебувають у власності чи у використанні ДПСУ [69, с. 163]. Агресія рф проти України стала фактично початком нової «холодної війни», яку ще називають Другою холодною війною, оскільки перша завершилася розпадом СРСР у 1991 році [102, с. 8]. Тоді Україна зіткнулася з тим, що рф застосувала концепцію «гібридної війни», що поєднує різні методи ведення бойових дій. Нова форма війни проявилася під час тимчасової окупації Криму навесні 2014 року, а потім – через підтримку місцевих радикальних угруповань і масштабне вторгнення російських військ у східні області України [23, с. 5–12].

Збройне вторгнення рф на сході України в 2014 році, а згодом повномасштабне вторгнення 2022 року засвідчили, що під час виникнення збройного конфлікту на державному кордоні прикордонникам важлива підтримка ЗСУ та інших військових формувань. Саме тому Згідно Положення про Генеральний штаб ЗСУ, Указу Президента України «Про структуру плану оборони України» у відсічі збройній агресії рф проти України було передбачено передачу в оперативне підпорядкування органам військового управління до складу угруповань ЗСУ органів охорони державного кордону, що спільно повинні здійснювати локалізацію збройного конфлікту на державному кордоні [152, 166].

Закон України «Про затвердження військово-адміністративного поділу території України» встановлює систему територіального поділу держави для оборонних цілей, яка включає розподіл відповідальності та повноважень військових органів управління ЗСУ на суші, в повітряному та морському просторах. Основою для цього поділу є адміністративно-територіальний устрій України, включаючи тимчасово окуповані території, а також оцінка можливих воєнних загроз та конфліктів. Закон визначає функції та завдання ЗСУ, інших військових формувань і правоохоронних органів у мирний і воєнний час, а також розвиток оборонної інфраструктури, що сприяє покращенню координації між різними силовими структурами, забезпечує оперативну готовність і мобілізацію в разі потреби, а також підвищує інформаційну безпеку та кібербезпеку, що, у свою

чергу, зміцнює національну безпеку, підтримує місцеве населення та забезпечує захист державного кордону України [127].

Нормативно-правове забезпечення тимчасово окупованої території України представляє собою комплекс законів і підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють діяльність сил безпеки і оборони (рис.1.8).

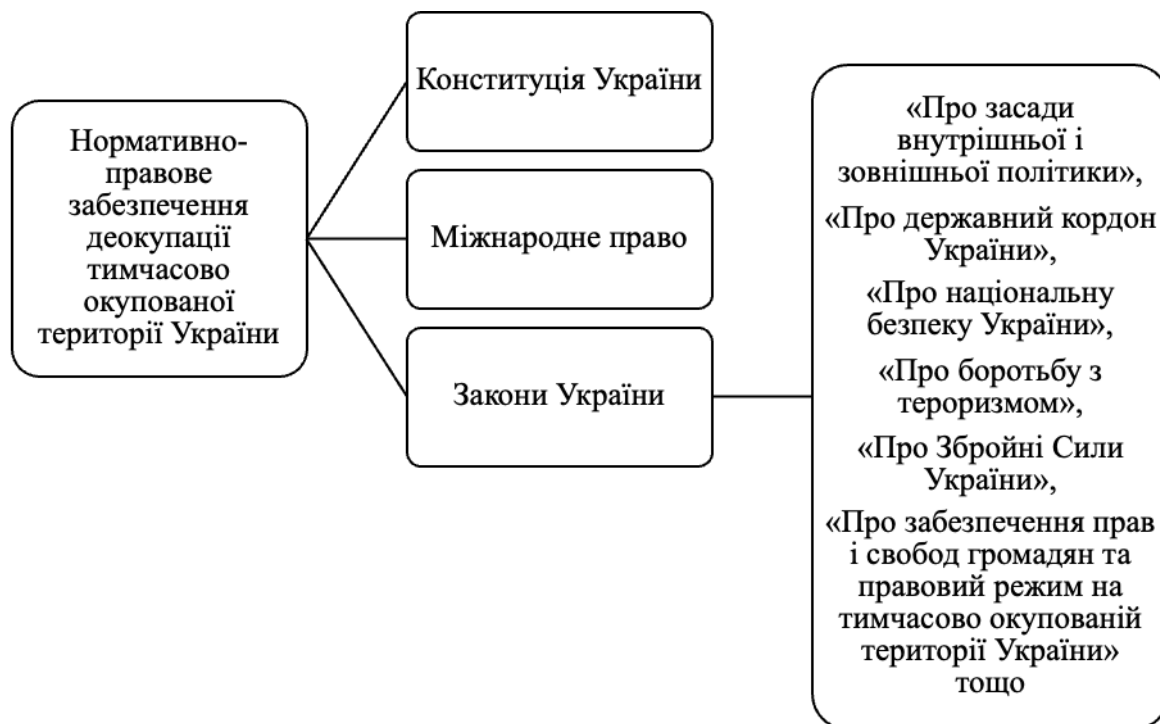

Рис. 1.8. Нормативно-правове забезпечення деокупації тимчасово окупованої території України

Примітка. Складено автором за даними [86, с. 62]

Значна кількість відомчих (міжвідомчих) нормативних актів регулює порядок взаємодії підрозділів щодо деокупації територій у сфері забезпечення деокупації через накази, директиви, настанови, положення, статuti, правила, інструкції та інші документи. Нормативно-правова база систематично удосконалюється для забезпечення сталого розвитку відповідно до загальнодержавних стратегій, програм і планів, таких як «Стратегія воєнної безпеки України» [159], «Стратегія забезпечення державної безпеки» [165], «Стратегія національної безпеки України» [162], «Стратегія кібербезпеки України» [198], «Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої

території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» [197], «Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки» [57], «Стратегія діяльності Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України на 2024–2026 роки» [140] та інші стратегічно важливі програмні документи. Аналіз цих документів свідчить про напрямки забезпечення національної безпеки в різних аспектах та укріплення української державності.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», тимчасово окуповані рф території України є невід’ємною частиною України [123], зокрема окупація рф територій не надає жодних територіальних прав окупантам. Територіальні громади та органи публічної влади зберігають право на таких територіях [123]. У нормативно-правовому акті чітко прописані визначення ключових термінів (рис.1.9).

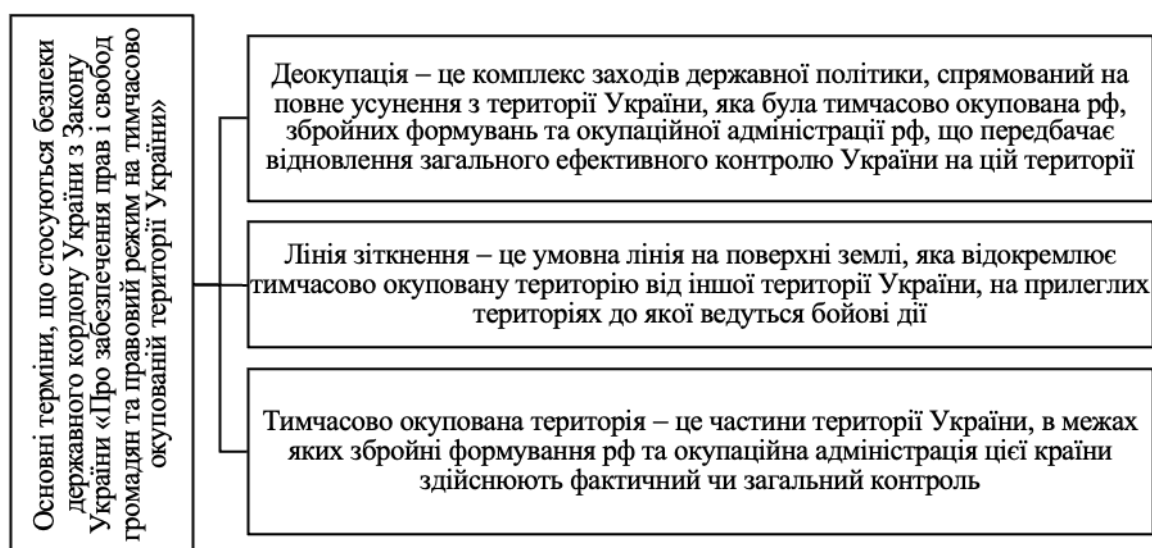

Рис.1.9. Основні терміни, що стосуються безпеки державного кордону України з Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»

Примітка. Складено автором за даними [123]

Таким чином, нормативно-правове забезпечення сфери безпеки державного кордону України здійснюється на конституційному та нормативно-правовому

рівнях, що передбачає захист національних інтересів та суверенних прав України. Сучасні виклики, зокрема агресія рф проти України, підкреслюють необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення політики щодо протидії загрозам. Важливу роль у цьому контексті відіграють суб'єкти формування державної політики у сфері безпеки державного кордону, які повинні здійснювати комплексний підхід до реалізації заходів у сфері.

1.3. Іноземний досвід формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону

В умовах повномасштабного вторгнення рф та активних бойових дій на сході й півдні України питання безпеки державного кордону набуло критичного значення. Поява нових викликів для України потребує забезпечення захисту територіальної цілісності, запобігання проникненню диверсійно-розвідувальних груп, а також забезпечення відновлення цілісності державного кордону. У таких умовах досвід інших країн, що мають історію військових вторгнень є вкрай важливим для провадження й вдосконалення державної політики у сфері безпеки кордону. Аналіз міжнародних практик може дозволити не лише вивчати досвід інших країн управління кордонами, а й адаптувати до сучасних реалій воєнного стану в Україні [81, с. 163].

Верховний представник ЄС Жозеп Боррель зазначив, що повномасштабне вторгнення рф в Україну змусило всю Європу шукати нові підходи до посилення обороноздатності, що стало результатом минулих бюджетних скорочень та недостатнього фінансування безпекової сфери. Як свідчить статистика, з 1999 по 2021 роки загальні оборонні витрати ЄС зросли лише на 20 %, тоді як США збільшили свої витрати на 66 %, а рф – майже на 300 % [217]. Дисбаланс у витратах на оборону підкреслює необхідність змін у підходах до безпеки в Україні, особливо в умовах зростаючих загроз, таких як воєнна агресія рф проти України [81, с. 163].

До 2014 року безпекова ситуація в Україні вважалася стабільною, а ризик масштабного військового нападу – низьким. Однак військова агресія РФ проти України докорінно змінила такі оцінки, зумовивши загрозу національній безпеці не лише для України, але й для всієї Європи та демократичного світу. Окупація АРК, Луганської та Донецької областей засвідчили, що традиційні підходи для забезпечення безпеки більше не працюють, що стало поштовхом для перегляду політики особистого захисту кордону членами міжнародної спільноти [81, с. 164].

Існують різні типи державної політики забезпечення безпеки державного кордону, які держави обирають залежно від рівня реальних і потенційних загроз та геополітичної ситуації, до прикладу, акцент на дипломатичних заходах і міжнародній співпраці, або ж на технологічних рішеннях, таких як системи спостереження та контролю [80, с. 806]. Проте в особливо напружених регіонах безпекова політика часто реалізується за допомогою військових сил. Державна політика Північної та Південної Кореї є прикладом такого підходу, оскільки територія протяжністю 248 км є однією з найбільш захищених у світі за участю значних військових сил, зокрема протидесантні підрозділи, три армійські корпуси, берегові ракетно-артилерійські частини, а також бойова авіація та підрозділи протиповітряної оборони. Загалом уздовж кордону розміщено близько 2 мільйонів військових, що робить територію кордону однією із найбільш укріплених у світі [32]. Північна Корея провадить «політику прикордонних бар'єрів», яку декларують у своїх оборонних доктринах Індія, Саудівська Аравія, Пакистан та Ізраїль, де основною метою є – захист суверенітету держави та недоторканості державного кордону від можливих військових інтервенцій з боку сусідніх держав або в разі загрози такої інтервенції. Характерними рисами «політики прикордонних бар'єрів» є забезпечення постійної бойової готовності підрозділів охорони кордону до дій, спрямованих на захист суверенної території від раптового збройного вторгнення; охорона та оборона кордону потужними військовими угрупованнями; значна військова присутність у прикордонних регіонах; недопущення прориву військових підрозділів сусідньої держави або інших збройних формувань через кордон; посилення або припинення

прикордонно-митного контролю та функціонування прикордонної інфраструктури; активне використання оперативних, розвідувальних та контррозвідувальних заходів; створення розгалуженої системи інженерних споруд і загорож, а також мінування частини державного кордону [32]. Найбільш характерним прикладом впровадження політики такого формату є досвід держави Ізраїль, оскільки країна тривалий час протистоїть постійним нападам з боку арабських країн щодо заперечення права єврейської держави на існування та систематичного порушення цілісності державного кордону. Від моменту створення 14 травня 1948 року, країна неодноразово була змушена захищатися від збройних конфліктів, ініційованими сусідніми державами аби захистити свій суверенітет, цілісність та недоторканість державного кордону. Країна активно співпрацює з міжнародними партнерами для вдосконалення прикордонних систем, зокрема, використовуючи фізичні бар'єри (камери, радари, дрони та інші засоби електронного нагляду) для постійного моніторингу прикордонних зон та оперативного реагування на можливі загрози. Суб'єкти забезпечення захисту державного кордону активно використовують фізичні перешкоди, такі як стіни та загородження, як один з ключових інструментів для захисту від зовнішніх загроз, особливо терористичних атак. Основним прикладом є «Захисна стіна» (Стіна безпеки), побудована вздовж кордону із Західним берегом ріки Йордан, що скоротило кількість нападів на ізраїльську територію, проте викликало критику через порушення прав палестинців [45], що покликана мінімізувати загрози від терористичних груп і недержавних акторів, таких як ХАМАС чи «Хезболла», які діють в регіонах поблизу кордону. Важливою частиною стратегії захисту кордону є також інтенсивне використання розвідувальних технологій, оперативних сил та прикордонних військ для виявлення та запобігання спробам проникнення на територію держави [80, с. 806] Таким чином, політика прикордонних бар'єрів Ізраїлю складається з комплексного застосування режимних, оперативних, військових, інженерно-технічних та спеціальних заходів. Головною метою цієї політики є забезпечення постійної бойової готовності військовослужбовців для охорони та оборони державного кордону, що передбачає не лише захист від

збройних вторгнень, а й запобігання проникненню на територію держави терористичних угруповань та озброєних злочинців.

Другий тип прикордонної політики орієнтований на колективний захист державного кордону разом із сусідніми державами і має назву «політика захисту державного кордону спільними зусиллями», що передбачає низку характеристик, зокрема здійснення спільно з сусідніми країнами політико-дипломатичних, військових і інженерних заходів для забезпечення безпеки на спільних ділянках кордону; організацію скоординованих дій з охорони та оборони кордону, спільний прикордонно-митний контроль та розвиток прикордонної інфраструктури; створення єдиної системи для попередження та боротьби з транскордонними злочинами, такими як міжнародний тероризм, організована злочинність, нелегальна міграція та контрабанда; організація двостороннього прикордонного співробітництва і допомоги у прикордонних питаннях; забезпечення безперебійної роботи пунктів пропуску та комфортного перетворення кордону, а також розвиток прикордонних територій [81, с. 164]. Яскравий приклад такої політики – охорона сухопутної ділянки кордону між США та Канадою, яка є найдовшою у світі, протяжністю 8 900 км, що забезпечується через спільну систему прикордонного контролю транскордонних потоків, створену на основі Декларації про «розумний» кордон від 12 грудня 2001 року [242], що передбачає використання біометричних ідентифікаторів, гармонізацію процедур митного оформлення, впровадження спільних пунктів перевірки, а також обмін інформацією для зміцнення безпеки та сприяння торгівлі й пересуванню людей [81, с. 164]. Після обрання президентом США Дональда Трампа політика прикордонного контролю між США та Канадою зазнала змін, спричинених його намірами посилити безпеку та впровадити жорсткі торгові заходи. Зокрема, Дональд Трамп піддав сумніву ефективність чинної системи спільного прикордонного контролю, створеної на основі Декларації про «розумний» кордон від 12 грудня 2001 року [255] та висловив занепокоєння щодо безпеки північного кордону США. Одним із ключових аргументів стало твердження, що через канадський кордон у США потрапляють нелегальні

мігранти та наркотики, що спричинило додатковий тиск на Канаду з вимогою посилити заходи контролю. У відповідь уряд Канади оголосив про готовність здійснити додаткові інвестиції в забезпечення кордону, включаючи впровадження нових технологій для моніторингу та ідентифікації транскордонних потоків. Водночас Трамп ініціював запровадження 25 % тарифів на імпорт канадських товарів, що стало безпрецедентним кроком у двосторонніх відносинах. Такий підхід викликав занепокоєння в Оттаві, оскільки Канада є одним із найбільших торгових партнерів США. Відповіддю на дії стали заяви про можливі дзеркальні заходи, включаючи введення тарифів на американські товари, зокрема сільськогосподарську продукцію та автомобільну промисловість [265]. Загострення відносин між США та Канадою в контексті прикордонної політики може мати довгострокові наслідки, впливаючи на регіональну економічну стабільність та безпеку. У цьому контексті питання ефективного управління спільним кордоном залишається ключовим викликом для обох країн.

Іншим прикладом є політика безпеки кордону між США та Мексикою, що включає посилення охорони кордону, боротьбу з наркокартелями та співпрацю між країнами для забезпечення національної безпеки обох держав. Політика не має єдиної специфічної назви, але часто згадується як частина більш широкої стратегії «Border Security» (Безпека кордону). Співпраця між США і Мексикою зосереджена на кількох напрямках. Перший – це посилення прикордонного контролю. До 1980-х років кордон між країнами практично не охоронявся, що призвело до масштабної контрабанди наркотиків. Згодом США почали посилювати контроль, будуючи загородження на кордоні та збільшуючи кількість прикордонників вздовж державного кордону з Мексикою. Зокрема, під час президентства Білла Клінтона було побудовано паркан на кордоні Каліфорнії з Мексикою, а в 2006 році ініціатива була підтримана через зведення додаткових огорож на кордоні та підписанням відповідного закону Джорджем Бушем [56, с. 43]. Другий напрямок співпраці – боротьба з наркокартелями. Операція «Проект Коронадо», що розпочалась у 2006 році спрямована на ліквідацію картелю «La Familia», що завершилася затриманням понад 1200 осіб [56, с. 43].

Третій напрямок – це програми обміну досвідом та спільні навчання, як-от «Ініціатива Меріда», що включає навчання кадрів, постачання обладнання та антикорупційні заходи [56, с. 43]. Таким чином, співробітництво між США і Мексикою у сфері безпеки кордону та боротьби з наркотрафіком є багаторівневим, що охоплює посилення охорони кордону, боротьбу з наркокартелями та обмін досвідом між країнами щодо ефективних методів боротьби з організованою злочинністю.

Наступний тип прикордонної політики – політика «територіальної інтеграції» або політика «одного Китаю», що характеризує відносини КНР з Тайванем. Держава, що претендує на контроль над певною територією (у цьому випадку КНР претендує на Тайвань як свою провінцію), не визнає державний суверенітет території і використовує дипломатичний, економічний, а інколи й військовий тиск для забезпечення територіальної цілісності. Прикордонна політика КНР щодо Тайваню є особливою через те, що КНР не визнає Тайвань як окрему державу, а вважає його своєю провінцією, що визначає специфіку відносин між сторонами, яка суттєво відрізняється від класичних прикордонних відносин між двома суверенними державами. Тайваньська протока, що розділяє Китай і Тайвань, є міжнародним водним шляхом, однак КНР не визнає як таку, оскільки претендує на всю територію, включаючи острови, які належать Тайваню. КНР активно патрулює протоку, використовуючи військово-морський флот і берегову охорону для демонстрації своєї присутності та політичного тиску на Тайвань. Згідно з політикою «одного Китаю», КНР вимагає, щоб усі країни, які мають дипломатичні відносини з ним, не визнавали Тайвань як незалежну державу [218]. Така прикордонна політика спрямована на обмеження дипломатичних і економічних відносин Тайваню з іншими країнами і на посилення міжнародного тиску для примушування острова до відмови від претензій на незалежність. Водночас КНР активно посилює свій оборонний потенціал у регіоні, включаючи постійне нарощування військових сил в околицях Тайваню, щоб підвищити ефективність своїх стратегічних вимог.

У цьому контексті важливо розглянути, як США, не маючи спільного кордону з КНР чи Тайванем, активно взаємодіють з Тайванем, зокрема через постачання зброї в рамках американської стратегії в Азії [264], що відіграє ключову роль у балансуванні китайського впливу в регіоні, створюючи додаткові фактори напруженості в китайсько-американських відносинах. США, керуючись «Законом про відносини з Тайванем» від 1979 року, продовжують надавати острову військову підтримку, постачають сучасне озброєння, зокрема танки Abrams і системи HIMARS, що суттєво зміцнює обороноздатність Тайваню та підвищує здатність стримувати потенційну агресію, Китай, у свою чергу, розглядає такі дії як втручання у внутрішні справи та порушення принципу «одного Китаю» [222]. Відповіддю на військову підтримку Тайваню з боку США є проведення навчань Народно-визвольної армії КНР поблизу острова, санкції проти американських оборонних компаній і дипломатичний тиск КНР [260]. Така політика демонструє використання КНР проактивної оборонної стратегії, яка передбачає жорстке реагування на будь-які загрози його територіальній цілісності. З точки зору формування державної політики у сфері безпеки державного кордону, ситуація навколо Тайваню є прикладом стратегії стримування через військову підтримку союзника. США застосовують стратегічне партнерство, що включає постачання озброєнь і розвиток оборонного потенціалу Тайваню без прямої участі у військовому конфлікті. Україна може використати такий досвід у власній політиці зміцнення безпеки кордонів. Як і Тайвань, Україна стикається з загрозою агресії з боку сусіда. Однак важливо враховувати ключову відмінність: Тайвань не визнаний як незалежна держава на міжнародному рівні, тоді як Україна є суверенною країною, що має міжнародно визнаний державний кордон, що відкриває для України ширші можливості в міжнародних відносинах, зокрема в рамках ООН та НАТО.

Румунія та Ірландія використовують інший тип державної політики у сфері безпеки державного кордону, а саме політику вирішення спірних питань з сусідніми країнами через дипломатичні переговори або судові процедури в міжнародних інстанціях, що дозволяє забезпечити мирне врегулювання

конфліктів і правову визначеність щодо кордону або мирним вирішенням територіальних спорів та дипломатичним урегулюванням конфліктів [81, с. 164]. Ірландія, зокрема, має історію вирішення спірних питань з Великою Британією через політичні домовленості та мирні переговори. Ключовим прикладом є Белфастська угода (1998 рік), яка стала основою для врегулювання конфлікту щодо Північної Ірландії [89, с. 204]. У результаті мирних переговорів було досягнуто компромісу, що дозволяє забезпечити стабільність в регіоні, зокрема через утворення спільних органів управління та здійснення контролю на кордоні між Ірландією та Північною Ірландією, що наразі є частиною Великої Британії, що прикладом дипломатичного урегулювання конфліктів та використання політичних домовленостей для забезпечення безпеки державного кордону. Румунія, в свою чергу, застосовує подібний підхід для вирішення територіальних спорів з Україною, зокрема щодо континентального шельфу в Чорному морі – у 2009 році Міжнародний суд ООН ухвалив рішення [33], що дозволило визначити точні межі континентального шельфу та кордону між державами в Чорному морі [81, с. 164]. Такий підхід є прикладом мирного вирішення спорів через міжнародне правосуддя, що дозволяє не лише забезпечити стабільність на кордоні, але й гарантувати правову визначеність для обох країн [81, с. 164].

«Політика спільного прикордонного простору», впроваджена в країнах ЄС, є ще одним прикладом прикордонної політики, який сприяє інтеграції та ефективному управлінню зовнішніми кордонами, що полягає в спільній охороні та контролі кордонів між державами-членами, що дозволяє не лише зміцнити безпеку, але й спростити процедури перетину кордону для громадян країн ЄС [96, с. 333]. Важливим аспектом політики такого типу є розробка системних управлінських рішень, що забезпечують узгодженість національних законодавств країн-членів у сфері прикордонного контролю з метою створення єдиних стандартів управління безпекою для ефективного реагування на загрози нелегальної міграції, транскордонної злочинності та тероризму [81, с. 164].

Міжнародні структури, такі як Frontex¹, виконують функції управління спільними операціями, організації навчань, аналізу ризиків та розробки рекомендацій для країн-членів, забезпечуючи політичну та військову координацію [81, с. 164]. Скасування паспортного митного контролю між країнами ЄС, передбачене Шенгенською угодою, стало можливим завдяки посиленню безпеки на зовнішніх кордонах ЄС, що дозволило забезпечити вільне пересування громадян всередині ЄС, мінімізуючи ризики нелегального проникнення. Спільні операції з прикордонного контролю стримують нелегальну міграцію та запобігають організованій злочинності, а також механізм реадмісії, що передбачає повернення осіб, які незаконно перебувають на території ЄС [81, с. 163–166]. Проведення аналізу ризиків та спільних розслідувань злочинів дозволяє країнам-членам краще розуміти загрози і забезпечувати оперативне реагування на них. Формування спільного прикордонного простору спрямоване на зниження рівня загроз, пов'язаних із нелегальною міграцією, транскордонною злочинністю та тероризмом. Впровадження «політики спільного прикордонного простору» у сфері безпеки державного кордону сприяє стабільному розвитку інтеграційних процесів у межах ЄС та створює ефективну систему управління кордонами, яка відповідає сучасним викликам.

Варто також звернути увагу на політику держав у сфері безпеки державного кордону, що зазнала суттєвого впливу внаслідок повномасштабного вторгнення. Зокрема, збройна агресія РФ проти України змусила держави Балтії – Латвію, Естонію та Литву – переглянути державну політику безпеки у сфері державного кордону та оцінити ризики в умовах нової геополітичної ситуації [81, с. 165]. На саміті в Мадриді у 2022 році було ухвалено нову Стратегічну концепцію НАТО [195], яка врахувала зміни в безпековій ситуації та передбачала посилення можливостей на східному фланзі альянсу, зокрема для країн, що межують з РФ та Білоруссю [81, с. 165]. Аналізуючи ситуацію в країнах Балтії та відповідні заходи,

¹ Frontex (Європейська агенція з охорони прикордонної і берегової охорони) – це агентство Європейського Союзу, яке є відповідальним за координацію діяльності національних прикордонних служб та забезпечує надійність кордонів держав-членів ЄС з іншими державами. Основним призначенням діяльності є захист свободи, безпеки та справедливості, гарантія зони вільного руху без перевірок на внутрішніх кордонах ЄС, боротьба з транскордонною злочинністю та допомога у запобіганні терактам.

що вживаються для забезпечення безпеки державного кордону, можна визначити кілька ключових аспектів, що спрямовані на протидію як зовнішніх, так і внутрішніх загроз. Одним з основних факторів для країн Балтії є етнічний фактор, зокрема наявність значних російськомовних спільнот. Станом на 2022 рік у Латвії частка етнічних росіян становить 24 %, а російськомовних – 36 % [254], тоді як в Естонії – 22,5 % і 39 % відповідно [253]. Етнічний фактор стає додатковим інструментом для зовнішнього втручання, що може привести до конфлікту всередині країни, крім того, враховуючи поточні політичні реалії та загрози з боку рф, держави Балтії мають серйозну потребу у забезпеченні політичної, соціальної та культурної інтеграції всіх етнічних груп, щоб мінімізувати внутрішні ризики [81, с. 165]. Водночас для Литви існує інша загроза, яка пов'язана з геополітичним положенням держави та потенційною загрозою з боку рф, яка може спробувати захопити стратегічно важливий Сувалківський коридор, що поєднує Балтійські держави з іншими країнами НАТО. Не тільки географічне розташування, але й військові амбіції рф створюють загрозу для територіальної цілісності Балтії та зв'язків із західними партнерами. Забезпечення безпеки державного кордону країн Балтії ускладнюється також небезпекою з боку білорусі, як союзника рф, що активно сприяє агресії на сході Європи, а також намагається створити нові загрози, для країн Балтії, зокрема через використання своєї території для створення міграційної кризи. Розташування атомної електростанції «Островець», що має серйозні екологічні та безпекові загрози для Литви, додає ще один рівень ризиків для стабільності в країні [249]. Активне посилення обороноздатності країн Балтії стало реакцією на зовнішні загрози, в тому числі рф через збільшення військової присутності НАТО в регіоні [13], як інструменту зміцнення оборонних спроможностей країн на сході альянсу, що сприяє забезпеченню національної безпеки країн [81, с. 165].

Вторгнення рф в Україну привело до перегляду НАТО своєї Стратегічної концепції, зосередивши увагу на попереджувальних діях для захисту держав-членів, тобто традиційного «стримування через відповідь», що передбачає активне запобігання загрозам, що є кроком до більш комплексної оборонної

готовності альянсу [48], суттєве посилення військової присутності в стратегічних регіонах, зокрема у країнах, що межують із РФ, що включає підвищення рівня інтеграції та взаємодії у військовому плануванні, а також значні інвестиції в оборонні

бюджети [81, с. 165]. Крім того, НАТО значно посилило вимоги до обсягів військових ресурсів та рівня підготовки особового складу, зосередившись на можливості швидкої мобілізації у разі будь-якої потенційної чи реальної загрози. В контексті зазначеного типу варто розглянути

Стратегічне рішення НАТО щодо посилення військової присутності у країнах Балтії та Польщі [250] можна розглядати як демонстрацію прагнення альянсу зміцнити колективну безпеку в умовах зростаючої агресії РФ проти України. Вибір розміщення багатонаціональних бригад у Латвії, Литві та Естонії, за підтримки таких країн, як Велика Британія, Канада та Німеччина, відображає інтеграційний підхід НАТО до регіональної оборони кордонів з метою синхронізації силових компонентів на території Балтійських країн та посилення колективної безпеки в умовах сучасних геополітичних викликів [81, с. 165]. Збільшення чисельності контингентів до рівня бригад, а також створення багатонаціонального корпусу «Північний схід» і штабу дивізії «Північ» підсилюють координацію та оперативну сумісність. Такий підхід до оборонної політики фактично перетворює стратегічні рубежі на «лінію запобігання» – не просто стримує, а створює умови для стрімкої протидії потенційній агресії. Таке рішення, на нашу думку, не лише забезпечує гнучкість у реагуванні на загрози, але й є сигналом рішучості НАТО щодо захисту своїх членів, що стає важливим стримувальним фактором для потенційного ворога.

Двосторонні угоди між країнами Балтії та США, підписані з 2017 року, стали важливим інструментом для зміцнення оборонної стратегії регіону. Розміщення американських військових контингентів на території Латвії, Литви та Естонії, з одного боку, створює фізичний бар'єр для можливих загроз з боку РФ, а з іншого – значно підвищує готовність сил НАТО в разі ескалації конфлікту. На нашу думку, угоди між державами є показовим прикладом гнучкого підходу до

колективної безпеки, що враховує як геополітичні, так і військові особливості регіону. Держави Балтії активно реагують на широке коло гібридних загроз, вибудовуючи стратегії, що включають взаємодію зовнішньополітичних, військових, розвідувальних, правоохоронних органів та прикордонних служб. Суттєве посилення трансатлантичного співробітництва та партнерства зі США стало вирішальним фактором у зміцненні обороноздатності цих країн. Візити високопосадовців, зокрема колишнього президента США Джо Байден та держсекретаря Ентоні Блінкен, у 2023 році засвідчили готовність США підтримати держави Балтії в разі загрози з боку рф. Під час Вільнюського саміту НАТО в липні 2023 року було підтверджено готовність діяти відповідно до статті 5 договору альянсу, захищаючи кожен дюйм території країн-членів [58]. Окрім США, стратегічне партнерство країн Балтії із Великою Британією та ФРН також є важливою складовою зовнішньополітичного курсу, зокрема через участь у багатосторонніх форматах, таких як Об'єднані експедиційні сили (JEF). Після обрання Дональда Трампа президентом США у 2024 році, його адміністрація поставила вимогу до європейських країн НАТО збільшити витрати на оборону до 5 % ВВП. Президент США також підкреслив важливість перегляду зобов'язань США перед альянсом, зокрема щодо участі в захисті деяких держав-членів.

Досвід країн свідчить про раціональний підхід до формування національної безпеки через стратегічні інвестиції у сучасне озброєння та системи ППО. Підхід Балтійських країн до реагування на такі загрози, як тероризм, екстремізм та нелегальна міграція, що використовуються рф для дестабілізації регіону, є важливим аспектом забезпечення безпеки [81, с. 165]. Зокрема, інциденти, як пошкодження газопроводу «Balticconnector» та підводних комунікацій, акцентують увагу на необхідності посилення захисту критичної інфраструктури. У цьому контексті держави Балтії звернулися до НАТО з проханням посилити патрулювання в Балтійському морі. Литва, зокрема, активно патрулює свої територіальні води, захищаючи Клайпедський термінал скрапленого природного газу, що є частиною стратегії енергетичної незалежності країни, спрямованої на зменшення залежності від російських енергоресурсів та зміцнення національної

безпеки. З листопада 2023 року Литва заборонила імпорт, завантаження та дегазацію російського зрідженого газу на всіх об'єктах, що є важливим кроком у зміцненні безпеки державного кордону та забезпеченні енергетичної незалежності [251]. З метою посилення внутрішньої безпеки державна політика Латвії спрямована на превенцію реальних та потенційних загроз в сфері інформаційної безпеки, зокрема, що стосується захисту державної мови та заборони російських медіа. Аналогічні кроки зробила й Естонія, яка в 2023 році прийняла новий закон про політику безпеки, збільшивши витрати на оборону до 3 % ВВП та змінивши пріоритети в зовнішній, економічній і внутрішній безпеці [262]. Для підвищення обороноздатності всі держави Балтії переглядають свої підходи до військової служби. У Латвії з 2024 року відновилась обов'язкова військова служба тривалістю 11 місяців для чоловіків віком від 18 до 27 років, жінки можуть служити добровільно [257]. У Литві обов'язковий призов триває 9 місяців, але планується скорочення до 6 місяців для більшої кількості призовників. В Естонії призов тривалістю 8–11 місяців був збільшений до 11–12 місяців з 2023 року [70]. Латвія активно розвиває оборонні проєкти, зокрема створення оборонного заводу для виробництва боєприпасів і розвиток виробництва безпілотних літальних апаратів, що використовуються як Європою, так і Україною [48].

Білорусь, будучи союзником РФ та активним учасником агресивної зовнішньої політики, виконує дестабілізуючу роль не лише щодо України, але й країн ЄС, зокрема Польщі, що проявляється у посиленні військової напруженості на польсько-білоруському кордоні. Одним із прикладів є ситуація з порушенням повітряного простору Польщі білоруськими гелікоптерами, що створило додаткові загрози для національної безпеки держави. Загроза провокацій з боку найманців приватної військової компанії «Вагнер», які дислокуються на території Білорусі, спричинила зростання побоювань щодо можливих сценаріїв ескалації [215]. У відповідь на виклики Польща в 2023 році направила 10 тисяч військовослужбовців для підтримки прикордонної служби та створення резерву у зв'язку з присутністю «вагнерівців» поблизу Сувальського коридору, який є

стратегічно важливим для безпеки Польщі та Балтії. Польські посадовці звинувачують рф і білорусь у використанні нелегальної міграції як інструменту дестабілізації через гібридні методи тиску. З початку 2024 року було зафіксовано близько 19 тисяч спроб нелегального перетину кордону з території білорусі. Протидія таким загрозам вимагає посилення фізичного кордону, покращення координації НАТО, обміну розвідувальною інформацією, розвитку кібербезпеки та швидкого реагування на кризи для зміцнення східного флангу альянсу.

Воєнна агресія рф проти України значно підвищила рівень загрози і для економічної та військової безпеки Молдови, яка розташована поблизу зони бойових дій. З моменту здобуття незалежності у 1991 році рф приділяє особливу увагу невизнаним державам, активно втручаючись у «заморожені конфлікти». Такий підхід дозволяє зберігати вплив на регіони та використовувати конфлікти як інструмент контролю над колишніми територіями [81, с. 165]. Стратегія рф включає підтримку сепаратистських угруповань та допомогу невизнаним республікам за гуманітарну підтримку або захист прав російськомовного населення, що створює видимість легітимності дій на міжнародній арені. Нестабільність в цих регіонах може слугувати для країни-агресора важелем тиску на сусідні держави і міжнародну спільноту. Таким чином, рф створює і підтримує «зони впливу», що можуть бути використані для досягнення своїх геополітичних цілей. За приклад можна взяти Придністров'я, самопроголошена республіка під протекторатом рф, яка є особливим фактором нестабільності для Молдови. Історично територія стала осередком російської військової присутності, яка не тільки підтримує сепаратистські настрої, але й слугує частиною стратегії рф щодо контролю над пострадянським простором. В умовах загострення ситуації, молдавське суспільство відчуває потенційну загрозу з боку рф, що підсилює дискусії щодо забезпечення національної безпеки та ролі Придністров'я у ситуації. Влада Молдови неодноразово піднімала питання про виведення російських військ з Придністров'я, визнаючи присутність однією з основних загроз. Військова потужність Молдови є обмеженою, проте навіть незначна кількість російських військовослужбовців здатна підтримувати напругу в регіоні

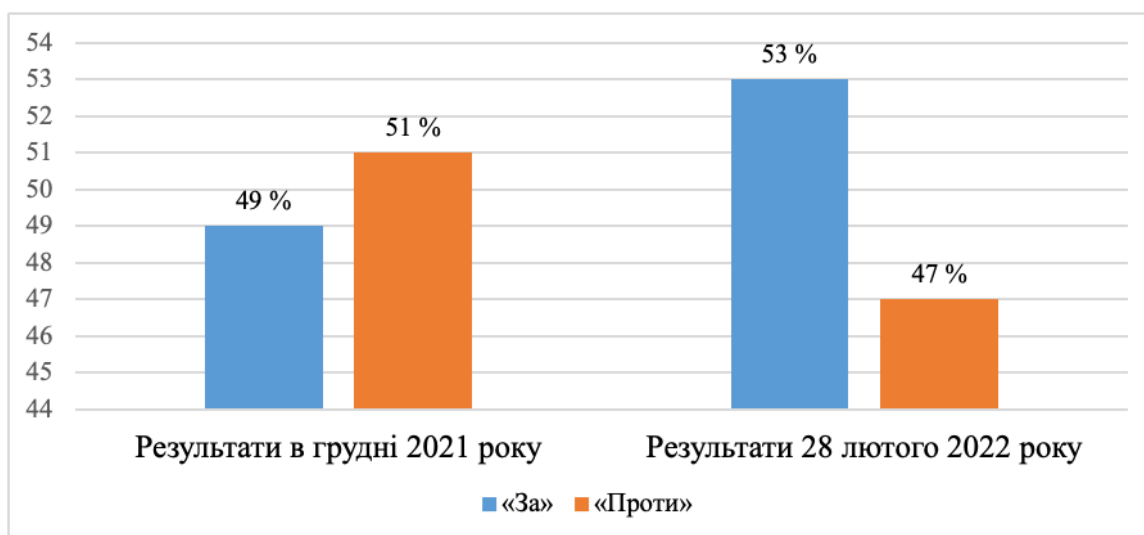
та здійснювати інформаційно-пропагандистський тиск на Молдову та Україну. В таких умовах постає необхідність пошуку нових союзників для забезпечення безпеки країни, зокрема, можливого військового співробітництва з Україною, як держави із значним військовим потенціалом.

Фінляндія та Швеція, незважаючи на подібні політики у сфері національної безпеки, мали різні безпекові умови, особливо в контексті «холодної» війни, зокрема Швеція перебувала в структурно більш захищеному становищі порівняно з Фінляндією, що було зумовлено географічним положенням і політикою, яка поєднувала військовий нейтралітет із значними інвестиціями в національну оборону. Швеція прагнула зберегти нейтралітет у разі конфлікту між Сходом і Заходом, зберігаючи свою безпеку через розвиток сильної армії та інституцій національної оборони [81, с. 165]. Фінляндія мала більш складну ситуацію через безпосереднє географічне сусідство з СРСР, тому змушена була вести складні переговори, щоб уникнути прямого військового конфлікту, зберігаючи свою незалежність під час «холодної» війни. Після Другої світової війни Фінляндія була змушена дотримуватися певних зобов'язань, щоб зберегти мир із СРСР, що вплинуло на зовнішню політику та військову стратегію [55, с. 22]. Роль Фінляндії та Швеції у зміцненні безпеки в Балтійському регіоні є суттєвою, і обидві держави часто вважалися ближчими до НАТО в багатьох аспектах, ніж деякі інші члени альянсу, через значні внески в оборону регіону та тісну співпрацю з країнами Балтії, Північною Європою та безпосередньо з НАТО. Так держави активно співпрацювали з НАТО ще до офіційного вступу, що дозволило зробити вагомий військовий та політичний внесок у регіональну безпеку [81, с. 165]. Однак позиція рф, подібно до стратегічної лінії радянської політики, була спрямована на перешкоджання поглибленню інтеграції держав із НАТО. За останні десятиліття рф використовувала агресивні прояви військової сили, зокрема через військові навчання в повітрі та на морі, а також через збройну агресію проти України, як прояв невдоволення співпрацею Фінляндії та Швеції з НАТО. Важливо зазначити, що така ситуація призвела до зниження стабільності в Північній Європі. Неодноразово російські літаки протягом останніх років

порушували повітряний простір Швеції [81, с. 165]. Крім того, в 2014 році було помічено російську субмарину поблизу Стокгольмського архіпелагу [95]. Таким чином, агресивна зовнішня політика рф дестабілізує безпекову та політичну ситуацію в регіоні.

Результатом міжнародної співпраці між Фінляндією, Швецією та НАТО у 2023 році стала Угода про оборонну співпрацю між країнами [266], що сприяло посиленню присутності США у ключових напрямках безпекової діяльності. Оборонна співпраця в такому форматі слугує чітким сигналом для потенційних агресорів про рішучість та готовність союзників до колективної відповіді на зовнішні загрози, що є ефективним превентивним заходом для підтримки стабільності в регіоні [81, с. 165].

Повномасштабне вторгнення рф в Україну значно вплинуло на ситуацію в Європі, зокрема в контексті безпекових стратегій. Органи влади Фінляндії різко засудили агресію рф проти України та оголосило про намір зміцнити національну безпеку. Збройна агресія рф проти України стала переломним моментом для експертів у сфері безпеки та викликало значне занепокоєння серед громадськості щодо національної безпеки Фінляндії. Уже 28 лютого 2022 року, через чотири дні після початку конфлікту, результати опитувань показали, що вперше в історії держави 53 % фінів підтримали вступ до НАТО, тоді як у грудні 2021 року 51 % населення виступали проти цього кроку (рис. 2.6). Швидка зміна громадської думки призвела до активізації національних політичних процесів. Напад рф на Україну стало ключовим фактором, який остаточно усунув перешкоди для вступу Фінляндії та Швеції до НАТО. Обидві держави мали високий рівень відповідності вимогам в політичному та військовому планах, однак політичні виклики, пов'язані зі специфічними вимогами Туреччини, відтермінували процес. Політичне керівництво Туреччини використало ситуацію для досягнення своїх дипломатичних цілей, зокрема щодо боротьби з підтримкою курдських організацій, які вважає терористичними.

**Рис. 1.6. Результати опитування населення щодо вступу
Фінляндії до НАТО**

Примітка. Складено автором за даними [225]

Поведінка Туреччини засвідчила, як внутрішні та зовнішні інтереси можуть впливати на глобальні безпекові рішення, що є викликом для єдиної безпекової політики НАТО [211]. 29 червня 2022 року на саміті НАТО в Мадриді Фінляндію та Швецію запросили до Альянсу. Фінляндія офіційно стала 31-м членом НАТО 4 квітня 2023 року, після ратифікації документа про членство та підняття фінського прапора біля штаб-квартири НАТО в Брюсселі [204]. Швеція приєдналася до НАТО 7 березня 2024 року, ставши 32-м членом Альянсу [212]. Отже, вступ Фінляндії та Швеції до НАТО зміцнив національну безпеку Північної Європи та продемонстрував здатність альянсу адаптуватися до нових загроз, що також посилює стратегічну позицію НАТО у Балтійському регіоні та стало важливим чинником для протидії російському впливу.

Курильські острови залишаються ключовим елементом у російсько-японському територіальному конфлікті, що має стратегічне значення як для внутрішньої, так і для зовнішньої політики РФ, оскільки забезпечує контроль над Охотським морем, що є важливим для розміщення російських атомних підводних човнів, тому продовжує використовувати конфлікт з Японією як важіль політичного та військового тиску, активно демонструючи військову присутність і

обмежуючи доступ до прилеглих акваторій. Курильські острови для рф є не лише засобом забезпечення військового контролю над важливими морськими шляхами, а й інструментом політичного впливу, спрямованим на тиск на Японію та зміцнення своїх позицій у регіоні. Заборона неросійським кораблям заходити у води біля островів підкреслює агресивну зовнішню політику рф та готовність загострювати ситуацію у відповідь на дії Японії, зокрема підтримку України та співпрацю зі США. Відповідь Японії, що включає зміцнення співпраці з союзниками та підтримку України, демонструє готовність протистояти російському тиску і підтверджує важливість співпраці країн, які зазнають впливу рф, для забезпечення регіональної безпеки та посилення охорони кордону Японії та союзників.

Аналіз іноземного досвіду формування державної політики у сфері безпеки державного кордону свідчить про різноманіття підходів, які адаптуються до конкретних геополітичних умов і загроз. Вдале поєднання силових, правових, технологічних та дипломатичних інструментів, як показує практика зарубіжних країн, сприяє створенню дієвої системи прикордонної безпеки. Водночас у відповідь на нові виклики, зокрема агресивні дії рф, багато держав переглядають свої безпекові стратегії, посилюючи військову складову та міжнародне співробітництво. Для України такі практики є важливими орієнтирами у вдосконаленні власної моделі безпеки кордону, імплементація яких з урахуванням національного контексту дозволить підвищити ефективність публічного управління в цій сфері, зміцнити інституційні механізми та забезпечити надійний захист державного кордону. Враховуючи зазначені аспекти, подальше дослідження зосереджується на визначенні шляхів удосконалення державної політики України у сфері безпеки державного кордону в умовах особливого періоду.

Висновки до розділу 1

1. Публічне управління у сфері забезпечення безпеки державного кордону України є фундаментальною складовою національної безпеки, оскільки включає не лише фізичну охорону лінії державного кордону, а й реалізацію комплексу політичних, правових, економічних та управлінських заходів. Безпека державного кордону тісно пов'язана з воєнною безпекою, адже загрози, що виникають у прикордонному просторі, мають потенціал дестабілізувати ситуацію в країні загалом. Теоретичне осмислення понять «державний кордон», «прикордонна безпека» та «державна політика у сфері безпеки державного кордону» підтверджує необхідність комплексного підходу, який передбачає координацію дій різних суб'єктів управління, впровадження ефективних механізмів контролю та адаптацію до новітніх викликів.

2. Нормативно-правове забезпечення у сфері безпеки державного кордону формує системну основу для здійснення державної політики, що реалізується через багаторівневу правову базу – від конституційних положень до спеціалізованих нормативно-правових актів. У сучасних умовах, зокрема в контексті збройної агресії РФ проти України, особливої актуальності набуває оновлення та адаптація правової бази до змін у безпековому середовищі. Нормативно-правові норми мають забезпечувати регламентацію дій органів публічної влади у сфері прикордонної безпеки, але й ефективну реалізацію державного суверенітету в економічних водах, на тимчасово окупованих територіях, у сфері міграції та протидії транскордонній злочинності. Отже, правове регулювання повинне бути гнучким, превентивним і таким, що відповідає реаліям гібридної війни.

3. З'ясовано, що іноземний досвід формування державної політики у сфері безпеки кордону враховує глобальні виклики та регіональні загрози. Визначено, що Ізраїль і Південна Корея ефективно протидіють вторгненням і тероризму завдяки військово-технічним заходам, зокрема прикордонним бар'єрам. США і Канада акцентують на міжнародній співпраці, інтегрованому контролі та розвитку

інфраструктури. ЄС реалізує модель спільного прикордонного простору через гармонізацію законодавства, обмін даними та координацію дій у межах Frontex. Досліджено, що після вторгнення РФ 2022 року Балтія, Фінляндія та Швеція модернізували інфраструктуру, підвищили обороноздатність і активізували інтеграцію до НАТО. Для ефективного реагування на сучасні загрози та зміцнення безпеки державного кордону України необхідно впроваджувати кращі міжнародні практики та продовжувати адаптацію політики безпеки до нових викликів. Удосконалення державної політики має включати стратегічне планування, інвестиції в інфраструктуру та інтеграцію з міжнародними безпековими структурами, що дозволить забезпечити стабільність і надійний захист державного кордону України.

РОЗДІЛ II

СУЧАСНИЙ СТАН У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

2.1. Аналіз сучасних реалій у сфері державного кордону України

Стан безпеки державного кордону України пов'язаний з формуванням та реалізацією внутрішньої та зовнішньої державної політики, та з трансформацією міжнародної системи безпеки. Діяльність міжнародних організацій мала б спрямовуватись на дотримання норм міжнародного права [196], проте вплив суттєво зменшився, що спричинило появу серйозних загроз національній безпеці України. Водночас в Україні не достатньо розбудована система захисту державного кордону та оборонна інфраструктура, що призвело до сприйняття держави як потенційно вразливої до зовнішніх агресій. Поєднання внутрішніх слабких сторін України з глобальними змінами в міжнародному середовищі призвело до зниження дієвості інструментів антикризового управління, що знецінило безпекові гарантії для держав і сприяло виникненню нових міждержавних конфліктів. Відсутність дієвих механізмів стримування та покарання, зокрема на рівні міжнародних організацій, значно ускладнило ситуацію і стало однією з причин розгортання повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Сучасна ситуація у сфері національної безпеки характеризується динамічними змінами та високим рівнем невизначеності, що ускладнюється тим, що РФ, яка володіє ядерною зброєю, продовжує залишатися постійним членом Ради Безпеки ООН. Водночас Україна, відмовившись від ядерного арсеналу, отримала натомість лише декларативні міжнародні гарантії безпеки. У цьому контексті важливо зазначити про Будапештський меморандум 1994 року, що мав стати символом безпеки та гарантій для України [91], який був укладений у зв'язку з рішенням України відмовитися від третього за розміром арсеналу

ядерної зброї у світі та приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року [43]. Згідно з текстом меморандуму держави-гаранти – рф, США та Велика Британія – зобов’язалися поважати незалежність, суверенітет і державний кордон України. Підписання Будапештського меморандуму було результатом очікування, що міжнародні домовленості та механізми колективної безпеки забезпечать гарантії суверенітету та територіальної цілісності України в обмін на відмову від ядерного арсеналу. Проте порушення зобов’язань з боку рф продемонструвало бездієвість домовленостей через тимчасову окупацію АРК у 2014 році та подальші військові дії, що призвели до суттєвого зниження довіри до міжнародних гарантій та домовленостей як інструментів запобігання агресії та підтримки глобальної стабільності. Порушення рф своїх зобов’язань засвідчило неефективність існуючих систем безпеки, які могли б протидіяти загрозам чи реагувати на порушення зобов’язань державами, що підписали такі угоди. Крім Будапештського меморандуму, рф порушила й інші ключові міжнародні угоди, зокрема двосторонній Договір про дружбу та співробітництво між Україною та рф [42], угоди щодо перебування Чорноморського флоту на території України на умовах оренди [200], що свідчить про систематичне ігнорування міжнародного права з боку рф та свідоме створення небезпечного прецеденту для світової спільноти.

Ситуація у сфері безпеки державного кордону України об’єктивно зумовила перегляд на предмет ефективності та дієвості діяльність міжнародних організацій та необхідність пошуку нових способів підтримки миру на глобальному, національному та регіональному рівнях. Реалізація ефективної державної політики у сфері безпеки державного кордону України неможлива без всебічного аналізу стану та діагностування поточної ситуації, чіткого визначення й структурування проблем у досліджуваній сфері. Основна мета державної політики в сфері безпеки державного кордону полягає у постійному удосконаленні системи управління означеною сферою, підтриманні балансу між забезпеченням національної безпеки й збереженням відкритості спільних кордонів для подальшого транскордонного співробітництва.

Історія визначення державного кордону України є складною і багатогранною та відображає тривалий і непростий процес визначення українських етнічних земель в умовах численних змін під впливом політичних, географічних, соціально-економічних та інших чинників. Формування кордону України почалося з розселення українського етносу на своїх корінних територіях, що поступово розширювалися в результаті колонізаційних процесів. До Першої світової війни українські землі перебували в складі двох імперій – рф та Австро-Угорської, і лише після Лютневої революції 1917 року почалися активні спроби визначення кордону України як автономної частини рф [46]. Протягом ХХ століття, особливо після Другої світової війни, державний кордон України зазнавав суттєвих змін внаслідок міжнародних угод, зокрема пакту Молотова-Ріббентропа та Тегеранської конференції, де було визнано лінію Керзона як основу західного кордону УРСР. Остаточне оформлення сучасного кордону України відбулося після розпаду СРСР у 1991 році, коли незалежна Україна стала суверенною державою і офіційно закріпила свій кордон з сусідніми країнами – білоруссю, Молдовою, Польщею, рф, Румунією, Словаччиною та Угорщиною [180]. 24 серпня 1991 року Верховна Рада Української РСР ухвалила Постанову «Про проголошення незалежності України», що юридично оформило вихід України зі складу СРСР, а результати всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року підтвердили легітимність цього рішення як волевиявлення народу [156]. Ретроспективний аналіз процесу утвердження державного кордону дав змогу виділити ключові етапи становлення Української держави та виокремити важливі події, що вплинули на формування сучасного державного кордону України (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Ключові етапи формування Української держави

Період	Події
1	2
VII ст. до н. е. – III ст. н. е.	Заселення кочовими племенами киммерійців, скіфів та сарматів, які створили перші державні утворення на території України
III–VI ст. н. е.	Утворення племінного союзу антів на території України
VI–VIII ст. н. е.	Виникнення східнослов'янських племен, що заснували Київську Русь
XIII–XVI ст. н. е.	Перебування українських земель під владою монголо-татар, Литви, Польщі, Угорщини та Османської імперії
XVI ст. н. е.	Виникнення Запорізької Січі як центру боротьби українського народу за самовизначення
1654–1667 рр.	Приєднання Гетьманщини до Московії. Поділ українських земель між Московією та Польщею, до яких увійшли Лівобережжя та Правобережжя відповідно
XVIII ст. н. е.	Приєднання західноукраїнських земель до складу Австро-Угорщини.
1917–1918 рр.	Утворення УНР і ЗУНР
22 січня 1919 р.	Проголошення Акту Злуки УНР та ЗУНР
1922–1954 рр.	Входження України до складу СРСР, приєднання Західної України, Північної Буковини, Південної Бессарабії, Закарпаття, Криму
24 серпня 1991 р.	Прийняття Акта проголошення незалежності України та утворення самостійної суверенної держави

Примітка. Складено автором за даними [66]

Сьогодні територія України займає площу 603,7 тис. км² і складається з АРК, 24 областей та двох міст із особливим статусом Києва та Севастополя. Області включають Вінницьку, Волинську, Дніпропетровську, Донецьку, Житомирську, Закарпатську, Запорізьку, Івано-Франківську, Київську, Кіровоградську, Луганську, Львівську, Миколаївську, Одеську, Полтавську, Рівненську, Сумську, Тернопільську, Харківську, Херсонську, Хмельницьку, Черкаську, Чернівецьку та Чернігівську [43]. За розмірами Україна є однією з найбільших держав Європи, займаючи понад 5,7 % території, що перевищує площі таких країн, як Франція (544 тис. км²), Іспанія (505 тис. км²), Швеція (450 тис. км²) та Польща (312,7 тис. км²). Протяжність державного кордону України між крайніми точками становить: з півночі на південь – 893 км, з заходу на схід – 1 316 км [66]. Розташування України в центрі Східної Європи, зокрема на перетині важливих транспортних шляхів між Європою та Азією, а також між

Скандинавськими країнами та країнами Середземноморського регіону, надає стратегічного значення і забезпечує відкритий шлях до держав Центральної та Західної Європи, з якими Україна має понад 2 590 км спільного кордону [66].

Україна історично виконувала роль важливого транзитного вузла через вдале геополітичне положення на перетині торговельних шляхів, а нині – транспортних коридорів між сходом і заходом, півднем і північчю. У сучасних умовах деякі науковці відносять до геополітичної стратегії України нейтралітет та розвиток стратегічних партнерств із ключовими гравцями, такими як США та ЄС. На нашу думку, реалізація стратегії нейтралітету видається для України малоймовірною, зокрема враховуючи відносини із сусідніми державами. Натомість основним напрямком для України є інтеграція у європейський простір, що передбачає зміцнення ролі як стабільного та надійного партнера. Україна має виконувати функції комунікаційного центру між різними цивілізаційними системами, водночас захищаючи свої національні інтереси на міжнародній арені.

Однією із найгостріших ситуацій для України стало порушення територіальної цілісності державного кордону внаслідок окупації АРК. Початком воєнних дій на території України були події 20 лютого 2014 року, коли збройні сили рф вперше перетнули український кордон через Керченську протоку (що було зафіксовано у Постанові Верховної Ради України від 21 квітня 2015 року № 337-VIII, що стосувалася збройної агресії рф проти України та заходів для її подолання) [142]. Війська рф, що діяли без розпізнавальних знаків, скориставшись політичною нестабільністю в Україні, захопили стратегічні об'єкти півострова. Організовані антиукраїнські виступи, блокади і захоплення військових частин ЗСУ підготували ґрунт для подальшої окупації. 16 березня 2014 року відбувся псевдореферендум про статус півострова, який був проведений в умовах військової окупації і вважається незаконним. Результати референдуму стали основою для одностороннього проголошення АРК частиною рф. Україна, ЄС та США не визнали результати референдуму, а Генеральна Асамблея ООН, ПАРЕ та інші міжнародні організації засудили окупацію АРК рф. Незважаючи на заяви рф про «повернення АРК до її складу», такі дії суперечать

міжнародному праву. Згідно з українським законодавством, територія АРК вважається тимчасово окупованою. Хронологію події здійснення окупаційної політики рф зазначено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Хронологія подій окупаційної політики рф Автономної Республіки Крим

Дата	Події
20 лютого 2014 року	Перетин збройними силами рф державного кордону України через Керченську протоку та захоплення АРК
23 лютого 2014 року	Мітинг у Севастополі, на якому громадянина рф В. Чалого оголосили міським головою Севастополя
26 лютого 2014 року	Організація російськими спецслужбами зібрання прихильників «російської весни» перед кримським парламентом, що викликало потужний контрпротест українських патріотичних сил, включаючи кримських татар
27 лютого 2014 року	Захоплення будівель Ради міністрів і Верховної ради АРК
1 березня 2014 року	Надання дозволу Радою Федерації рф на застосування збройних сил на території України
16 березня 2014 року	Проведення псевдореферендуму в АРК під контролем російських військових і з бойкотом Меджлісу кримськотатарського народу
18 березня 2014 року	Підписання договору про прийняття АРК до складу рф, який став юридичним оформленням незаконної окупації АРК
20 березня 2014 року	Ратифікація договору в Державній думі рф про окупацію АРК, що супроводжувалося порушеннями міжнародного права і ще більше ізолювало рф на міжнародній арені
21 березня 2014 року	Ратифікація договору в Раді Федерації рф про окупацію АРК, завершивши процес юридичного «оформлення», що закріпило незаконний статус півострова в складі рф і спричинило посилення міжнародних санкцій проти рф

Примітка. Складено автором за даними [205]

Пізніше у серпні 2014 року, український колабораціоніст із рф, самопроголошений прем'єр-міністр тимчасової російської окупаційної влади в АРК, підтвердив, що окупація адміністративних територій була ініційована особисто президентом рф [100]. Таким чином, тимчасова окупація АРК засвідчила порушення міжнародних норм.

Збройна агресія рф проти України стала першою континентальною війною в Європі у ХХІ столітті, що показала вразливе місце системи колективної безпеки, сформовану після Другої світової війни і продемонструвала недосконалість міжнародних інститутів, що не змогли ефективно протистояти агресії рф проти

України. Режим рф отримав назву «рашизм», що означає псевдоідеологію, яка поєднує в собі елементи фашизму, більшовизму, нацизму, євразійства, реваншизму і ксенофобії, прикриваючись «православ'ям» і «величчю російської культури».

На початку квітня 2014 року, за підтримки рф, сепаратисти та російські військові без розпізнавальних знаків захопили адміністративні будівлі в Донецькій і Луганській областях, що призвело до створення терористичних квазідержавних утворень, які, діючи під прикриттям рф, задекларували намір встановити контроль над частиною території України. Згідно зі звітом Королівського об'єднаного інституту оборонних досліджень під назвою «Russia Deployed Network of Secret Agents in Ukraine Before Invasion: Report», до початку повномасштабного вторгнення рф створила в Україні розгалужену мережу агентів впливу, яка включала завербованих чиновників, представників правоохоронних органів, детективних агентств, спецпідрозділів, наркодилерів, контрабандистів і навіть представників православної церкви. Основні завдання включали провокування внутрішньої політичної кризи, підрив довіри до органів влади, дестабілізацію системи державного управління та військового командування [256]. Сьогодні мережа, що досі не повністю викрита, продовжує активно діяти, надаючи розвідувальну інформацію країні-агресору.

В Донецьку 7 квітня 2014 року сепаратисти захопили будівлю Донецької обласної державної адміністрації та проголосили створення ДНР, зазначивши, що декларація про незалежність стане основою для прийняття конституції, яка регулюватиме економічну політику і дасть змогу приєднатися до федеративної держави, ймовірно, до рф. Через відсутність умов для проведення референдуму, самопроголошена Верховна Рада ДНР ухвалила Конституцію, в якій квазіутворення було проголошено парламентською республікою. Аналіз юридичних джерел свідчить, що такі невизнані утворення як ДНР та ЛНР, класифікуються як території, що проголосили незалежність маючи певні ознаки державності, але не отримали дипломатичного визнання від ООН [14, с. 625–626]. Зазвичай такі утворення вважаються нелегітимними або окупованими регіонами,

що перебувають під суверенітетом держав-членів ООН, переважна більшість яких виникають через явища сепаратизму та відвертого втручання у внутрішню та зовнішню політику інших держав, зацікавлених у створенні етнополітичної чи соціально-економічної нестабільності. Так звані «референдуми» 11 травня 2014 року, що відбулися на частині території Донецької та Луганської областей, мали на меті легітимізувати створення ДНР та ЛНР [4, с. 213], проте голосування не відповідало міжнародним стандартам і було проведено під контролем озброєних угруповань, що свідчить про неправомірність та примусове волевиявлення місцевого населення. Організатори стверджували про «широку підтримку» населення щодо відокремлення від України, але відсутність прозорості, незалежного моніторингу та примусові дії з боку бойовиків стали очевидними перешкодами для справжнього голосування, невизнання результатів якого як Україною, так і міжнародною спільнотою свідчить про трактування світовими лідерами таких дій як інструменту маніпулювання з боку рф, спрямованого на дестабілізацію ситуації в регіоні та посилення впливу в майбутньому. Оголошення ДНР та ЛНР терористичними організаціями Генеральною прокуратурою України 15 травня 2014 року стало юридичною відповіддю на ті збройні й незаконні дії, які зазначені угруповання вчинили щодо порушення територіальної цілісності країни, а також підтвердило намір України розглядати такі структури як загрозу національній безпеці, забезпечуючи юридичну базу для боротьби з ними [12].

З початком бойових дій на Донбасі ЗСУ опинилися в умовах складного протистояння з збройними формуваннями, які отримували підтримку з боку рф. Противник використовував партизансько-диверсійну тактику, прикриваючи свої дії підтримкою місцевого населення. Попри суттєві перешкоди, у липні та серпні 2014 року українські війська досягли значних успіхів, звільнивши близько дві третини окупованих територій на Сході України. Однак це слугувало передумовою до початку артилерійських обстрілів з території рф. 24–25 серпня 2014 року російські війська перетнули кордон України в районі Амвросіївки і розпочали наступ на Іловайськ, Луганськ і Маріуполь, що змусило українські

війська до відступу [206]. На початку вересня 2014 року, після зупинки наступу російських військ, ЗСУ почали створення масштабної лінії оборони на Сході України. Одночасно з цим активізувалися дипломатичні зусилля, що призвели до укладання Мінських угод у 2014 та 2015 роках для врегулювання конфлікту на Донбасі, де передбачалося припинення вогню, обмін полоненими, відведення військ, децентралізацію влади та проведення виборів на окупованих територіях. Однак незаконні збройні формування на Донбасі, підтримувані РФ, продовжували обстріли продовжували окупаційну діяльність, тому умови угод так і не були реалізовані [107]. Кульмінацією військових дій у зазначений період стали бої за Донецький аеропорт та битва за Дебальцеве, що відзначалася інтенсивністю та значними втратами з обох сторін [206]. Оборона Дебальцевого мала суттєві проблеми як з плануванням, так і з комунікацією та логістикою, про що свідчить брак боєкомплекту у тих підрозділів, які залишалися на полі бою. Втрата Дебальцевого суттєво дестабілізувало позиції ЗСУ, але водночас продемонструвала значний рівень організації та професіоналізму. У науковому контексті події цього періоду слід розглядати як етап гібридної війни, де класичні військові дії поєднувалися з інформаційною війною, економічним тиском та спробами дипломатичного маніпулювання. Мінські угоди, хоча й створювали потенціал для деескалації, виявили свою обмеженість через відсутність дієвих механізмів примусу до виконання, що дозволило РФ систематично порушувати ключові положення домовленостей і унеможливило дотримання міжнародно-правових норм. Загалом, зазначений період продемонстрував, що без чіткого міжнародного контролю та реальних санкцій проти агресора реалізація мирних домовленостей залишається малоімовірною.

В лютому 2015 року після підписання «Другої мінської угоди» на Донбасі почалося так зване «перемир'я», яке постійно порушувалося провокаціями та обстрілами з боку РФ. Водночас українська армія посилювала оборонні рубежі та оптимізувала систему управління військовими операціями. З 30 квітня 2018 року розпочалась операція Об'єднаних сил, під час якої збільшився тиск з боку російських військ, що супроводжувалося зростанням інтенсивності обстрілів. У

2019–2021 роках рф почала суттєво збільшувати військові витрати та під виглядом серії навчань стягнула сили до кордону України, готуючи основу для широкомасштабного вторгнення [206]. Незважаючи на «перемир'я», постійні провокації з боку російських військ підживляли будь-які миротворчі зусилля, що свідчить про стратегічний намір рф зберегти нестабільність в регіоні. ЗСУ, оптимізуючи військове управління, поступово нарощувала оборонний потенціал, однак зростаюча військова загроза підкреслювала необхідність масштабного реформування сектору безпеки та оборони для стримування агресора.

Україна має один з найдовших державних кордонів у Європі, загальна протяжність якого становить 6992,98 км. З них сухопутна ділянка складала 5637,98 км, а морська – 1355 км. Зокрема, кордон з країнами-членами ЄС становить 1390,74 км, з державами-учасницями СНД – 4601,24 км, по територіальному морю – 1001 км; площа виключної (морської) економічної зони України – 72658 км² [167]. Переконані, що велика протяжність державного кордону України вимагає значних ресурсів для охорони, що є важливим аспектом національної безпеки. Водночас розташування України на перетині інтересів Європейського Союзу та пострадянських держав визначає геостратегічну важливість державного кордону, а також необхідність інтегрованого підходу до захисту. На той час 65 % державного кордону України з рф, Молдовою, білоруссю та морського кордону залишалися юридично не оформленими, що становило потенційну загрозу національній безпеці [73, с. 30]. Відсутність юридичного оформлення значної частини державного кордону України демонструє вразливість системи безпеки та управління кордонами, особливо в умовах воєнних дій, а неврегульованість цих питань послаблює позиції України на міжнародній арені та збільшує ризики ескалації конфліктів, що потребує невідкладного вирішення через дипломатичні та правові механізми.

З моменту проголошення незалежності України в 1991 році територія держави визначалася в межах адміністративного кордону Української РСР [201] і включало всі області сучасної України, АРК і місто Севастополь. На той час територія України становила 603,628 км². Стаття 5 Закону України «Про

правонаступництво України», визначила, що «державний кордон Союзу РСР, що відмежовує територію України від інших держав, та кордон між Українською РСР і Білоруською РСР, РРФСР, Республікою Молдова за станом на 16 липня 1990 року є державним кордоном України» [154], що означало, що після проголошення незалежності 24 серпня 1991 року Україна зберегла територіальні межі, які існували на момент розпаду СРСР. На момент проголошення незалежності Україна мала чітко визначений адміністративний устрій. Всього в Україні було 30,2 тис. населених пунктів [76].

До 24 лютого 2022 року, рф протягом тривалого часу вела агресивну політику відносно України. Ескалація конфлікту досягла свого піку в 2021 році, коли рф почала активно демонструвати військову силу, зокрема, проводити масштабні військові навчання, перекидала значні військові сили та техніку з центральних і східних регіонів поблизу українського кордону та на території окупованої АРК, розгортаючи десятки батальйонно-тактичних груп у Брянській і Воронежській областях, що створювало постійну загрозу для України. Першими ознаками підготовки до нападу стало значне збільшення військового бюджету рф, який у 2021 році зріс на 2,9 % і досяг 65,9 млрд доларів США, що становило 4,1 % ВВП держави [18, с. 206]. Навесні 2021 року напруженість між рф та Україною значно зросла, коли вздовж кордону з Україною було зосереджено близько 85 тисяч російських військових, а також проведено масштабні спільні військові навчання «Запад – 2021» з білоруссю, що викликали серйозне занепокоєння міжнародної спільноти, підтвердженням чому були публікації у впливових медіа та офіційні заяви західних урядів. За словами речника Міністерства оборони США Джона Кірбі, розгортання військ біля кордону України стало найбільшим із 2014 року. Водночас Пентагон утримувався від надання точних даних щодо чисельності російських сил, переміщених до кордону України. У березні 2021 року Європейське командування Збройних сил США (EUCOM) підвищило рівень оцінки ситуації між рф та Україною до «потенційної кризи», що може виникнути найближчим часом, тому з метою кращого моніторингу ситуації було збільшено кількість розвідувальних польотів. У квітні 2021 року рф здійснила масштабне

переміщення військових підрозділів до західного кордону, зокрема перекинула дві загальновійськові армії та три підрозділи повітряно-десантних військ [246; 261]. Міністерство оборони України рф пояснювало такий крок як частина перевірки боеготовності, що, на нашу думку, було використано для створення інформаційного прикриття та легітимізації значного переміщення військ до кордону України, що дозволило рф створити напруженість без офіційного оголошення мобілізації чи підготовки до відкритого конфлікту, залишаючи можливість маневру для політичних торгів та підвищення ставок у переговорах із Заходом. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, чисельність російських військ поблизу українського кордону зросла до 100–120 тисяч солдатів, що було підтверджено і західними джерелами [16]. Можна стверджувати, що розгортання значної кількості військ рф мало на меті демонстрацію сили та залякування. Пояснення російської сторони щодо превентивних заходів для стримування гіпотетичного наступу України на Донбас виявилися сумнівними, оскільки українська сторона не проводила масштабних навчань чи операцій, які б могли виправдати настільки велике скупчення військових сил поблизу державного кордону України з боку рф.

Додаткові припущення про можливість застосування Україною досвіду Азербайджану щодо Нагірного Карабаху для звільнення окупованих територій виглядають слабкими аргументами. З аналізу масштабів навчань і порівняння з минулими конфліктами стає очевидно, що переміщення сил мало інші, не проголошені публічно, маніпулятивні цілі [263]. Робимо висновок, що здійснені маневри стали частиною ширшої стратегії геополітичного тиску та психологічної війни, спрямованої на дестабілізацію ситуації в Україні та демонстрацію рф військової потужності членам міжнародної спільноти. Аналізуючи військові дії, можна зробити висновок, що переміщення військ рф слід розглядати не лише як військовий захід, але й як політичний крок, спрямований на досягнення стратегічних цілей через демонстрацію сили і створення напруженості.

У листопаді 2021 року рф продовжила нарощування військової потужності армії, офіційно затвердивши нову спільну воєнну доктрину з білоруссю та

підписавши Декрет про реалізацію положень Союзної держави на 2021–2023 роки. Водночас уряд рф почав активно вимагати від західних держав «гарантій безпеки», зокрема щодо припинення розширення НАТО на схід, використовуючи це як інструмент маніпуляцій, щоб відмовити Україні в підтримці. Напруга досягла піку на початку 2022 року, коли рф фактично заблокувала українські морські порти під приводом проведення військових навчань, а також продовжувала розміщати військові угруповання уздовж кордону України. У середині лютого 2022 року ситуація на Донбасі загострилася через масовані обстріли з боку російських окупаційних сил, що підкреслило невідворотність масштабного військового вторгнення.

24 лютого 2022 року рф оголосила про початок «спеціальної військової операції» на території України, що фактично слугувало початком повномасштабного вторгнення. Тоді стало зрозуміло, що всі попередні дії рф були частиною ретельно спланованої стратегії для підготовки до масштабної війни. Білорусь приєдналася до рф, надавши свою територію, військові засоби та інфраструктуру для підтримки вторгнення. Хронологія ключових подій, що передували вторгненню, наведена у таблиці 2.3 та дозволяє краще зрозуміти етапи, динаміку підготовки рф до збройного вторгнення та вказує на передумови, що призвели до початку повномасштабного збройного нападу в Україні.

Таблиця 2.3

**Хронологія ключових подій, що передували повномасштабному
вторгненню рф в Україну у лютому 2022 року**

Дата	Події
2021 рік	Нарощення військового бюджету рф до 65,9 млрд доларів США (у відсотковому порівнянні – на 2,9 %), збільшення військової присутності на кордоні з Україною
Березень-квітень 2021	Перекидання російських військ та техніки до окуповані АРК та інших прикордонних районів
9 квітня 2021	Зосередження 85 тис. військовиків рф у АРК та поблизу українського кордону
Вересень 2021	Проведення спільних військових навчань рф та білорусі «Запад – 2021» за участю близько 200 тис. військових
Листопад 2021	Масштабне розгортання російських військ поблизу кордону України, затвердження нової воєнної доктрини Союзної держави рф та білорусі
Грудень 2021	Активізація дипломатичних зусиль рф, вимоги щодо «гарантій безпеки» від Заходу, загроза вторгнення в Україну
Лютий 2022	Збільшення кількості обстрілів уздовж лінії розмежування на Донбасі, подальше накопичення російських військ поблизу України
24 лютого 2022	Офіційне оголошення про початок «спеціальної військової операції» рф в Україні

Примітка. Складено автором за даними [18]

Якщо розглядати початок повномасштабного вторгнення, одне з ключових питань, що залишається актуальним для безпеки державного кордону, – це невідновлення мостів на Чонгарі, що спричинило швидкий прорив російських військ із АРК. Свідчення військових, котрі безпосередньо пов'язані з цим питанням, мають піддаватися верифікації та ретельному аналізу, однак на сьогодні це ускладнено як через об'єктивні фактори (воєнний стан та пов'язані обмеження), так і суб'єктивні (триваюча кримінальна справа про захоплення півдня України). Одним із ключових свідків є сержант Іван Сестриватовський, досвідчений військовий, який мав підірвати мости, але не виконав завдання. В інтерв'ю військовий демонстрував помітне нервування, що може бути викликано тиском версій про зраду [15]. З іншого боку, свідчення молодого офіцера Євгена Пальченка, який відзначився героїзмом у боях за Херсон, свідчать про інший погляд на події та описує свої дії спокійно, наголошуючи на важливості координації та сміливості в екстремальних умовах [15]. Деякі військові експерти,

такі як генерал-майор Дмитро Марченко, вважають, що Херсон міг бути свідомо зданий через неорганізовану оборону місцевою владою [15]. Однак таку точку зору необхідно ретельно дослідити, оскільки піднімає питання про стратегічні помилки на початку вторгнення. Генерал-майор Андрій Соколов, який очолював штаб Оперативного командування «Південь», також надає продумані та чіткі пояснення причин прориву росіян, що дозволяє глибше переглянути попередні оцінки [15]. З урахуванням аналізу свідчень цих військових, можна припустити, що на початковому етапі вторгнення могла бути низка стратегічних помилок, пов'язаних з невчасною реакцією на небезпеку з боку АРК, відсутністю узгоджених рішень і оперативної комунікації між ключовими підрозділами. Подальше дослідження та верифікація свідчень військових мають вирішальне значення для поглибленого розуміння ситуації, що склалася, і для запобігання таким помилкам у майбутньому.

Основною проблемою в період військового вторгнення РФ в Україну, окрім великої кількості державних зрад та неможливості до кінця розслідувати воєнні злочини, значних людських втрат, окупації частини територій, масової еміграції українців за кордон, руйнування об'єктів критичної та цивільної інфраструктури, замінованих не лише лісів та полів, але й складів, доріг та покинутих об'єктів. 30 березня 2023 року Президент України Володимир Зеленський у своєму виступі перед парламентом Австрії відзначив, що площа замінованих територій в Україні перевищує 174 тисячі км², що фактично дорівнює площі двох Австрій [9]. Такі ж дані озвучив 21 вересня 2023 року Руслан Стрілець, міністр захисту довкілля та природних ресурсів України. У цьому контексті варто зазначити, що для подолання наслідків окупації північних областей, США у серпні 2022 року виділили понад 90 мільйонів доларів на розмінування територій. Завдяки постійним зусиллям, які з кожним місяцем приносять все кращі результати, заміновані території поступово зменшуються. Проте спеціалісти зазначають, що для повного розмінування України знадобиться не один чи два роки, а щонайменше 10–15 років безперервної роботи [32, с. 145–164].

Станом на початок 2024 року, значна частина територій п'яти областей України залишається під окупацією рф. Найбільш постраждала Луганщина, яка знаходиться під контролем російських військ на 98 % своєї площі, що становить близько 26,3 тис. км² (в 2025 році – 25,4 км², що становить 95 % площі) [51]. Луганська область перебуває під впливом проросійських сил ще з 2014 року, але після повномасштабного вторгнення ситуація значно погіршилася. Не менш критичним є становище в Запорізькій області, де окуповано 73 % території, що має стратегічне значення як для України, так і для міжнародної спільноти. У 2024 році загальна площа тимчасово окупованих територій України становила приблизно 108 тис. квадратних кілометрів. Станом на початок 2025 року цифра зросла до 113 тис. км², що свідчить про поступове, але стабільне просування ворожих сил. Зокрема, лише у березні 2025 року російські війська окупували додатково 133 км² території України, хоча темпи наступу загалом демонструють уповільнення в порівнянні з попередніми періодами [51]. Навіть у контексті зниження динаміки бойових дій, ситуація на тимчасово окупованих територіях України залишається вкрай складною. Масштаб захоплених територій, постійна загроза нових атак, високий рівень мілітаризації прикордонних регіонів та збереження контролю над ключовими логістичними напрямками з боку рф вимагають системного вдосконалення державної політики у сфері безпеки державного кордону. Особливу увагу привертає місто Енергодар, у якому розташована ЗАЕС – найбільша у Європі, захоплення якої підвищує ризики, пов'язані з ядерною небезпекою та викликає серйозне занепокоєння українських та міжнародних представників. Присутність військових сил рф на території ЗАЕС порушує стандарти безпеки, підвищуючи ризик аварій та непередбачуваних ситуацій. Вважаємо, що така ситуація досі ставить під загрозу як безпеку самої станції, так і навколишнього регіону, де потенційне поширення радіації може мати катастрофічні наслідки [47]. Міжнародні організації, зокрема МАГАТЕ висловлювало занепокоєння щодо порушень ядерної безпеки та необхідності забезпечення дотримання міжнародних норм щодо безпечної експлуатації ядерних об'єктів у зоні бойових дій. Представники ООН і держав-членів ЄС

також неодноразово наголошували на критичності ситуації, закликаючи до негайної демілітаризації території навколо ЗАЕС та забезпечення доступу незалежних експертів для оцінки умов її експлуатації.

Станом на початок 2024 року близько 57 % (15,07 тис. км²) території Донецької області, все ще контролюються противником, а ключові міста, як-от Донецьк, залишаються епіцентром найбільш запеклих боїв. На Харківщині ситуація більш стабільна, приблизно 603 км² (2 % території області) залишаються під окупацією [128, 130]. Станом на початок 2025 року ситуація в Донецькій та Харківській областях залишається напруженою. В Донецькій області під контролем російських військ перебуває близько 60% території, включаючи ключові міста, такі як Донецьк, Макіївка та Горлівка. На Харківщині ситуація більш стабільна, з приблизно 2% території, що залишаються під окупацією [48]. Спроби рф утримати території під контролем супроводжуються жорстокими боями, руйнуванням інфраструктури та значними гуманітарними втратами серед цивільного населення. У таблиці 2.4 відображено територіальні зміни України (попри те, що міжнародно визнаний державний кордон України залишається незмінним з 1991 року).

Таблиця 2.4

Територіальні зміни України від 1991 до 2024 року під впливом окупації рф

Рік	Площа (кв. км)	Статус територіальної цілісності України
1991	603,628	Територія України за адміністративними межами УРСР
2014	~559,654	Втрачено контроль над АРК (27,000 кв. км) та частиною Донбасу (17,000 кв. км)
2024	~493,794	Окупація частин Луганської, Запорізької, Херсонської, Донецької та Харківської областей

Примітка. Складено автором за даними [51]

Станом на 2021 рік приблизно 43,300 км² (7,17 %) території України, перебували під тимчасовою окупацією рф, включаючи АРК, місто Севастополь, а також окремі райони Донецької та Луганської областей. Аналізуючи зібрану інформацію, було з'ясовано, що з початком повномасштабної війни у 2022 році

площа окупованих територій значно збільшилася. На початку 2024 року під контролем окупантів залишалося близько 26 % території України, що еквівалентно приблизно 446,685 км² загальної площі держави після втрат [188]. Незважаючи на це, варто зазначити, що з початку повномасштабної війни станом на початок 2024 року ЗСУ звільнили 39 тисяч км² територій. Серед цих відвойованих земель 14 тисяч км² припадають на частини Чернігівської та Сумської областей, 12 тисяч км² – на північ і схід Харківської області, 7 тисяч км² – на північ Київської області, а ще 6 тисяч км² – на території Миколаївської області та правобережної частини Херсонської області [51].

Станом на початок 2024 року ЗСУ було відновлено контроль над 42,581 тис. км² (7,05 %) території держави, що свідчить про успішність контрнаступальних дій у різних регіонах. До початку повномасштабного вторгнення у 2022 році під окупацією перебувало 43,969 тис. км² (7,28 %) території України, АРК та окремі райони Донецької і Луганської областей, окуповані з 2014 року. Після початку масштабних бойових дій у 2022 році додатково було окуповано 66,973 тис. км² (11,09 %) території України, площа охоплює території Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської та інших областей. Станом на початок 2024 року загальна площа окупованих територій склала 110,942 тис. км² (18,38 %) території України [1]. Рівень втрати контролю над територією засвідчував масштабність викликів, що виникають перед державою у сфері забезпечення та відновлення територіальної цілісності. Станом на початок 2025 року ситуація з тимчасово окупованими територіями України залишається складною. За даними Головного управління комунікацій ЗСУ, понад 20 % території держави перебуває під тимчасовим контролем рф [181]. Згідно з оновленим переліком територій, де ведуться або велися бойові дії до тимчасово окупованих територій віднесено значні частини Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської областей, а також АРК, що свідчать про масштабність викликів, що виникають перед державою у сфері забезпечення та відновлення територіальної цілісності [51].

Однією з ключових подій 2024 року стала Курська операція, яка розпочалася 6 серпня та увійшла в історію як перша значна наступальна кампанія

ЗСУ на території рф після початку повномасштабного вторгнення рф у 2022 році, проведення якої мало на меті створення «буферної зони» для зменшення загрози обстрілів українських прикордонних регіонів та підвищення рівня безпеки на державному кордоні. Прориви, досягнуті українськими військами, підкреслили спроможність до ефективних дій та стали важливою складовою загальної стратегії оборони і наступу. Завдяки високому рівню підготовки, координації та ефективному використанню сучасної тактики, ЗСУ вдалося захопити контроль над значною частиною Курської області, зокрема важливими населеними пунктами, розширивши зону дій до 650 км² (рис. 2.1.).

Операція засвідчила високий рівень професіоналізму українських військових та стратегічну важливість таких дій для зменшення впливу російських сил на прикордонні території. Водночас, попри значні досягнення, операція зустріла сильний опір військ рф і змусила проводити термінові оборонні заходи, залучаючи значні ресурси для стабілізації лінії фронту та відновлення втрачених позицій.

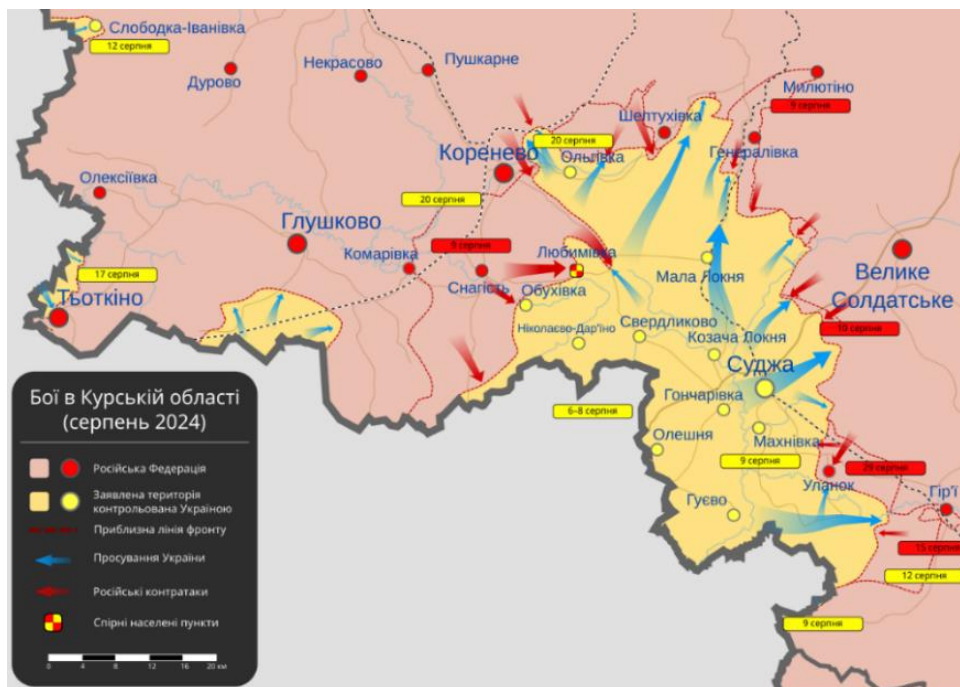

Рис. 2.1. Бої в Курській області станом на серпень 2024 року [51]

Щодо впливу на стан безпеки українського кордону, події мають двояке значення. З одного боку, активні дії українських військ можуть стримувати

потенційні наступи противника, показуючи здатність України застосовувати фронтальну і флангову стратегії атаки, що змушує рф перекидати ресурси для захисту власної території і, таким чином, може створити для України певне «вікно можливостей» для зміцнення власної оборони на інших ділянках фронту. З іншого боку, активність може призвести до посилення агресивних дій рф та провокувати на проведення нових наступальних операцій або посилення військової присутності біля кордону України, що в свою чергу, підвищує ризик нових атак.

2.2. Суб'єкти забезпечення безпеки у сфері безпеки державного кордону

Державна політика у сфері безпеки державного кордону України реалізується через управління у сфері безпеки державного кордону, тобто узгоджений цілеспрямований вплив суб'єктів забезпечення безпеки державного кордону через застосування дієвих інструментів реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону.

Система суб'єктів, відповідальних за безпеку державного кордону України, включає РНБО України, ДПСУ, Державну міграційну службу України, Державну митну службу України, ЗСУ, Національну поліцію України, Національну гвардію України, СБУ, Службу зовнішньої розвідки України тощо разом з органами цивільного захисту, громадянами та їх об'єднаннями, які розробляють і реалізують концепції та стратегії для забезпечення ефективного управління кордоном [147], взаємодіють та координують свою діяльність для досягнення спільної мети – забезпечення національної безпеки держави шляхом протидії та нейтралізації загрозам на державному кордоні та за межами з метою створення ефективної системи захисту державного кордону, розвитку інтегрованої системи управління кордонами. До суб'єктів управління у сфері охорони зовнішніх кордонів України слід також віднести МЗС України, Державну митну службу України, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, Державну авіаційну службу України, Державну службу України з безпеки на транспорті та Державну службу експортного контролю України [147].

Характерні ознаки, яким повинна відповідати сучасна система управління у сфері безпеки державного кордону України відображені на рисунку 2.2.

Рис. 2.2. Ознаки сучасної системи управління у сфері безпеки державного кордону України

Примітка. Складено автором.

Характер взаємодії суб'єктів у сфері безпеки державного кордону України визначається основними функціями, ключовими завданнями, специфікою управлінської діяльності та дієвою структурою [199]. Аналіз низки наукових публікацій дав змогу систематизувати суб'єкти управління у сфері безпеки державного кордону України на дві групи, враховуючи спеціалізацію та компетенцію (рис. 2.3). Суб'єкти групи загальної компетенції мають широкі повноваження у сфері управління, що охоплюють функції, які виходять за межі охорони зовнішніх кордонів України. Управління в цій групі включає реалізацію повноважень у межах загальної компетенції. Суб'єкти групи спеціальної компетенції концентруються на керівних функціях в охороні зовнішніх кордонів України, виконуючи основні завдання у цій області. Такий підхід до поділу дозволяє краще координувати дії суб'єктів управління та забезпечувати ефективність у реалізації завдань відповідно до спеціалізації [87].

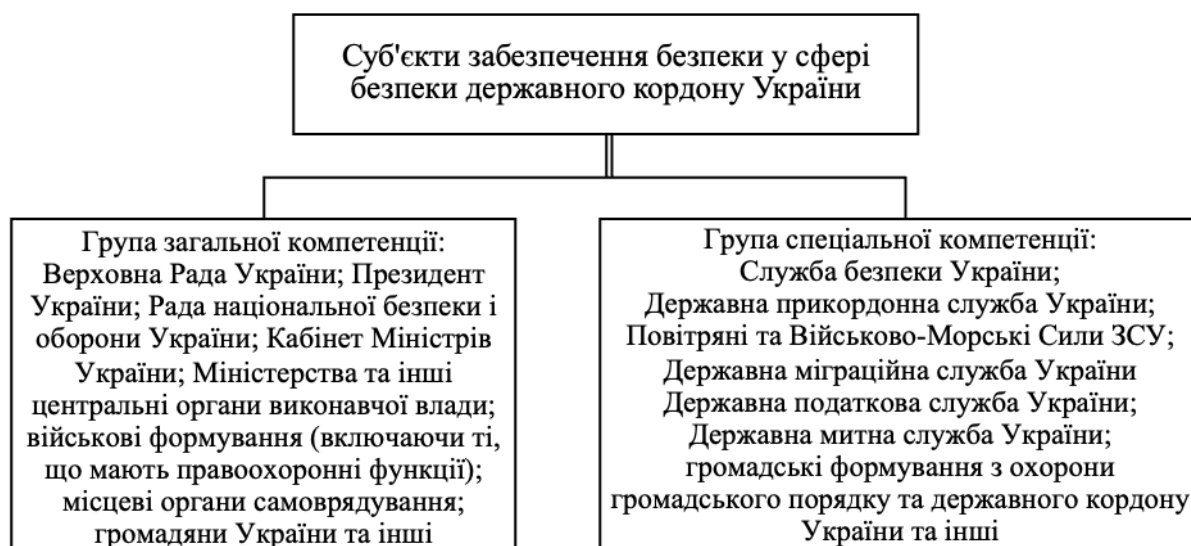

Рис. 2.3. Класифікація суб'єктів забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону

Примітка. Складено автором за даними [45]

Розглянемо детальніше деякі ключові суб'єкти, що формують державну політику у сфері безпеки державного кордону. Президент України, як глава держави, відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки державного кордону через свої конституційні та нормативно визначені повноваження, що є гарантом державного суверенітету і територіальної цілісності, очолює РНБО України, є Верховним Головнокомандувачем ЗСУ, має повноваження застосовувати військові сили для захисту державного кордону у разі загрози або агресії [82, с. 496]. Повноваження закріплені Конституцією та Законом України «Про національну безпеку України». Президент України як гарант державного суверенітету та територіальної цілісності, забезпечує непорушність кордонів держави від зовнішніх загроз і незаконного перетину [143]. Згідно з Конституцією України, до повноважень ВРУ належить прийняття законів, що визначають правовий режим державного кордону, а також затвердження указів Президента про введення воєнного чи надзвичайного стану у разі загрози територіальній цілісності

держави [61]. Крім того, ВРУ здійснює парламентський контроль за діяльністю органів у сфері безпеки державного кордону через відповідні комітети та

тимчасові слідчі комісії [147]. КМУ реалізовує політику у сфері безпеки державного кордону, здійснює формування стратегічних планів і програм, координацію діяльності різних державних органів, відповідальних за прикордонну безпеку, а також забезпечення фінансування та ресурсного забезпечення прикордонних служб [145]. КМУ координує діяльність ДПСУ, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної міграційної служби України, Національної поліції України та Національної гвардії України через МВС України.

Відповідно до статті 107 Конституції України та Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України», головна функція органу – формування державної політики з питань національної безпеки, зокрема захист державного кордону, шляхом аналізу загроз, розробки стратегій та координації роботи органів виконавчої влади, моніторинг загроз національній безпеці, розробка національної стратегії безпеки, включаючи охорону кордону, а також міжнародна співпраця з сусідніми країнами і міжнародними організаціями для протидії тероризму, нелегальній міграції та іншим транснаціональним загрозам, при цьому рішення є обов’язковими до виконання [61, 158].

Міністерство оборони України відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки державного кордону, так до повноважень органу віднесено планування, організацію та реалізацію заходів щодо оборони державного кордону, зокрема розробку політики, координацію дій військових формувань, оперативне реагування на загрози, міжнародну співпрацю та нормативно-правове забезпечення. Міністерство розробляє стратегії та програми для зміцнення безпеки державного кордону, координує діяльність ЗСУ, здійснює моніторинг загроз, реагує на виклики, проводить військові операції та навчання. Важливим аспектом діяльності є міжнародна співпраця, що включає обмін інформацією, спільні навчання та участь у міжнародних ініціативах з протидії тероризму та нелегальній міграції, а також участь у розробці законодавства для ефективної охорони кордону [138].

Забезпечення безпеки державного кордону вимагає зусиль не лише Міністерства оборони України, але й інших державних органів. МВС України формує та реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону та суверенних прав України у виключній морській економічній зоні. Міністр внутрішніх справ відповідає за формування цієї політики та здійснює повноваження, визначені законодавством [147]. В абзацах 2 та 4 п. 1 «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» зазначено, що Міністерство є головним органом у системі центральних виконавчих органів, що формує державну політику у цих напрямках, а саме у розробці державних програм охорони кордону, організації психологічної підтримки військовослужбовців та державних службовців, забезпеченні функціонування цих систем, а також участі у формуванні і забезпеченні науково-технічної політики у сфері безпеки державного кордону [135].

Мінреінтеграції України відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки державного кордону та дотриманні норм міжнародного права, координує надання гуманітарної допомоги населенню, організовує гуманітарні коридори для допомоги і евакуації; забезпечує відновлення територій після повернення; займається збором і аналізом інформації про дотримання міжнародного гуманітарного права та моніторингом діяльності міжнародних гуманітарних організацій; формує і реалізує державну санкційну політику та координує діяльність органів виконавчої влади і міжнародних організацій для сприяння гуманітарній допомозі та операціям, забезпечуючи комплексний підхід до захисту державного кордону і прав постраждалих [114].

У період воєнного стану МЗС України набуває особливого значення в контексті забезпечення безпеки державного кордону, що обумовлено кількома ключовими аспектами діяльності:

1. МЗС України є основним органом, відповідальним за розробку та впровадження зовнішньополітичної стратегії держави.

2. У період воєнного стану Міністерство займається активною дипломатичною діяльністю для підтримки і зміцнення міжнародних зв'язків.

3. МЗС України здійснює координацію між різними державними органами у реалізації єдиної зовнішньополітичної стратегії.

4. Згідно з Постановою КМУ від 18.08.2010 р., МЗС України інформує дипломатичні представництва іноземних держав та консульські установи України про відкриття, закриття або тимчасове закриття пунктів пропуску та контролю через державний кордон.

5. МЗС України бере участь в інтеграційних процесах України до європейського та північноатлантичного простору. Таким чином, МЗС України виконує критично важливі функції у забезпеченні безпеки державного кордону, включаючи дипломатичні зусилля, координацію між органами влади, інформаційне забезпечення та інтеграцію в міжнародні структури [136].

Серед суб'єктів управління спеціальної компетенції зазначено про Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, що в галузі безпеки державного кордону спеціалізується на забезпеченні безпеки та ефективності транспортної інфраструктури, охоплює управління авіаційними, автомобільними, морськими та річковими шляхами. Основні завдання органу – є контроль за безпекою перевезень, координація діяльності Державної авіаційної служби, Державної служби України з безпеки на транспорті, Державного агентства автомобільних доріг України, Державної служби морського та річкового транспорту України, а також Державного агентства інфраструктурних проектів України. Всі названі підрозділи сприяють збереженню та захисту кордону України, забезпечуючи надійність транспортних шляхів та дотримання міжнародних стандартів безпеки [137].

Національна рада з відновлення України (далі – Рада) від наслідків війни є консультативно-дорадчим органом при Президентові України, що керується Конституцією та законами України, актами Президента, КМУ та іншими нормативно-правовими актами. До основних завдань Ради віднесено розробку плану заходів з післявоєнного відновлення і розвитку України, визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, підготовку стратегічних ініціатив та проектів нормативно-правових актів для відновлення України;

узгодження пропозицій з питань післявоєнного відновлення і розвитку України [115].

Згідно із Законом України «Про Збройні Сили України», до складу ЗСУ входять Генеральний штаб ЗСУ, Командування об'єднаних сил ЗСУ, різні види та роди військ і сил, серед яких Сухопутні війська, Повітряні Сили та Військово-Морські Сили. Окремі роди сил представлені Силами спеціальних операцій, Силами територіальної оборони, Силами логістики, Силами підтримки та Медичними силами. Серед окремих видів військ виділяються Десантно-штурмові війська та Війська зв'язку та кібербезпеки. Крім того, до складу ЗСУ входять органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади тощо [143]. Відповідно до статті 16 Закону України «Про національну безпеку України», ЗСУ покликані виконувати низку важливих завдань, зокрема стримування та відбиття збройної агресії, боротьба з тероризмом, посилення охорони державного кордону, а також захист суверенних прав України. Реалізація цих завдань сприяє збереженню суверенітету і територіальної цілісності держави, забезпечуючи стабільність та безпеку в країні [147].

Одним із суб'єктів, що забезпечує державну політику у сфері безпеки державного кордону є Національна поліція України, метою діяльності якої є забезпечення охорони прав і свобод людини, протидія злочинності, а також підтримання публічної безпеки і порядку, активно реагуючи на порушення законів, що можуть загрожувати безпеці на державному кордоні; протидію злочинності через проведення оперативно-розшукових заходів для попередження та розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним перетинанням кордону, переміщенням зброї, боєприпасів і вибухових речовин; підтримання публічної безпеки і порядку в прикордонних зонах шляхом контролю за ситуацією, що стосується незаконних дій на території кордонів; взаємодію з іншими органами через координацію діяльності з КМУ через МВС України та здійснення спільних заходів із ЗСУ, Національною гвардією України, ДПСУ, Державною спеціальною службою транспорту та СБУ, включаючи боротьбу з диверсійно-розвідувальними

силами агресора та воєнізованими або збройними формуваннями, не передбаченими законами України; сприяння виявленню і ліквідації каналів незаконного перетинання кордону, а також переміщення зброї, боєприпасів і вибухових речовин, разом з іншими правоохоронними органами; спільну діяльність з іншими правоохоронними структурами для комплексного вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням безпеки на державному кордоні, включаючи проведення спільних операцій і заходів [149].

Національна гвардія України є військовим підрозділом з правоохоронними функціями, що входить до складу МВС України, серед основних завдань якого визначено забезпечення державної безпеки, охорона державного кордону, протидія терористичній активності, боротьба з незаконними воєнізованими або збройними угрупованнями, терористичними організаціями та організованими злочинними групами. Національна гвардія України взаємодіє з ЗСУ у відверненні збройної агресії проти України, припиненні збройних конфліктів та виконанні завдань територіальної оборони. Функції органу передбачають захист конституційного ладу України та територіальної цілісності від насильницьких дій, участь у припиненні збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також заходи для запобігання незаконним перетинам кордону зі сусідніми державами [148].

СБУ є державним органом з правоохоронними функціями, підпорядкованим Президенту України, до повноважень якого віднесено захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного та оборонного потенціалу України, а також охорону прав громадян від зовнішніх загроз. СБУ зобов'язана сприяти ДПСУ в охороні державного кордону [163].

Прокуратура України здійснює нагляд за додержанням законів в Україні, координує діяльність правоохоронних органів у сфері забезпечення безпеки державного кордону. Серед основних функцій варто виділити здійснення процесуального керівництва у кримінальних справах, що стосуються порушень законодавства про державний кордон; підтримання державного обвинувачення в суді по справах, які пов'язані з незаконним перетинанням кордону та іншими

злочинами проти безпеки держави; участь у розслідуванні правопорушень, що мають суттєвий вплив на безпеку державного кордону, включаючи організацію та координацію діяльності правоохоронних органів; контроль за виконанням законів органами, що займаються питаннями забезпечення безпеки на державному кордоні, зокрема ДПСУ, Національною поліцією України, СБУ та іншими компетентними органами; здійснення представництва інтересів держави у справах, що стосуються забезпечення безпеки кордонів, включаючи подання позовів до суду для відшкодування збитків, завданих злочинами проти державного кордону; взаємодія з іншими органами державної влади та правоохоронними структурами для забезпечення комплексного підходу у боротьбі з правопорушеннями в прикордонних зонах [157].

Бюро економічної безпеки забезпечує захист національних інтересів у сфері економічної безпеки держави, створює умови для дотримання міжнародних стандартів та принципів верховенства права з метою підвищення інвестиційної привабливості держави; здійснює оцінку ризиків та загроз безпеці держави в економічній сфері; протидіє кримінальним правопорушенням в межах компетенції [8].

Служба зовнішньої розвідки України здійснює діяльність у військово-технічній, зовнішньополітичній, інформаційній та інших сферах; виконує завдання із добування, аналізу та надання розвідувальної інформації, виявлення зовнішніх загроз, участі у забезпеченні національної безпеки, боротьбі з тероризмом і розповсюдженням зброї, транснаціональній організованій злочинності та іншій злочинній діяльності, що становлять зовнішню загрозу національній безпеці України; співпрацює з іноземними та міжнародними органами [192].

Державна міграційна служба України у сфері забезпечення безпеки державного кордону спеціалізується на управлінні міграційними процесами, контролі за дотриманням міграційного законодавства та забезпеченні правопорядку у контексті перетину державного кордону. Основні завдання органу передбачають контроль за в'їздом та виїздом іноземців і осіб без громадянства,

надання притулку та інших форм захисту, протидію нелегальній міграції, а також реєстрацію та оформлення документів іноземців. Державна міграційна служба України також здійснює процедури депортації та реадмісії, що сприяє підвищенню рівня безпеки на державному кордоні України [132]. У цьому контексті особливого значення набуває чітка взаємодія та дотримання алгоритму дій з підрозділами ДМСУ. Розглядаючи спрощену процедуру реадмісії, органам управління прикордонного загону доцільно рекомендувати зосередити увагу саме на організації такої взаємодії, що є запорукою ефективного виконання спільних завдань у сфері повернення осіб, які незаконно перетнули кордон [65, с. 66].

Забезпечення безпеки на державному кордоні здійснює Державна митна служба України, що відповідає за контроль за переміщенням товарів через кордон і забезпечує економічну безпеку країни, спеціалізується на контролі за переміщенням товарів та транспортних засобів через державний кордон, запобіганні та боротьбі з контрабандою, а також забезпеченні дотримання митного законодавства, а також виконує завдання з охорони економічних інтересів держави, здійснює митний контроль і оформлення товарів, надає дозволи на ввезення і вивезення товарів, запобігає незаконному переміщенню заборонених та обмежених до обігу товарів [121]. Державна митна служба також співпрацює з іншими правоохоронними органами для забезпечення національної безпеки та захисту державного кордону.

Функцію захисту державного кордону забезпечує також Державна служба експортного контролю України, яка спеціалізується на контролі за експортом товарів і технологій, що можуть мати військове, подвійне використання або потенційно шкідливі наслідки [133]. До повноважень органу віднесено здійснення моніторингу, адміністративного і ліцензійного контролю за вивезенням таких товарів через державний кордон України, запобігання незаконному вивезенню та недозволеному використанню продукції, що може загрожувати національній безпеці та реалізації міжнародних зобов'язань України.

Згідно із Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», громадські формування співпрацюють з

правоохоронними органами, ДПСУ, органами публічної влади та місцевого самоврядування. Оперативне керівництво та контроль за щоденною роботою формувань забезпечують відповідні структури Національної поліції України та підрозділи ДПСУ [170].

В умовах забезпечення безпеки державного кордону, роль ДПСУ є ключовою, оскільки орган виконує специфічні завдання, що стосуються охорони кордонів та контролю за їхньою недоторканністю. Згідно Закону України від 19 червня 2003 року «Про Державну прикордонну службу України» до компетенції органу належать завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону, захисту суверенних прав України, запобігання незаконній зміні маршруту державного кордону, а також дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму [122]. Структура ДПСУ включає:

- 1) Адміністрація ДПСУ;
- 2) територіальні органи центрального органу виконавчої влади;
- 3) Морська охорона, яка складається із загонів морської охорони;
- 4) органи охорони державного кордону – прикордонні загони, окремі контрольні-пропускні пункти, авіаційні частини;
- 5) розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону [122].

Основні функції ДПСУ визначені у статті 2 закону, зокрема охоронна, контрольна, пропускна, забезпечення режимів, розвідувальна, інформаційно-аналітична, оперативно-розшукова, боротьба з правопорушеннями та координаційна. Охоронна функція забезпечує охорону державного кордону на суші, морі та інших водоймах. Контрольна функція передбачає контроль за режимами на кордоні та в пунктах пропуску, а пропускна функція регулює порядок перетину кордону та контроль за в'їздом і виїздом. Забезпечення режимів стосується підтримки прикордонного режиму, розвідувальна функція – проведення розвідувальної діяльності, інформаційно-аналітична – збір та аналіз інформації про ситуацію на кордоні. Оперативно-розшукова функція включає проведення оперативно-розшукових заходів, боротьба з правопорушеннями –

запобігання та припинення правопорушень на кордоні, а координаційна – координацію діяльності з іншими правоохоронними органами [122]. Аналіз цих функцій засвідчив, що не всі мають правоохоронну спрямованість.

Для забезпечення безпеки державного кордону та ефективного виконання завдань, покладених на ДПСУ, важливою є чітка організаційна структура. Структуру ДПСУ формують регіональні управління, зокрема Східне регіональне управління, Регіональне управління морської охорони, Південне. Західне регіональне управління, що забезпечують технічне, матеріальне, медичне та інше необхідне забезпечення для ефективної діяльності служби [54]. Адміністрація ДПСУ функціонує під керівництвом і координацією КМУ через Міністра внутрішніх справ України та забезпечує управління та координацію діяльності у сфері безпеки державного кордону, керує територіальними органами ДПСУ, регіональними управліннями тощо [54].

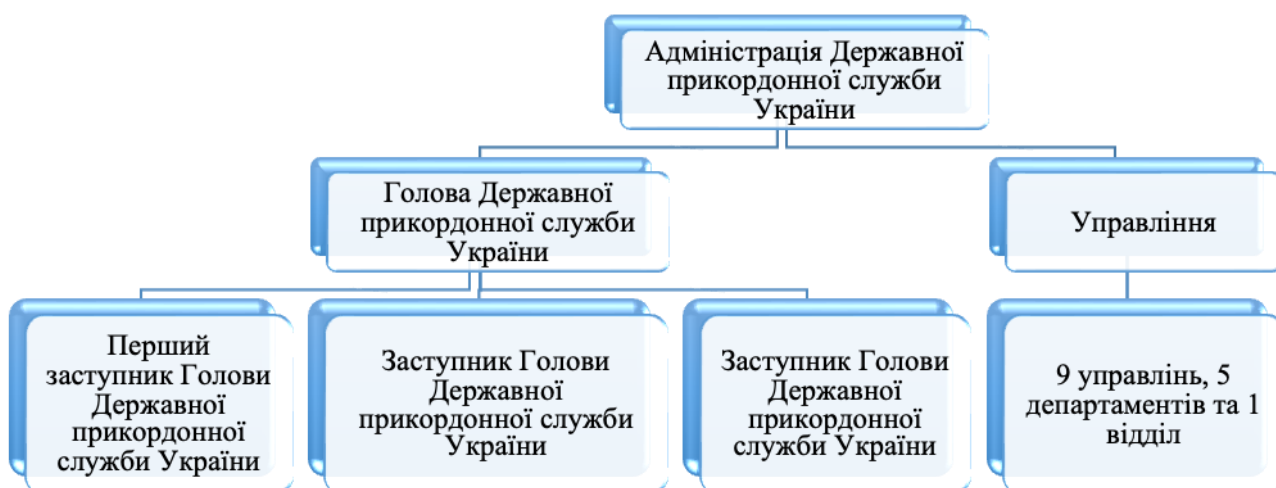

Рис. 2.4. Структура Адміністрації ДПСУ

Примітка. Складено автором за даними [54]

Розглядаючи детальніше структуру Адміністрації ДПСУ, яка зображена на рисунку 2.4., можна відзначити, що окрім Голови ДПСУ та заступників, організаційна структура включає:

- Управління апаратної роботи;
- Управління кадрового менеджменту;
- Управління юридичного забезпечення;

- Режимно-секретне управління;
- Фінансово-економічне управління;
- Управління внутрішнього аудиту;
- Управління внутрішньої та власної безпеки;
- Управління запобігання та виявлення корупції;
- Управління охорони здоров'я;
- Відділ експертизи, аналізу та моніторингу у сфері закупівель;
- Департамент охорони державного кордону;
- Департамент організації роботи, планування та контролю;
- Департамент оперативно-розшукової діяльності;
- Департамент персоналу;
- Департамент матеріального та технічного забезпечення [54].

Ефективне функціонування інституційної складової є безумовною прерогативою у сфері державної політики забезпечення безпеки державного кордону, що потребує уваги до загальних принципів формування та реалізації внутрішньої та зовнішньої державної політики, визначеної Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [124], особливо в контексті безпеки державного кордону. Принципи управління безпекою державного кордону можна поділити на кілька категорій: загальні, спеціальні, організаційні та принципи процесу управління і керівництва. Загальні принципи, визначені Конституцією і законами України, включають верховенство права, незворотність дії законів, рівність перед законом, відповідальність держави та поділ влади. Спеціальні принципи управління безпекою державного кордону передбачають пріоритетність захисту національних інтересів, повагу до територіальної цілісності, мирне вирішення міжнародних спорів, невтручання у внутрішні справи інших держав та взаємовигідне співробітництво. Організаційні принципи управління охоплюють науковість, об'єктивність, обґрунтованість, комплексність, ієрархічність, підзвітність, оптимальність, ефективність та взаємодію. Принципи процесу управління і керівництва включають безперервність, цілеспрямованість,

відповідність, делегування, стимулювання, постійне підвищення кваліфікації персоналу та зворотний зв'язок [92, с. 15].

Отже, державна політика у сфері безпеки державного кордону України реалізується в тісній взаємодії між ключовими органами державної влади та силовими структурами. Провідну роль у формуванні та координації політики відіграють Президент України, ВРУ, КМУ та РНБО України. Їхні зусилля спрямовані на забезпечення цілісності й захищеності кордонів у співпраці з виконавчими та правоохоронними органами, зокрема ЗСУ, ДПСУ, Державною прикордонною службою, МВС України, СБУ, Національною поліцією України та Національною гвардією України. Значну роль у формуванні й реалізації політики у сфері охорони державного кордону також відіграють спеціалізовані міністерства та служби, зокрема Міністерство оборони України, Мінреінтеграції України, МЗС України, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, Державна міграційна служба України та Державна митна служби України. Кожен із суб'єктів виконує визначені законом функції, які охоплюють як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні аспекти безпеки, у тому числі в умовах воєнного стану. Ефективне забезпечення безпеки державного кордону можливе лише за умови скоординованої діяльності всіх зазначених інституцій, а також за участі громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

2.3. Особливості державної політики у сфері безпеки державного кордону в умовах реальних та потенційних загроз

Аналіз формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону набуває особливого значення в умовах сучасних викликів і загроз, зокрема в умовах повномасштабного вторгнення РФ та наслідків, та потребує комплексного підходу до дослідження змістовного наповнення механізмів та технологій реалізації політики в досліджуваній сфері. Підхід має

включати якісний аналіз, стратегічне планування та оперативну реалізацію заходів безпеки. Було проаналізовано бачення Федорчака О. В. щодо класифікації механізмів формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону та з'ясовано, що важливими є організаційний, правовий та політичний механізми. Організаційний механізм спрямований на розробку та впровадження сучасної політики у сфері прикордонної безпеки, застосування управлінських інновацій у роботі пунктів пропуску, вдосконалення системи державного управління та підвищення рівня професійної підготовки кадрів, а також на створення нових моделей організаційних структур для забезпечення безпеки державного кордону. Правовий механізм полягає у нормативно-правовому врегулюванні, яке базується на принципі правової визначеності, та забезпечує координацію оперативно-службової і бойової діяльності органів влади в секторі безпеки й оборони для охорони та захисту державного кордону, що здійснюється у взаємодії з іншими органами безпеки та оборони шляхом виконання правоохоронних, спеціальних і оборонних функцій. Політичний механізм спрямований на розробку та впровадження стратегічного курсу і прийняття управлінських рішень на державному рівні, а також включає адміністративні та інші засоби реалізації [203].

У своїх дослідженнях Цевельов О. Є. здійснив детальний аналіз механізмів реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону, поділяючи на кілька категорій (рис. 2.5.).

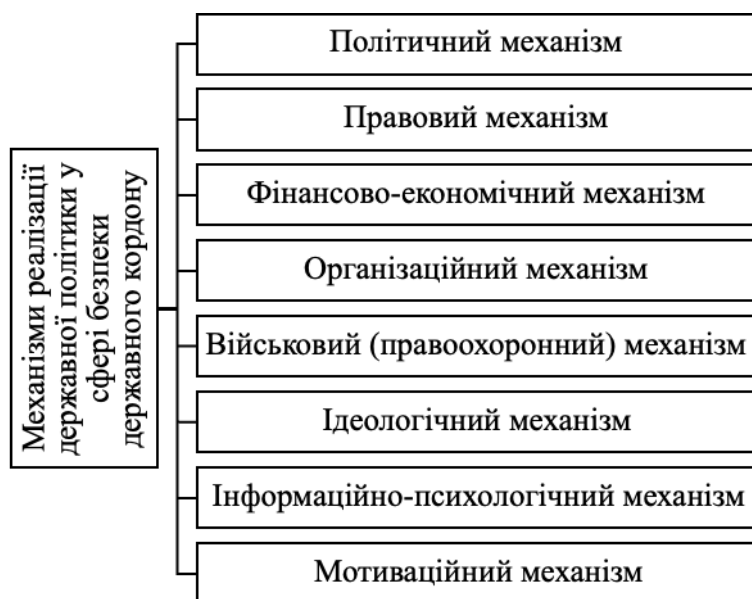

Рис. 2.5. Механізми реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону

Примітка. Складено автором за даними [189, с. 50–51; 209, с. 67]

Згідно з проведеним аналізом, вважаємо доцільним звернути увагу на деякі з них. Військовий (правоохоронний) механізм, який пропонує Цевельов О. Є., є сукупністю заходів, спрямованих на запобігання та нейтралізацію загроз національній безпеці України в контексті захисту державного кордону, що реалізується через оперативно-службову та бойову діяльність, орієнтовану на боротьбу з організованими злочинними угрупованнями, протидію спробам незаконної зміни кордону з боку рф, а також на підготовку сил безпеки до стримування агресії рф проти України. Інформаційно-психологічний (ідеологічний) механізм, який включає заходи для забезпечення захищеності суспільства в інтелектуальній, соціально-політичній та морально-етичній сферах. Мотиваційний механізм включає заходи, спрямовані на професійну підготовку, моральну та психологічну підтримку, матеріальні стимули, кар'єрний ріст військовослужбовців, працівників силових структур і фахівців, задіяних у секторі безпеки й оборони, а також залучення громадськості та створення позитивного робочого середовища для підвищення готовності особового складу до виконання своїх обов'язків. На нашу думку, мотиваційний механізм є надзвичайно

важливим, оскільки завдяки замотивованим військовослужбовцям підвищується ефективність виконання обов'язків, забезпечується стабільність кадрового складу, що є критично важливим для збереження безпеки державного кордону, особливо в умовах воєнного стану. Труднощі з виплатами свідчать про недосконалість нормативних документів і механізмів реалізації, що поглиблює соціальну незахищеність військових і породжує невдоволення серед тих, хто віддає свій обов'язок державі. В умовах високих фізичних і психологічних навантажень відсутність належних соціальних гарантій може призвести до зниження ефективності виконання службових завдань, зокрема у сфері безпеки кордону, і поставити під загрозу реалізацію державної політики безпеки, знижуючи рівень обороноздатності та створюючи додаткові виклики в забезпеченні безпеки кордону. Надання належного соціального забезпечення, матеріальних стимулів і можливості для кар'єрного зростання значно підвищує моральний дух військовослужбовців, що безпосередньо сприяє готовності до виконання складних завдань у секторі безпеки й оборони. Враховуючи всі аспекти, мотиваційний механізм є незамінним для забезпечення безпеки державного кордону в умовах воєнного стану. Вартий уваги фінансово-економічний механізм, оскільки включає різноманітні форми та методи ефективного використання фінансових ресурсів держави, що сприяють забезпеченню обороноздатності держави та підтримці готовності всіх складових сектору безпеки й оборони до виконання своїх завдань в умовах будь-яких викликів.

Науковець Слободян І. А. виділяє також програмно-цільовий механізм, який включає планування, розподіл ресурсів та контроль за виконанням завдань, що дозволяє ефективно реалізовувати політику безпеки через чітке визначення цілей і обов'язків. Основними інструментами системно-аналітичного механізму є методи експертних оцінок і сценаріїв, оцінювання кількісних показників і методи математичної статистики та різноманітні виробничі функції та інші аналітичні інструменти [189, с. 50–51]. Застосування методу на практиці дозволяє комплексно оцінювати ризики та вчасно виявляти потенційні загрози на державному кордоні.

Критичний аналіз механізмів Федорчака О. В., Цевельова О. Є. та Слободяна І. А. дозволяє висвітлити важливість використання ідеологічного механізму як окремого інструменту, який відрізняється від традиційних підходів до пропаганди, яка мала негативне забарвлення в радянські часи. Ідеологічний механізм може слугувати позитивним засобом мобілізації населення, поширення патріотичних цінностей та формування сильної національної ідентичності. Вважаємо, що за радянських часів пропаганда та ідеологія сприймалися як інструменти маніпуляції та контролю, то сьогодні вони спрямовані на посилення національної свідомості та систематичного утвердження цінностей, які сприяють збереженню єдності народу.

Для ефективної реалізації механізмів необхідно враховувати географічні та історичні чинники, що впливають на безпеку державного кордону, визначають поточний стан та сприяють ідентифікації ключових викликів і загроз. Серед викликів, які потребують посиленої уваги, виваженої державної політики, злагодженої взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства. які потребують посиленої уваги, виваженої державної політики, злагодженої взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства. Першим є трансформація архітектури світової системи безпеки. У лютому 2023 року сприйняття членами світової спільноти нової геополітики змінилося, що суттєво вплинуло на перерозподіл сил і позицій серед держав та виокремило відвертих прихильників і противників політики росії як країни-агресора. Україна, в свою чергу, отримала підтримку та міжнародну допомогу країн-партнерів. Проте корупція, суперечності в зовнішній політиці, фрагментарність реформ та протиріччя у діяльності органів державної влади й сектора безпеки і оборони призвели до перегляду обсягів міжнародної допомоги. У ЗМІ провідних держав все частіше лунає про те, що світ втомився від російсько-української війни і варто шукати шляхи для укладення мирних домовленостей. Зрозуміло, що така теза суперечить вектору політики України, тому важливо буде налагоджувати подальші партнерські відносини із позиції захисту національних інтересів. Вважаємо за потрібне зазначити, що мир – це не

завжди про припинення війни, адже мирні домовленості можуть бути укладені на нерівноправних умовах, без компромісу, проте із виконанням умов країни-агресора. Геополітичне розташування України вимагає не лише переосмислення моделі економічного розвитку, але й адаптації до інтеграційних і глобалізаційних процесів. В умовах воєнного стану особливі виклики та обмеження викликають і в процесі інтеграції України до ЄС та НАТО. Зокрема, безпекова ситуація вимагає активних реформ у сфері безпеки та оборони та забезпечення стійкості критичної інфраструктури. Враховуючи стандарти ЄС та НАТО, вважаємо, що необхідно внести зміни до законодавства, посилити боротьбу з корупцією, зміцнити демократичні інституції та забезпечити ефективне функціонування системи правосуддя для підвищення прозорості та підзвітності державних органів, що сприятиме сталому розвитку та національній безпеці. Відсутність консенсусу серед держав-членів НАТО щодо членства України ускладнює процес інтеграції, оскільки для вступу необхідне відновлення контролю над усіма територіями країни, що стане можливим лише після деокупації територій. Одночасно необхідність виконання комплексних реформ для наближення до стандартів НАТО та ЄС вимагає активних зусиль з боку державних інституцій, що перебувають під тиском поточної кризи та військових загроз. Крім того, важливо продовжувати співпрацю з міжнародними партнерами для зміцнення безпекових позицій і досягнення стратегічних цілей в рамках євроатлантичної інтеграції.

Другий виклик зниження рівня економічного розвитку України, зменшення обсягів ВВП й втрата позицій країни у міжнародному конкурентному середовищі. Геополітична економіка базується на перерозподілі світових ресурсів, світового доходу на користь розвинених держав, союзів, тому геоекономічний простір контролюється країнами, які мають сильну позицію на міжнародній арені та чітко регламентують кордони і сфери впливу. Держава, у формування і реалізацію політики якої втручаються інші держави і організації, є уразливою, залежною і перетворюється на об'єкт маніпуляцій. Геополітичне розташування України потребує перегляду моделі розвитку із врахуванням інтеграційних та глобалізаційних процесів. Третім викликом є швидкий розвиток нових технологій

потребує посиленого фінансування державою науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, прийняття державних програм підтримки суб'єктів господарювання, що активно впроваджують інновації у діяльність. Воєнні дії на території України вкотре засвідчили, що сьогодні в умовах цифровізації саме нові технології є однією із головних передумов перемоги. Крім того, розвиток штучного інтелекту спричинив зміни у системах захисту даних та мереж, що важливо враховувати. Четвертий – техногенне перенавантаження на довкілля. Повномасштабна війна на території України суттєво вплинула і на стан довкілля, оскільки станом на 1 березня 2022 року війська країни-агресора проводили бойові дії на території близько 900 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 12406,6 кв. км, тобто на третині площ природно-заповідного фонду України. Наступним викликом є демографічна криза. Тенденція до депопуляції через трудову міграцію, а після повномасштабної війни, масовий виїзд матерів з дітьми (який і надалі продовжується у зв'язку із небажанням ставити підлітків на військовий облік) для населення України характерний звужений режим відтворення поряд із низьким рівнем народжуваності та високим рівнем смертності. Шостий – використання соціо-гуманітарних протиріч як форми радикалізму, екстремізму, тероризму. «Зіткнення цивілізацій» потребуватиме ефективної публічної політики аби забезпечити «діалог культур» [88, с. 83]. Вважаємо, що державна політика в Україні досі зберігає багато пострадянських характеристик, що виражаються у відсутності орієнтації на інтереси різних соціальних груп, готових спільно працювати над вирішенням важливих суспільних проблем та спричиняє складнощі у формуванні політичних стратегій, які часто залежать від революційних обставин, корпоративних інтересів фінансово-політичних груп, а не від реальних потреб суспільства.

У сучасних умовах реформування законодавства України відповідно до європейських норм і стандартів, особливо актуальним стає питання здійснення громадського контролю над сектором безпеки та оборони. Крім того, громадський контроль є фундаментальним принципом демократичного управління, реалізація якого під час воєнного стану значно ускладнюється через дію низки правових

обмежень, що створює суттєву загрозу, а саме те, що відсутність дієвого громадського контролю над сектором безпеки та оборони підвищує загрозу здійснення корупційних правопорушень, зловживань і непрозорих публічно-управлінських рішень. Особливо гостро постає проблема недостатньої відкритості роботи парламенту та парламентських комітетів у сфері оборонної та безпекової політики. Відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», заборонено проводити будь-які вибори, включаючи вибори Президента України, ВРУ, Верховної Ради АРК та органів місцевого самоврядування, що ускладнює процес участі громадян у політичних процесах, посилюючи вплив державних інституцій, які не завжди відповідають суспільним очікуванням. Обмежений доступ громадськості до інформації та недостатня прозорість процесів ухвалення рішень знижують рівень суспільної довіри та обізнаності. На сьогодні інструменти забезпечення прозорості, такі як публічні обговорення, відкриті засідання чи трансляція парламентських слухань, є недостатньо розвиненими або практично відсутніми, що свідчить про слабкість у реалізації демократичних принципів у сфері, що має критичне значення для національної безпеки. Сучасний стан громадського контролю демонструє, що Україна має суттєвий потенціал для розвитку демократичних інструментів участі громадян у процесах прийняття рішень, але в цій сфері поки що лишається багато слабких місць, які потребують нагального вирішення.

Аналізуючи виклики, пов'язані з формуванням та реалізацією державної політики у сфері безпеки державного кордону, варто звернути увагу на План внутрішньої стійкості України, зокрема шостий пункт – «Безпека», який був представлений 19 листопада 2024 року Президентом України Володимиром Зеленським [17]. У цьому пункті зроблено акцент на створенні нової системи внутрішньої безпеки на загальнодержавному рівні, що включає концепцію «безпечна область, безпечне місто, безпечна громада». У оцінюванні цього пункту Плану Володимира Зеленського варто зазначити, що акцент на забезпеченні безпеки на внутрішньому рівні є своєчасним і стратегічно важливим для зміцнення національної безпеки України. Зокрема, підхід до створення

«безпечної області, безпечного міста, безпечної громади» має величезне значення, оскільки не лише сприятиме укріпленню фізичних і технічних аспектів безпеки на місцевому рівні, але й підвищуватиме стійкість громад перед можливими загрозами; створенню комплексної системи безпеки, де кожен громадянин і кожна громада стануть активними учасниками оборони, що значно підвищить загальний рівень національної свідомості та стійкості. Очікуваним результатом стане посилення взаємодії між різними рівнями влади та громадянським суспільством, що важливо для ефективного реагування на зовнішні й внутрішні загрози національної безпеки. Запропоновані заходи мають бути впроваджені не лише формально, але й забезпечували практичний вплив на зниження потенційних ризиків і загроз, пов'язаних із безпекою державного кордону, що стосується як можливих зовнішніх агресій, так і інших кризових ситуацій. Реалізація таких дій повинна сприяти підвищенню стійкості та обороноздатності України, особливо щодо протидії агресивним діям з боку рф.

Ключовими сильними сторонами державної політики у сфері безпеки державного кордону України сьогодні є інтеграція міжнародних стандартів, посилення міжвідомчої координації та модернізація технічних засобів безпекової сфери. Зокрема, вагомим досягненням державної політики у сфері безпеки і оборони є посилення взаємодії між Міністерством оборони України та ЗСУ, що сприяє прозорості, підзвітності та ефективності оборонного управління. У Стратегічному оборонному бюлетені України передбачено планування розвитку спроможностей сил оборони, що відповідає стандартам НАТО [164], а також розробка нових доктрин підготовки військ відповідно до міжнародних стандартів [52]. Варто зазначити про створення територіальної оборони, що суттєво підвищило ефективність захисту державного кордону на початку повномасштабного вторгнення рф в Україну, реалізуючи принцип субсидіарності і забезпечуючи оперативне реагування на регіональні загрози, інтеграцію з силами безпеки та координацію з прикордонниками.

Удосконалення системи прикордонного контролю, зокрема впровадження новітніх технологій, розвиток підрозділів швидкого реагування та оновлення

морської охорони забезпечують комплексний підхід до захисту як сухопутного, так і морського кордонів. Такого роду заходи підвищують здатність держави ефективно реагувати на загрози нелегальної міграції, організованої злочинності та потенційного зовнішнього вторгнення. Вагому роль у цьому процесі відіграє міжнародна допомога. Наприклад, США з початку російського повномасштабного вторгнення надали Україні понад 32,5 млрд дол. допомоги у сфері безпеки державного кордону, включно з постачанням високотехнологічних систем протиповітряної оборони, таких як ракети-перехоплювачі HAWK, які були передані у 2022 році для заміни переносних ЗРК «Стінгер». Україна отримала кілька систем ППО, зокрема Patriot, що значно підвищило спроможності оборони повітряного простору. Схвалений у квітні 2024 року продаж озброєння США на суму 138 млн доларів став черговим кроком на підтримку безпеки України [267]. Додатково, грант у 300 млн доларів, наданий у рамках Закону про військові витрати, спрямований на модернізацію вогневих підрозділів HAWK, інженерні роботи та інтеграцію комунікаційних систем спрямовано на оновлення вогневих підрозділів, інженерні роботи та інтеграцію комунікаційних систем [119]. Станом на 2024 рік українські військові беруть участь у навчаннях у 26 країнах, організованих союзниками, що сприяє не лише покращенню оперативної готовності, але й підвищенню професійного рівня військових [104]. Комплексна підтримка міжнародних партнерів у поєднанні з впровадження стандартів НАТО у військову освіту та розвиток бойових спроможностей сил оборони створює умови для ефективного протистояння реальним і потенційним загрозам та зміцнення обороноздатності України.

Недосконалість нормативно-правової бази ускладнює ефективне управління і координацію дій у надзвичайних ситуаціях, зокрема під час воєнного стану. Проблема полягає в тому, що наявність недосконалих або суперечливих норм законодавства знижує оперативність у прийнятті рішень, що є критично важливим для забезпечення національної безпеки. У моменти кризових ситуацій, таких як повномасштабне вторгнення, відсутність чіткої та узгодженої правової основи для дій може призвести до затримок у реагуванні або до невірних рішень, що в свою

чергу посилює уразливість державного кордону. Колізії та прогалини в нормативно-правових актах, що регулюють питання охорони державного кордону, створюють правову невизначеність, що ускладнює взаємодію між державними органами, повноваження до яких віднесено забезпечення безпеки на державному кордоні. Наприклад, може виникнути ситуація, коли відомства мають різне тлумачення того чи іншого нормативного-правового акта, що призводить до неузгоджених або навіть суперечливих дій. Правова нестабільність ускладнює координацію зусиль між державними та приватними структурами, що, в свою чергу, ускладнює своєчасну та ефективну реакцію на змінні умови загрози. Більш того, в умовах воєнного стану, коли існує потреба в негайних і рішучих діях, будь-які правові перешкоди можуть суттєво знизити здатність органів влади реагувати швидко і адекватно. Нормативно-правові колізії затримують або навіть блокують ефективне впровадження оперативних заходів, що можуть включати мобілізацію ресурсів, зміни в режимі контролю державного кордону або зміни в роботі прикордонних служб.

З метою ефективного захисту й охорони державного кордону важливо чітко окреслити ключові загрози безпеці державного кордону України, що прямо або опосередковано шкодять/можуть зашкодити цілісності й недоторканості державного кордону України. Серед актуальних загроз науковцями відзначається діяльність міжнародних терористичних і екстремістських організацій та проблема організації нелегальної міграції [208, с. 20–27]. В умовах повномасштабного вторгнення та трансформацій системи міжнародної безпеки нами запропоновано виокремлення реальних та потенційних загроз у сфері безпеки державного кордону, зокрема:

- відверте втручання деяких держав вплинути на питання зміни лінії державного кордону;
- ускладнення або припинення міжнародної співпраці із країнами, що підтримують країну-агресора росію;

- підкуп працівників міграційних служб з метою незаконного вивезення/ввезення зброї, вибухових та наркотичних речовин тощо у пунктах пропуску через державний кордон й поза межами;
- зростання корумпованості органів державної влади й відомства, діяльність яких дотична до сфери безпеки державного кордону;
- незаконний перетин особами/групами осіб у пунктах пропуску державного кордону із використанням недійсних/підроблених документів;
- неможливість виконання ДПСУ функцій у зв'язку із незавершеністю правового оформлення лінії державного кордону й, відповідно, відсутність умов для належного облаштування;
- відсутність належного контролю за своєчасним технологічним оновленням технічних заходів охорони державного кордону;
- провокації злочинних угруповувань на державному кордоні та прикордонних областях з метою спричинення конфліктів регіонального рівня;
- сепаратизм, в тому числі на територіях тимчасово окупованих Луганської та Донецької областей, АРК;
- суперечності в інтересах та діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, зокрема у сфері безпеки державного кордону;
- втрата контролю над окремими ділянками кордону та припинення функціонування пунктів пропуску;
- сценарій замороження бойових дій;
- постійні атаки на українську цивільну та критичну інфраструктуру, включаючи масовані ракетні обстріли та використання безпілотників;
- можливе застосування РФ хімічної або тактичної ядерної зброї [84, с. 548–549].

Пропонуємо розглянути детальніше декілька з них. Питання договірно-правового оформлення державного кордону є важливою складовою забезпечення національної безпеки України. Сьогодні відсутність чітко визначеного та юридично оформленого державного кордону створює серйозну загрозу для таких

фундаментальних елементів державності, як суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність державного кордону. У міжнародно-правовому контексті без належного оформлення кордону держава не має повного юридичного підтвердження своїх прав на територію, що може бути використано іншими державами або міжнародними структурами у маніпулятивних цілях. Відсутність фізичного позначення кордону на місцевості та необхідного облаштування створює додаткові проблеми для ефективного контролю за державним кордоном, підвищуючи ризики нелегальної міграції, контрабанди та інших загроз національній безпеці. Неврегульованість окремих аспектів щодо режиму кордону ускладнює вирішення багатьох важливих питань, наприклад, стримує розвиток економічної співпраці, обмежує можливості для здійснення господарської діяльності в прикордонних зонах і заважає врегулюванню фінансових та майнових відносин між підприємствами суміжних країн. Вирішення питання договірно-правового оформлення українсько-російського кордону та продовження роботи Спільної українсько-російської демаркаційної комісії можливе лише за умови повного припинення збройної агресії рф проти України, повернення контролю над відповідною ділянкою кордону та відновлення конституційного ладу на тимчасово окупованих територіях. Для забезпечення безпеки на державному кордоні важливо укладати міждержавні угоди, які регулюють режим кордону, чітко позначати на місцевості та здійснювати облаштування відповідної інфраструктури, що сприятиме зміцненню міжнародних відносин із сусідніми країнами, розвитку транскордонного співробітництва та підвищенню рівня безпеки державного кордону.

Інженерно-технічне облаштування державного кордону є важливим елементом державної політики щодо забезпечення безпеки державного кордону. Для України критичною є ситуація на українсько-білоруському кордоні, протяжність якого становить понад 1000 км, через низький рівень інженерно-технічного облаштування. Відсутність належного інженерно-технічного облаштування на кордоні з рф призводить до значної частки окупації території України. Незважаючи на проєкт «Стіна» [11], реалізація якого мала забезпечити

посилений контроль, роботи були проведені лише частково, що ускладнює виконання завдань із захисту державного кордону, зокрема щодо протидії проникненню диверсійно-розвідувальних груп та транспортуванню заборонених товарів. Кордон з Молдовою також залишається недостатньо облаштованим через нерозв'язаність юридичних питань, пов'язаних із Придністров'ям, а також через слабкий розвиток системи технічного моніторингу, що створює умови для контрабанди та інших незаконних дій, що підривають безпеку прикордонного регіону.

Варто зазначити і про кордон України з Республікою Польща, Словацькою Республікою, Угорщиною та Румунією є важливими з точки зору інтеграції до ЄС. Однак через недостатнє технічне забезпечення пунктів пропуску, низький рівень автоматизації та відсутність сучасних «інтелектуальних» систем моніторингу такі ділянки не повністю відповідають європейським стандартам. Недостатній рівень технічного облаштування державного кордону України свідчить про слабкість державної політики у цій сфері та потребує невідкладного вирішення. Запровадження сучасної «інтелектуальної» інженерно-технічної системи охорони кордону, що базуються на застосуванні високотехнологічних рішень, має вирішальне значення для подолання існуючих викликів та загроз, до прикладу системи відеоспостереження, інтелектуальні датчики для виявлення руху, безпілотні літальні апарати для патрулювання, автоматизовані системи контролю доступу та аналітичні системи для прогнозування загроз.

Загрози у сфері безпеки державного кордону негативно впливають на національну безпеку та економічну стабільність. Однією із загроз у сфері безпеки державного кордону є втрата контролю над окремими ділянками кордону та припинення функціонування пунктів пропуску [7, с. 10–11]. По-перше, це створює умови для неконтрольованого переміщення зброї, боєприпасів, наркотиків і контрабандних товарів, що значно посилює загрозу тероризму тощо. По-друге, втрата контролю над кордоном відкриває можливості для проникнення на територію держави диверсійно-розвідувальних груп, ворожих військових формувань, що послаблює обороноздатність країни, збільшує ризик дестабілізації

в прикордонних регіонах. У цьому контексті протидія тероризму не може обмежуватися лише зусиллями окремої держави та потребує всебічної міжнародної співпраці, яка має спиратися на спільні демократичні цінності, повагу до прав людини та підтримку ефективних державних інститутів. Формування широкої міжнародної коаліції у цій сфері є необхідною умовою для забезпечення безпеки державного кордону [44, с. 17]. На нашу думку, системний підхід та стратегічне планування сприятимуть забезпеченню ефективного контролю над кордоном, посиленню національної безпеки, застосуванню сучасних технологій контролю та підвищенню рівень добробуту населення в прикордонних районах.

Загрозою безпеці державного кордону України є зростання організованої злочинності та нелегальної міграції, що обумовлено як зовнішніми, так і внутрішніми факторами. Збройна агресія та окупація РФ частини територій України створюють передумови для нелегального переміщення осіб і товарів, зокрема через мілітаризацію окупованих територій і погіршення прикордонного контролю. Низький рівень добробуту населення прикордонних районів та недосконалість нормативно-правової бази України сприяють злочинній діяльності. До цього додається недостатня міжвідомча взаємодія органів влади та толерантне законодавство щодо мігрантів, що ускладнює боротьбу з організованою злочинністю і забезпечення ефективної прикордонної безпеки. Як висновок, така ситуація загрожує не лише безпеці державного кордону України, але й може спровокувати збільшення рівня криміналізації суспільства та послаблення міжнародного іміджу України.

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України в лютому 2022 року критично ускладнила контроль за обігом зброї та боєприпасів, що накопичуються на звільнених територіях. У 2022 році було зафіксовано зменшення кількості спроб контрабанди зброї (245 випадків, що в 1,9 рази менше, ніж у 2021 році) [103]. Попри це, рівень загрози залишається високим через великий обсяг зброї, що залишився в районах бойових дій. Незаконно переміщуються холодна, пневматична, мисливська та газова зброя, а також боєприпаси. У 2022 році серед

виявлених об'єктів 49 % складала набої до вогнепальної зброї, переважно з районів бойових дій. Виявлено 7 тис. одиниць інших боєприпасів, що свідчить про продовження спроб незаконного переміщення військових ресурсів [103]. Хоч ситуація з протидії контрабанді наркотичних засобів залишається під контролем, однак у разі припинення режиму воєнного стану та поновлення роботи морського й авіаційного сполучення загроза може зрости. Основними маршрутами є автомобільні перевезення та поштові відправлення з країн ЄС і Республіки Молдова. Збройна агресія РФ проти України призвела до значного зменшення обсягів незаконного переміщення товарів у 2022 році (на 27 %, до 504,7 млн грн.) [103]. Проте через відсутність кримінальної відповідальності за незаконне переміщення товарів та різницю цін на підакцизні продукти, такі як сигарети й алкоголь, рівень обігу товарів залишається високим.

В умовах воєнного стану та загальної мобілізації в Україні суттєво зросла кількість спроб незаконного перетину кордону громадянами чоловічої статі призовного віку (18–60 років), які намагаються уникнути призову до лав ЗСУ. У 2022 році ДПСУ було затримано 9 926 таких осіб, з яких 4 706 – поза пунктами пропуску, а 5 220 – у пунктах пропуску під час перевірки документів [103]. Незважаючи на загальний високий рівень цієї загрози, у ДПСУ зазначають, що кількість таких випадків поступово зменшується. Зокрема, з липня 2024 року спостерігалось зниження на 20 %, що частково пов'язано з сезонними погодними умовами, які ускладнюють спроби нелегального перетину кордону. Водночас прогнозується, що рівень цієї загрози залишатиметься високим у короткостроковій перспективі, доки діє воєнний стан. У разі скасування та відновлення порядку виїзду рівень загрози значно знизиться.

Однією з потенційних загроз є сценарій замороження бойових дій, за якого призупинення відбувається на умовах, не вигідних для України, що може реалізуватися внаслідок одночасного виснаження ресурсів обох сторін, що ускладнить подальше ведення активної війни. Можливий зовнішній тиск на Україну з боку міжнародних партнерів, які прагнуть знизити економічні й витрати на допомогу державі. Україна, завдяки матеріально-технічній підтримці

партнерів, продовжує утримувати оборонні позиції, зосереджуючи зусилля на захисті звільнених територій та стримуванні наступальних дій противника. Противник, усвідомлюючи можливі наслідки тривалого ведення бойових дій, активно зміцнює оборонні рубежі, проводить мобілізацію серед населення та переміщує значні резерви військової техніки, включаючи відновлену, до районів потенційних бойових дій. Така стратегія з боку рф створює умови для позиційного протистояння, що ускладнює подальші дії України. У такій ситуації загрозою стає поступове зменшення рівня військової та фінансової допомоги з боку міжнародних партнерів через «економічну втому» та певне розчарування від затяжного характеру збройної агресії. У разі зниження інтенсивності бойових дій та активізації закликів до переговорів, існує ймовірність політичного тиску на Україну для організації мирного процесу на умовах, які не забезпечують повного відновлення територіальної цілісності, що може закріпити частину окупованих територій під контролем рф, перетворюючи ситуацію на заморожений конфлікт, аналогічний до тих, що існують у Придністров'ї чи на Кавказі.

Постійні атаки на українську цивільну та критичну інфраструктуру, включаючи масовані ракетні обстріли та використання безпілотників, призводять до значних пошкоджень інженерно-технічного облаштування на державному кордоні та прикордонних територіях, що суттєво ускладнює забезпечення належного рівня захисту кордону, знижує ефективність оборонних операцій і створює перешкоди для відновлення прикордонних об'єктів. У таких умовах координація сил і засобів на кордоні стає складнішою, що підвищує ризик несанкціонованого проникнення ворога й ослаблює безпеку в прифронтових регіонах. Застосування рф сучасних технологій та тактики значно посилює ризики для безпеки України. Використання високоточної зброї, дронів і артилерії з великим радіусом дії ускладнює контроль над прикордонними територіями, послаблюючи здатність України забезпечувати надійну оборону державного кордону. Пропаганда рф активно спотворює безпекову ситуацію в Україні через посилення дезінформації, впливаючи на думку міжнародних партнерів і створюючи перешкоди для отримання військової та фінансової допомоги. Не

варто ігнорувати факт, що тривалі бойові дії призводять до значних втрат серед військовослужбовців і добровольців, що впливає на якість особового складу, необхідного для оборони кордону, особливо з огляду на дефіцит сучасної військової техніки, боєприпасів та інших матеріалів, які суттєво впливають на здатність України до тривалої оборони. Серйозну загрозу для обороноздатності України та національної безпеки становить можливе застосування рф хімічної або тактичної ядерної зброї, що підвищує рівень небезпеки на всіх рівнях. Постійні атаки на енергетичні об'єкти ускладнюють забезпечення безперебійного енергопостачання для критичних оборонних структур, що, в свою чергу, негативно впливає на моральний дух як військових, так і цивільного населення.

Погоджуємося із позицією Нікіфоренка В. С. й Віхтюк А. В. щодо характеру довготривалості загроз у безпековій сфері та необхідності своєчасного реагування на загрози національній безпеці у сфері безпеки державного кордону через ефективне стратегічне управління. Вважаємо, що мають бути внесені відповідні зміни до Стратегії національної безпеки України та Стратегії воєнної безпеки України в частині внесення коректив та доповнення новими загрозами, реальними та потенційними, що виникли після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року [84, с. 549].

У контексті сучасних викликів та позиції України на міжнародній арені, особливо в умовах повномасштабного вторгнення, важливо розглянути низку індексів міжнародних рейтингів, що слугують джерелом інформації для оцінки потенціалу та розвитку країн за різними аспектами, зокрема у сфері безпеки та військової обороноздатності. Оцінка країн за допомогою багатовимірних індексів дозволяє порівнювати у різних аспектах, зокрема в питаннях дотримання миру, мілітаризації та боєздатності. Ключовими індексами є Глобальний індекс мілітаризації (Global Militarization Index) [228], Глобальний індекс боєздатності армій (Global Firepower) [226] та Глобальний індекс миролюбності (Global Peace Index) [244], використання яких дозволяє оцінювати поточний стан безпеки та прогнозувати можливі загрози, визначати стратегії для покращення ситуації в державі. Одним із індексів, який варто розглянути, вивчаючи питання безпеки

державного кордону є Глобальний індекс мілітаризації, що базується на порівнянні військових витрат, чисельності військових і наявності важкого озброєння з соціальними показниками, такими як витрати на охорону здоров'я чи кількість лікарів, дозволяє оцінити баланс між військовими потребами та соціальним забезпеченням, а також зрозуміти стратегічні пріоритети держави у забезпеченні безпеки та стабільності. Аналіз даних рейтингу за період 2018–2022 років, засвідчив про незначні зміни у мілітаризації окремих країн (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Рейтинг держав світу за Глобальним індексом мілітаризації 2018–2022 років

Рік Місце	2018	2019	2020	2021	2022
1	Ізраїль	Ізраїль	Ізраїль	Ізраїль	Ізраїль
2	Бахрейн	Бахрейн	Вірменія	Бахрейн	Кувейт
3	Сінгапур	Вірменія	Бахрейн	Вірменія	Вірменія
4	Вірменія	Оман	Саудівська Аравія	Кувейт	Сінгапур
5	Оман	Саудівська Аравія	Оман	Саудівська Аравія	Оман
6	Саудівська Аравія	Сінгапур	Кувейт	Катар	Бахрейн
7	Ліван	Ліван	Бруней	Сінгапур	Греція
8	рф	Бруней	Сінгапур	Оман	рф
9	Кувейт	рф	рф	Греція	Бруней
10	Йорданія	Кувейт	Азербайджан	Бруней	Саудівська Аравія

Примітка. Складено автором за даними [227–228]

Аналізуючи топ-3 країн у рейтингу, зазначимо, що Вірменія стабільно перебувала серед лідерів через конфлікт з Азербайджаном, що підтримувало високий рівень мілітаризації обох сторін. Тенденції свідчать про зростання військового протистояння на регіональному та глобальному рівнях, що відображається у зміні структури витрат і динаміці мілітаризації. Варто зазначити, що у порівнянні з країнами, які традиційно займають високі позиції у рейтингу, такими як Ізраїль чи Саудівська Аравія, Україна демонструє інший профіль. Якщо мілітаризація Ізраїлю є структурною і стабільною, то в Україні має кризовий характер, зумовлений військовою агресією рф проти України.

Зазначимо, що до російської агресії у 2014 році Україна займала 45-те місце в рейтингу (2013 р.), а у 2014 році позиція знизилася до 41-го місця. Однак уже в 2015 році Україна покращила свої показники до 23-го місця внаслідок посилення військової спроможності. Позиція утримувалася до 2018 року, що свідчило про стабільне нарощування оборонного потенціалу Україною та адаптацію до нових безпекових викликів. Впродовж 2018–2021 років перше місце в рейтингу Глобального індексу мілітаризації стабільно утримував Ізраїль, що відображає значні військові витрати країни, високий рівень озброєння і розвинену військову інфраструктуру держави. Місце України в рейтингу держав світу за Глобальним індексом мілітаризації в 2018–2022 роках становило 21, 19, 17, 19 та 20 відповідно, що свідчить про помірний рівень виділення ресурсів на військову сферу. Відносно низькі показники України порівняно з лідерами рейтингу пояснюються меншими обсягами військових витрат, чисельністю армії та важкого озброєння, оскільки значну частину бюджетних коштів було спрямовано на соціально-економічний розвиток. Ситуація кардинально змінилася у 2023 році, коли Україна очолила рейтинг, вперше перевершивши Ізраїль (рис. 2.6.), що зумовлено різким зростанням військових витрат до 33,5 % ВВП, значним збільшенням чисельності військовослужбовців і перерозподілом ресурсів в умовах повномасштабної агресії РФ проти України. Для порівняння Ізраїль витрачав лише 4,5 % ВВП на оборону, що разом із незначним скороченням чисельності армії вплинуло на зниження позицій у рейтингу. Інші країни, зокрема Бахрейн, Оман і Саудівська Аравія, залишалися у топ-10 завдяки високим військовим витратам, значному рівню озброєння та стратегічному розташуванню, що забезпечувало стабільне місце в рейтингу мілітаризації.

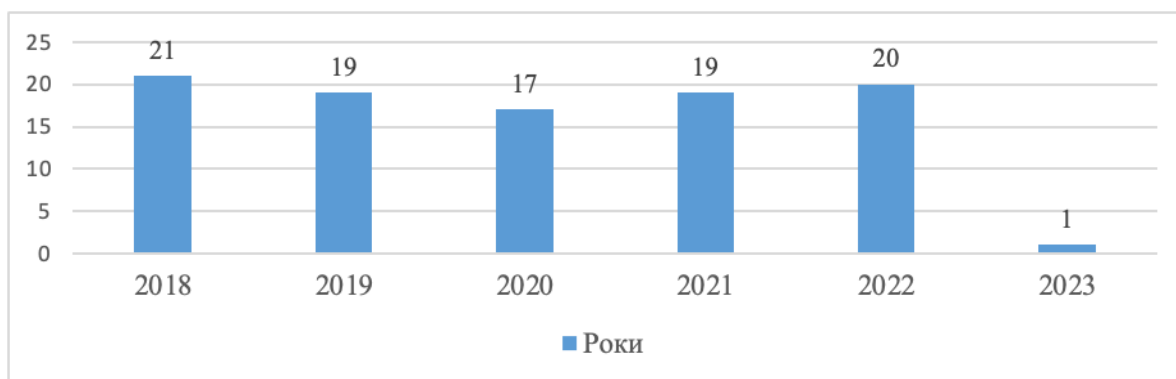

Рис. 2.6. Рейтинг GMI для України

Примітка. Складено автором за даними [227–228]

Таким чином, мілітаризація держав є результатом не лише внутрішньої політики, а й впливу зовнішніх загроз. Україна стала прикладом держави, яка вимушено збільшила рівень мілітаризації задля захисту суверенітету і цілісності кордону, що суттєво вплинуло на соціально-економічну ситуацію та підкреслило важливість пошуку балансу між безпекою та розвитком, особливо у період кризи.

В контексті дослідження вбачаємо актуальним аналіз рейтингу Глобального індексу боєздатності армій [206], що оцінює військову потужність країн світу на основі різних факторів, таких як чисельність армії, обсяги військових витрат, рівень озброєння та військова інфраструктура і є важливим інструментом для порівняння оборонних можливостей держав, здатності до забезпечення національної безпеки. Тому було проаналізовано топ 10 країн в рейтингу Глобального індексу боєздатності армій протягом 2018–2022 років (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Рейтинг держав світу за Глобального індексу боєздатності армій
2018–2022 років (до початку повномасштабного вторгнення)**

Рік Місце	2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6
1	Сполучені Штати	Сполучені Штати	Сполучені Штати	Сполучені Штати	Сполучені Штати
2	рф	рф	рф	рф	рф
3	Китай	Китай	Китай	Китай	Китай
4	Індія	Індія	Індія	Індія	Індія
5	Франція	Франція	Японія	Японія	Японія
6	Велика Британія	Японія	Південна Корея	Південна Корея	Південна Корея
7	Південна Корея	Південна Корея	Франція	Франція	Франція
8	Японія	Велика Британія	Велика Британія	Велика Британія	Велика Британія
9	Туреччина	Туреччина	Єгипет	Бразилія	Пакистан
10	Німеччина	Німеччина	Бразилія	Пакистан	Бразилія

Примітка. Складено автором за даними [245]

Протягом вказаного періоду провідними країнами у рейтингу залишалися США, рф та КНР, які посідали перші три місця завдяки значним обсягам оборони бюджетів, суттєвим технологічним досягненням та наявному ядерному потенціалу. Регіональними лідерами були Індія, Франція, Японія, Південна Корея, Велика Британія, які також стабільно входили до першої десятки. У 2018–2021 роках позиція України піднімалась у рейтингу: з 29-го місця у 2018–2019 роках до 27-го у 2020 році та 25-го у 2021 році. Прогрес був зумовлений модернізацією ЗСУ, реформами у військовій сфері та нарощенням оборонного потенціалу після 2014 року, коли агресія рф проти України змусила її переосмислити концепцію безпеки. До 2021 року Україна залишалася поза першою двадцяткою через обмежені фінансові ресурси у сфері оборони та залежність від міжнародної допомоги.

Після початку повномасштабної агресії рф проти України у 2022 році ЗСУ продемонстрували високий рівень супротиву, що призвело до зміни міжнародного

сприйняття України. У 2022 році Україна перебувала на 15-тому місці, що на 7 позицій вище, ніж у 2021 році. Хоча у 2023 році місце в рейтингу знизилось до 18-го місця, стабільне перебування серед двадцяти найсильніших армій світу відображає успішність впровадження реформ у військовій сфері та ефективність стратегічного планування (рис. 2.7.). За даними індексу Глобального індексу боєздатності армій, станом на 2024 рік, Україна займає 18-те місце у світовому рейтингу військової потужності з показником 0,2598 між Ізраїлем (17 місце) та Німеччиною (19 місце), вказуючи на високий рівень обороноздатності. Значну роль у цьому досягненні відіграла міжнародна підтримка, насамперед, від західних партнерів, зокрема Сполучених Штатів Америки, які забезпечують Україну фінансовою, технічною та матеріальною допомогою. Підтримка у поєднанні з внутрішніми зусиллями сприятиме зміцненню оборонного потенціалу держави та позицій України на міжнародній арені.

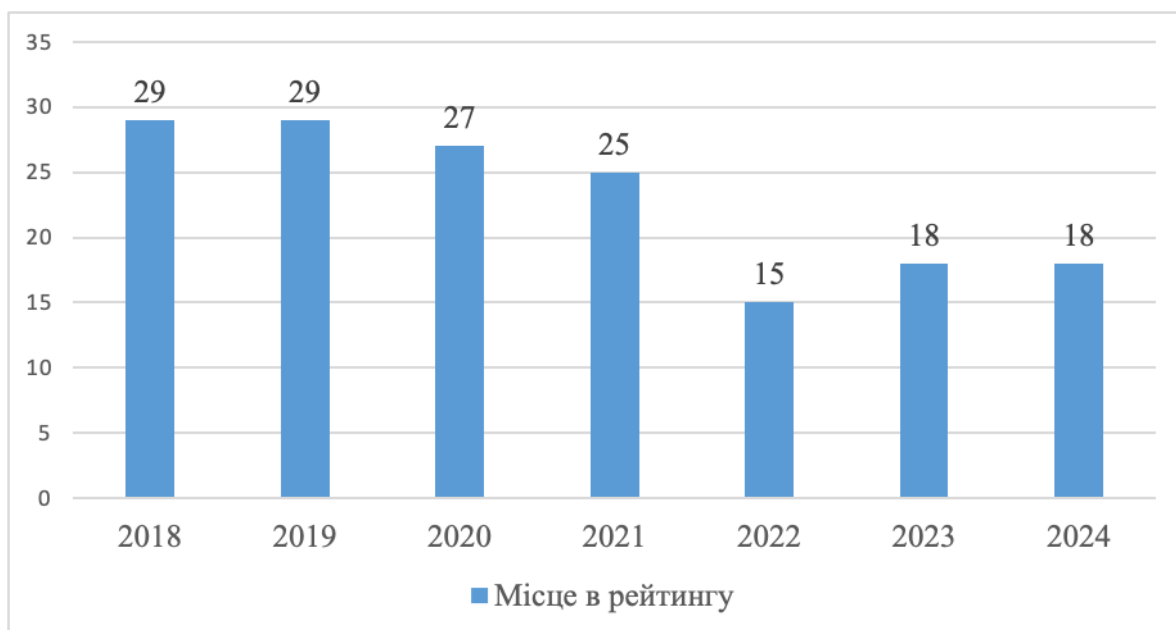

Рис. 2.7. Рейтинг Глобального індексу боєздатності армій для України

Примітка. Складено автором за даними [245]

Рейтинг Глобального індексу боєздатності армій показує значний прогрес України, незважаючи на безпрецедентні виклики. Завдяки реформам, модернізації та підтримці союзників, ЗСУ стали однією з ключових сил, які ефективно

стримують агресію РФ проти України і свідчить про наскільки Україна відіграє роль в сучасній системі глобальної безпеки.

Вивчаючи питання безпеки державного кордону, варто розглянути Глобальний індекс миролюбності, як один із найбільш поширених інструментів для оцінки рівня конфліктності в країні, оскільки враховує кількість воєн, кількість загиблих, рівень організованої злочинності, кількість біженців, ув'язнених, а також інформацію про тяжкі злочини, офіцерів поліції та військові витрати, і дозволяє створити комплексну картину рівня безпеки держави на глобальному рівні. У таблиці 2.7 відображено динаміку рейтингу України в Глобальному індексі миролюбності до повномасштабного вторгнення за період 2018–2022 років та порівняння з іншими державами. Від 2018 року Україна демонструвала як позитивні, так і негативні зміни, а такі коливання були показовими для аналізу впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на рівень державної безпеки.

Таблиця 2.7

Рейтинг держав світу за Глобальним індексом миролюбності 2018–2022 років

Місце в рейтингу	Держава	Оцінка 2022 (за 2021)	Держава	Оцінка 2021 (за 2020)	Держава	Оцінка 2020 (за 2019)	Держава	Оцінка 2019 (за 2018)
1	Ісландія	1,107	Ісландія	1,1	Ісландія	1,078	Ісландія	1,072
2	Нова Зеландія	1,269	Нова Зеландія	1,253	Нова Зеландія	1,198	Нова Зеландія	1,221
3	Ірландія	1,288	Данія	1,256	Португалія	1,247	Португалія	1,274
4	Данія	1,296	Португалія	1,267	Австрія	1,275	Австрія	1,291
5	Австрія	1,3	Словенія	1,315	Данія	1,283	Данія	1,316
6	Португалія	1,301	Австрія	1,317	Канада	1,298	Канада	1,327
7	Словенія	1,316	Швейцарія	1,323	Сінгапур	1,321	Сінгапур	1,347
8	Чехія	1,318	Ірландія	1,326	Чехія	1,337	Словенія	1,355
9	Сінгапур	1,326	Чехія	1,329	Японія	1,366	Японія	1,369
10	Японія	1,336	Канада	1,33	Швейцарія	1,366	Чехія	1,375
153	Україна	2,971	Україна	2,661	Україна	2,927	Україна	2,950

Примітка. Складено автором за даними [238–241]

Аналіз даних, представлених у таблиці 2.7, демонструє, що Ісландія стабільно утримувала першу позицію за рівнем миролюбності протягом аналізованого періоду, що свідчило про високий рівень стабільності в країні, зумовленого відсутністю участі у внутрішніх чи зовнішніх конфліктах, а також низьким рівнем злочинності. До першої п'ятірки наймиролюбніших країн також входили Нова Зеландія, Данія, Португалія та Ірландія, стабільно високі показники були обумовлені сильними інституціями, зокрема прозорою та демократичною системою правосуддя, незалежністю судів, розвиненою системою охорони здоров'я та соціального забезпечення, високим рівнем функціонування державних установ після економічних реформ, спрямованих на зменшення корупції, сильними демократичними традиціями, ефективним управлінням, соціальною рівністю серед населення та низьким рівнем насильства.

Динаміку рейтингової оцінки України відображено у таблиці 2.8 за Глобальним індексом миролюбності протягом 2014–2020 років за трьома критеріями, зокрема рівнем соціальної безпеки, масштабом внутрішніх і міжнародних конфліктів та ступенем мілітаризації. Наведені дані демонструють зміни у показниках, що характеризують рівень соціальної безпеки, масштаб внутрішніх і міжнародних конфліктів, а також ступінь мілітаризації. Значні коливання спостерігаються в оцінках соціальної безпеки та конфліктів, що пов'язані з військовими діями на території України, активною зовнішньою агресією РФ проти України та політичною нестабільністю всередині держави. Відзначаємо погіршення ситуації в 2014 році, що було безпосередньо спричинене військовою агресією РФ проти України, окупацією територій АРК та початком збройного конфлікту на сході країни. Хоча, порівнюючи з попередніми роками, Україна займала значно вищі позиції: 97 місце у 2010 році, 69 місце у 2011 році, 71 місце у 2012 році та 111 місце у 2013 році [226–232, 244]. Військові дії, зростання рівня мілітаризації, погіршення показників соціальної безпеки та масштаб внутрішніх конфліктів суттєво вплинули на загальний індекс. Наприклад, рівень соціальної безпеки, що у 2014 році знаходився на 98-му місці,

вже у 2015 році впав до 145-го, відображаючи негативні наслідки конфлікту та економічної нестабільності.

Таблиця 2.8

**Динаміка рейтингової оцінки України за Глобальним індексом
миролюбності протягом 2014–2020 років**

Рік Критерії	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1.Рівень соціальної безпеки	98/2,529	145/3,190	150/3,384	148/3,340	150/3,328	145/3,259	147/3,307
2.Масштаб внутрішніх і міжнародних конфліктів	157/3,200	151/2,830	156/3,272	156/3,218	159/3,494	153/3,173	149/3,077
3.Ступінь мілітаризації	124/1,986	126/1,670	158/2,810	152/2,534	140/2,272	133/2,157	128/2,099
Загальне значення індексу	141/2,546	150/2,845	156/3,287	154/3,184	152/3,113	150/2,950	148/2,927

Примітка. Складено автором за даними [233–239]

Попри складні обставини, індекс України у 2020 році підвищився до 2,927, що стало найкращим результатом за весь аналізований період завдяки зменшенню кількості насильницьких злочинів, скорочення кількості насильницьких демонстрацій, покращення політичної стабільності та зниження інтенсивності внутрішніх конфліктів. Завдяки цим зрушенням Україна зайняла 148 місце серед 163 досліджуваних країн. У 2021 році позиція України покращилася до 142-го місця, піднявшись на шість сходинок, однак залишалися серйозні ризики, зокрема через значну концентрацію російських військ біля кордону, що створювало загрозу подальшої ескалації [231]. У 2022 році показник України в рейтингу знизився на 16 %, демонструючи найгіршу динаміку серед усіх 163 досліджуваних країн, що стало наслідком повномасштабного вторгнення рф у лютому 2022 року в Україну [232]. У 2023 році, як і в 2024 році, Україна в рейтингу Глобального індексу миролюбності посіла 157-ме місце серед 163 країн, демонструючи складну ситуацію з безпекою та стабільністю [233–234], причиною було продовження повномасштабного вторгнення рф, із численними людськими втратами, масштабними руйнуваннями інфраструктури, тривалими бойовими діями та гуманітарною кризою.

Позиція України у рейтингу протягом 2014-2024 років є результатом об'єктивних обставин, спричинених тривалою війною (рис 2.8). Попри значну підтримку міжнародної спільноти, з'являлися нові виклики та загрози, що вимагали комплексного підходу, злагодженості дій усіх рівнів влади та подальшої координації з міжнародними партнерами.

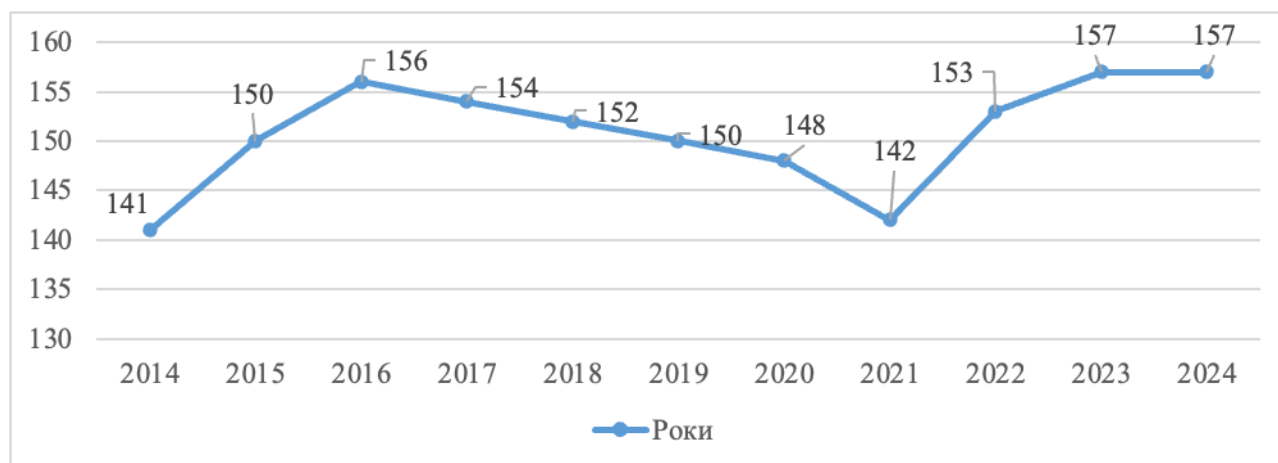

Рис. 2.8. Рейтинг GPI для України

Примітка. Складено автором за даними [233–243]

Загалом, якщо аналізувати звіт міжнародного дослідницького Інституту економіки та миру щодо Глобального індексу миролюбності за 2024 рік, варто відзначити тенденцію до зниження показника. Так кількість конфліктів досягла найвищого рівня з часів Другої світової війни – 56 конфліктів, що підкреслює гостру необхідність посилення заходів національної безпеки та міжнародної співпраці щодо узгоджених зусиль для забезпечення миру [243]. Основним чинником зниження глобального індексу стали війни, які є однією з головних причин значної частки смертей у світі та загального зростання рівня насильства.

Одним із ключових аспектів для підвищення показників України в проаналізованих рейтингах, є можливість розширення міжнародної підтримки, що включає як фінансову допомогу, так і передачу технологій та експертну підтримку у сфері безпеки, що дозволить Україні модернізувати свою оборонну інфраструктуру, зокрема прикордонні пункти пропуску та інженерні споруди на

кордоні, які є критично важливими для стримування незаконного перетину. Важливим напрямком є впровадження реформ у секторі безпеки, зокрема посилення співпраці суб'єктів забезпечення безпеки державного кордону через ефективне державне управління у сфері безпеки державного кордону в особливий період, яке, на думку автора, варто трактувати як цілеспрямований комплексний вплив органів державної влади, які в межах повноважень та компетенції реалізують владний державно-управлінський вплив щодо забезпечення безпеки у сфері державного кордону через застосування дієвих інструментів реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону та гарантування безпеки державного кордону під час дії воєнного стану та період післявоєнної відбудови України щодо реінтеграції тимчасово окупованих та деокупованих територій, територій на яких ведуться (велися) бойові дії.

Сучасні виклики у сфері безпеки державного кордону, зокрема в особливий період та в період воєнного стану актуалізують потребу застосування якісно нових принципів, що забезпечать своєчасне та ефективне реагування на загрози та зміцнення національної безпеки України. Аналіз сучасного стану сфери безпеки державного кордону дав змогу виокремити такі принципи державної політики у сфері безпеки державного кордону із урахуванням специфіки особливого періоду, зокрема принцип адаптивної безпеки, що передбачає гнучке реагування на зміни у сфері національної безпеки загалом, зокрема оперативне оновлення законодавства, технологічну модернізацію та інтеграцію інноваційних методів контролю кордону. Нерозривно пов'язаний із ним і принцип стратегічної стійкості, що спрямований на створення комплексної системи протидії гібридним загрозам, включаючи кіберзагрози, інформаційні атаки та дестабілізаційні дії, що особливо актуально в особливий період. Водночас ефективна державна безпекова політика неможлива без принципу динамічної координації, який забезпечує постійний обмін інформацією та спільні дії між правоохоронними органами, військовими структурами, міжнародними партнерами та приватним сектором. Така взаємодія дозволяє швидше виявляти потенційні загрози та розробляти превентивні заходи, що безпосередньо підтримує принцип цифрового

суверенітету, що спрямований на захист національного інформаційного простору, контроль над критично важливими цифровими платформами, базами даних та використання штучного інтелекту для аналізу ризиків і загроз. Доповненням до цифрового суверенітету є принцип проактивного стримування, що орієнтується на запобігання загрозам ще до їхньої реалізації, що досягається шляхом превентивної дипломатії, аналітики ризиків та посиленої прикордонної розвідки. Такий підхід дозволяє не лише вчасно реагувати на потенційні виклики, а й мінімізувати їхні наслідки, що особливо важливо в умовах воєнного стану. Однак, забезпечення безпеки державного кордону має здійснюватися з урахуванням довгострокових наслідків, зокрема екологічного впливу, тому принцип екологічного стратегування відіграє вагому роль. Мінімізація шкоди природному середовищу під час будівництва оборонних споруд, використання «зелених» технологій у системі моніторингу державного кордону та екологічно безпечні методи облаштування інфраструктури є необхідними, особливо в контексті євроінтеграції України, оскільки дотримання екологічних стандартів є однією з ключових вимог для вступу до ЄС, що послідовно імплементує принципи сталого розвитку та передбачає екологічно відповідальне планування будь-якої інфраструктури. Впровадження усіх названих принципів повинні сформувати єдину стратегію, де адаптивність, стійкість, координація, цифровий захист, превентивні заходи та екологічна відповідальність взаємодоповнюють одне одного, створюючи ефективну систему забезпечення безпеки державного кордону.

Таким чином, було розглянуто реальні та потенційні загрози і з'ясовано, що основними з них у сфері безпеки державного кордону є втрата контролю над окремими ділянками, що спричиняє неконтрольоване переміщення зброї, наркотиків та проникнення диверсійних груп, а також негативно впливає на економіку та соціальну сферу, загрози пов'язані зі збройною агресією РФ проти України, організованою злочинністю, нелегальною міграцією, атакою на цивільну та критичну інфраструктуру та політичним тиском, що може призвести до замороження воєнних дій не на користь України. До загроз також відносяться

ускладнення, пов'язані з окупованими територіями, зокрема збереження адміністративних кордонів, що існували до 2014 року, а також створенням плацдармів для ескалації конфлікту. З огляду на перелічені загрози та виклики, що стоять перед безпекою державного кордону, важливо вивчати досвід інших країн, які стикаються з подібними проблемами. Вивчення іноземного досвіду дозволяє адаптувати найбільш ефективні практики до умов нашої держави.

Висновки до 2 розділу

1. Встановлено, що поточний стан безпеки на державному кордоні України є результатом комплексного впливу геополітичних, військових та соціально-економічних чинників, значно ускладнених агресією рф проти України та багатьма іншими зовнішніми і внутрішніми чинниками. Розпочавши збройну агресію в 2014 році, рф порушила міжнародне право і розпочала серію дій, які призвели до серйозних загроз для суверенітету та територіальної цілісності України. Зокрема, окупація АРК та формування терористичних угруповань на сході України, що підтвердили стратегію рф щодо дестабілізації країни, порушення принципів міжнародного порядку та цілісності державного кордону.

2. З'ясовано, що історія формування державного кордону України є результатом численних геополітичних змін, включаючи розпад СРСР, після чого Україна закріпила території згідно з міжнародним правом, які навіть після проголошення незалежності в 1991 році залишалися об'єктом постійних політичних і військових спроб з боку сусідніх держав, зокрема рф. Одним із чинників, що визначає стан державного кордону України, є стратегічне розташування на перехресті транспортних шляхів між Сходом і Заходом, а також на межі двох великих світових блоків – Європейського Союзу та рф, що з одного боку робить країну важливою з геополітичної точки зору, але також і вразливою до зовнішніх загроз і внутрішніх проблем.

3. Досліджено, що збройна агресія рф проти України з 2014 року та активізація бойових дій на сході України спричинили суттєві зміни у системі

міжнародної безпеки, продемонструвавши недоліки колективної системи безпеки, до якої належать міжнародні організації, такі як ООН і НАТО. Крім військових загроз, Україна стикається з низкою інших викликів, що стосуються безпеки на кордоні, зокрема нелегальна міграція, контрабанда, транснаціональна злочинність. Враховуючи потенційні загрози, державна політика має бути спрямована на реалізацію активних заходів для модернізації прикордонної інфраструктури, посилення прикордонної безпеки, інтеграції з європейськими структурами безпеки та впровадження сучасних технологій. Одним із найважливіших напрямків є співпраця з Європейським Союзом та НАТО, що включає не лише військову допомогу, а й політичну підтримку на міжнародних форумах.

4. Визначено, що державна політика у сфері безпеки державного кордону ґрунтується на тісній взаємодії між центральними органами влади, виконавчими структурами, силовими відомствами, а також громадянським суспільством та міжнародними партнерами. Президентіві України, ВРУ, КМУ та РНБО України належить провідна роль у стратегічному плануванні й координації. Натомість МВС України, МЗС України, Мінреінтеграції України, ДПСУ, ЗСУ, Національна поліція України, СБУ та інші відомства відповідають за оперативне втілення політики безпеки. Ефективність системи залежить від постійного обміну інформацією, узгодженості рішень, а також залучення громад до процесів контролю, моніторингу й формування стійкості безпеки державного кордону.

5. Проаналізовано змістовне наповнення механізмів формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону, що підтверджує необхідність багатофакторного підходу для ефективного реагування на сучасні виклики, особливо в умовах воєнної агресії РФ проти України. Виявлено ключові механізми, серед яких політичний, правовий, організаційний, військовий, фінансово-економічний, інформаційно-психологічний, мотиваційний і програмно-цільовий, які забезпечують узгодженість стратегічного планування, правове регулювання та ефективну взаємодію державних органів. Зазначемо про ідеалогічний механізм, спрямований на мобілізацію населення, посилення

національної свідомості та формування патріотичних цінностей, що є основою для збереження територіальної цілісності та суверенітету держави. Визначено, що інтеграція зазначених механізмів, яка дозволяє ефективно виявляти, запобігати та нейтралізувати загрози, такі як транскордонна злочинність, нелегальна міграція та зовнішня агресія, забезпечує стабільність і посилення міжнародної співпраці. Виявлено, що комплексний стратегічний підхід до забезпечення оборони та відновлення суверенітету має включати не лише посилення військової готовності, але й активну міжнародну підтримку, дипломатичні зусилля, вдосконалення нормативно-правового регулювання щодо забезпечення безпеки державного кордону. Проаналізувавши сильні, слабкі сторони, а також потенційні загрози, можна дійти висновку, що лише через комплексний підхід, який поєднує державну політику у військовій, економічній та дипломатичній сферах, можна надійно захистити національні інтереси, відновити територіальну цілісність та забезпечити стабільність і безпеку державного кордону України.

РОЗДІЛ III

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

3.1 Удосконалення діяльності суб'єктів забезпечення безпеки у сфері безпеки державного кордону України

Нові виклики у сфері національної безпеки України, реальні та потенційні загрози, що спричинені динамічними змінами у світовій безпековій політиці, попри тривалу історію розвитку українських прикордонних підрозділів, вимагають удосконалення діяльності суб'єктів у сфері безпеки державного кордону України відповідно до сучасних стандартів. Підготовка суб'єктів у сфері безпеки державного кордону сьогодні виходить за межі звичних методів та інструментів та потребує застосування новітніх технологій, аналітичних підходів та застосування кращих практик іноземного досвіду. В умовах цифровізації сфер публічного управління та національної безпеки важливо приділяти увагу інтеграції новітніх інформаційних систем, удосконаленню БПЛА, застосуванню цифрової аналітики та ШІ для моніторингу ситуації на державному кордоні. З урахуванням основних положень Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в Силах оборони України на період до 2027 року, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 29 грудня 2024 року [141] набуває актуальності питання комплексної політики залучення, розвитку та утримання персоналу через підвищення рівня якості навчання, підготовку військовослужбовців та інших представників органів публічної влади, залучених до забезпечення безпеки державного кордону України. З метою удосконалення взаємодії суб'єктів у сфері безпеки державного кордону важливо забезпечувати ефективну комунікацію між українськими військовими та військовими країн-партнерів, що вимагає запровадження стандартів багатомовної комунікації.

Досвід використання англійської мови як основного засобу спілкування в інтернаціональних підрозділах НАТО став ключовим фактором підвищення узгодженості дій військових під час виконання завдань. Застосування досвіду НАТО в українських реаліях буде ефективним кроком за умови впровадження такої вимоги до особового складу суб'єктів забезпечення безпеки державного кордону. Відсутність мовних навичок може спричинити уповільнення процедур перетину кордону, появи юридичних неточностей тощо. Вважаємо, що знання англійської мови на рівні не меншому ніж B1–B2 за шкалою CEFR [179] дозволить швидко та точно встановити особу, з'ясувати мету в'їзду та попередити можливі порушення чинного законодавства.

Відповідно до Закону України «Про застосування англійської мови в Україні», що набрав чинності 27 червня 2024 року, було визначено, що англійська мова належить до мов міжнародного спілкування в Україні, а держава, в свою чергу, повинна сприяти її вивченню громадянами [126]. Володіння англійською мовою є обов'язковою вимогою для кандидатів на окремі посади, зокрема офіцерів, сержантів і старшин за контрактом, поліцейських вищого та середнього складу, інших правоохоронних органів, служби цивільного захисту та митниці, перелік яких встановлює КМУ [126]. У нормативно-правовому акті зазначено, що за умови оголошення мобілізації або введення воєнного стану в Україні вимога для перелічених посад не застосовується. Разом з тим переконані, що знання англійської мови для особового складу військовослужбовців є, безапелювано, необхідним як у період воєнного стану, так і у період післявоєнної відбудови України, що сприятиме удосконаленню стратегії ведення бойових дій, посиленню комунікації та поглибленню співпраці з міжнародними партнерами. З метою забезпечення професійного рівня володіння іноземною мовою військовослужбовцями пропонуємо внести зміни до законодавства щодо обов'язкового запровадження вимог до знання англійської мови не лише після мобілізації чи воєнного стану, а й під час їх дії із забезпеченням вивчення спеціалізованої термінології, пов'язаної з паспортним контролем, міграційними процедурами, військовими операціями та юридичними аспектами міжнародної

співпраці. Необхідно передбачити обов'язкове складання фінального іспиту, результати якого стануть визначальним фактором для просування по службі та допуску до певних посад. Для досягнення максимального ефекту запропонованого заходу важливо не лише встановити вимоги до володіння іноземною мовою в чинному законодавстві, але і забезпечити організацію підвищення кваліфікації щодо вдосконалення мовних навичок військовослужбовцями. Доцільно створити спеціалізовані курси англійської мови, адаптовані до потреб кожної категорії персоналу – від військовослужбовців ДПСУ та ЗСУ до посадових осіб, які ззабезпечують взаємодію з міжнародними партнерами у сфері забезпечення безпеки державного кордону.

Удосконалення діяльності суб'єктів у сфері безпеки державного кордону, окрім мовної підготовки, вимагає структурних змін у ЗСУ. Зокрема, сьогодні активно впроваджується нова організаційно-штатна структура – формування армійських корпусів, що мають покращити координацію між бригадами та іншими військовими підрозділами [10]. Однак успішність реформи значною мірою залежить від рівня підготовки особового складу, тому вважаємо, що необхідно створити комплексну систему підготовки військовослужбовців для нових структурних одиниць, що передбачатиме розширення навчальних програм, інтеграцію спільних навчань представників різних військових підрозділів й правоохоронних органів та адаптацію курсів підготовки до сучасних викликів та загроз у сфері безпеки державного кордону. Навчальні курси мають використовувати досвід введення бойових дій, зокрема у протистоянні регулярним та нерегулярним збройним формуванням противника, веденні маневреної оборони, застосуванні високотехнологічних систем озброєння та використанні інформаційних технологій. Аналіз реальних бойових операцій передбачатиме вивчення успішних та неуспішних бойових дій у рамках навчальних програм, розбір тактичних помилок, а також використання найкращих практик у майбутньому. На нашу думку, залучення іноземного досвіду має відбуватися шляхом співпраці з країнами-членами НАТО для впровадження кращих практик ведення сучасної війни та інтеграції курсів, орієнтованих на

стандарти альянсу з метою забезпечення оборони та безпеки на державному кордоні. Відсутність узгодженості між підрозділами різних рівнів та структур часто призводить до втрат або неефективного використання ресурсів, тому з метою подолання проблеми варто впровадити спільні навчання між різними родами військ, зокрема Сухопутними військами, Повітряними силами, Військово-морськими силами, Десантно-штурмовими військами, Силами спеціальних операцій, Силами територіальної оборони, Силами безпілотних систем ЗСУ), іншими службами, що до них не належать – Командування сил логістики, Озброєння, Тил, Командування сил підтримки, а також інші військові частини, заклади вищої освіти тощо. Такі кроки сприятимуть підвищенню роль спільних штабних навчань, зокрема спільні тренування представників різних видів військ для ефективною координації бойових дій, що вкрай необхідні для командирів бригад, батальйонів та інших підрозділів для відпрацювання єдиних стандартів управління військами. Сучасні реалії ведення бойових дій вимагають активного застосування цифрових технологій, що потребує запровадження спеціалізованих курсів з управління системами зв'язку, розвідки, дронів, автоматизованого управління військами та кібербезпеки із застосуванням кращих практик країн-членів НАТО щодо використання високотехнологічного озброєння, мережево-центричної війни та інтегрованих систем управління боєм. Досвід країн-членів ЄС доцільно враховувати при підготовці офіцерського складу в контексті управління кризовими ситуаціями, інтеграції військових та цивільних структур у сфері безпеки державного кордону.

Сьогодні для забезпечення національної безпеки та безпеки державного кордону України важливі знання не лише про ведення бойових дій, а й про суміжні сфери – від кіберзахисту до медичної допомоги та логістики. В умовах сучасних викликів важливий сибіоз кращих іноземних практик повинна поєднуватися з українським досвідом. Оскільки Україна мала досвід вже неодноразового відбиття кібератак на цивільну та критичну інфраструктуру, що і робить сукупність превентивних заходів безцінним для іноземних партнерів. 19 січня 2023 року НАТО підтвердило членство України у Cooperative Cyber Defence

Centre of Excellence (CCDCOE), що сприятиме обміну досвідом щодо заходів протидії кібератакам та вивченню практик колективної кібероборони. Впровадження стандартів НАТО у військову логістику дозволяє оптимізувати систему постачання з метою своєчасного забезпечення переміщення військових, надходження техніки та матеріальних засобів із застосуванням усіх наявних видів транспорту [63, с. 87] Створення логістичних хабів поблизу державного кордону сприятиме швидкому реагуванню на кризові ситуації та спроби дестабілізації. Використання цифрових технологій для управління ресурсами забезпечує автоматизацію обліку та розподілу техніки, матеріалів між підрозділами залежно від оперативної обстановки. Військова, інформаційна та логістична співпраця України, НАТО та ЄС, безперечно, сприятиме підвищенню обороноздатності усіх зацікавлених сторін.

Отже, забезпечення безпеки державного кордону України вимагає не лише технологічного оновлення чи реформування внутрішніх структур суб'єктів безпеки державного кордону, а й комплексного підходу до підготовки особового складу, адаптації освітніх програм, зокрема щодо вивчення іноземної мови, посилення міжвідомчої взаємодії та інтеграції новітніх цифрових технологій. Імплементация стандартів НАТО, обмін досвідом з країнами-членами ЄС та інституційна підтримка інновацій в управлінні військовими процесами – усе це створює передумови для більш стійкої та ефективної системи безпеки державного кордону. У цьому контексті особливого значення набуває формування стратегічних орієнтирів міжнародного партнерства, яке дозволяє не лише імплементувати новітні стандарти, але й зміцнити геополітичні позиції України шляхом розширення практичного співробітництва з іноземними країнами.

3.2. Стратегічні орієнтири міжнародного партнерства у сфері безпеки державного кордону України

В умовах появи нових для безпекової сфери актуальним стає забезпечення довготривалого характеру взаємодії між Україною та іноземними державами з метою забезпечення міжтериторіального і транскордонного співробітництва. Республіка Польща є одним із таких стратегічних партнерів України у сфері безпеки державного кордону та транскордонного співробітництва. Однак, попри тісну взаємодію в оборонній та гуманітарній сферах, українсько-польські відносини у сфері міжнародної торгівлі були дестабілізовані через протести польських фермерів з 6 листопада 2023 року по 29 квітня 2024 року, шляхом штучного створення бар'єрів для експорту української продукції. Такі кроки польської сторони не лише загрожували економічним інтересам України й спричинили суттєві втрати для аграрного сектору, а й негативно вплинули на функціонування європейських логістичних маршрутів. Через страйки польських фермерів, що блокували роботу пропускних пунктів на західних кордонах, українська економіка зазнала збитків у понад 1,5 млрд євро [202]. З метою подолання такого роду міждержавних конфліктів у майбутньому необхідно налагоджувати діалог між урядами, залучати міжнародних партнерів, як медіаторів, для створення механізмів швидкого реагування на кризові явища, що дозволить оперативно вирішувати проблеми без блокування торговельних потоків. Запровадження квот або компенсаційних механізмів може бути ефективним для балансування інтересів обох сторін. Водночас слід зміцнювати інфраструктуру державного кордону через залучення польських партнерів до модернізації прикордонних пунктів, удосконалення систем відеоспостереження та безпілотного моніторингу. Варто розширювати перелік цифрових інструментів для митних процедур, забезпечувати узгодженість регуляторної політики з країнами ЄС та розробляти спільні заходи для запобігання блокадам, що можуть негативно впливати на національну економіку та безпекову сферу. Попри існуючі труднощі, подальша інтеграція України у європейський простір вимагає від

України та Республіки Польща спільної роботи над вдосконаленням митного контролю, координації у сфері безпеки державного кордону та розвитку інфраструктури, що сприятиме стабільному функціонуванню транзитних коридорів та забезпеченню стратегічної стійкості в умовах війни.

В умовах воєнного стану в Україні, коли основна увага сконцентована на боротьбі з російською агресією проти України, зростає стратегічне значення українсько-молдовського кордону. Особливої актуальності набуває протидія контрабандним схемам, що можуть використовуватися як джерело фінансування незаконних збройних формувань і становлять серйозну загрозу регіональній безпеці. В рамках співпраці України та Республіки Молдова у сфері безпеки державного кордону та транскордонного управління кордонами важливу роль відіграють міжнародні та національні ініціативи, зокрема EUBAM – Місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні. Основними функціями європейська структури є активна підтримка спільного контролю на пунктах пропуску, сприяння гармонізації прикордонних процедур та зміцненню взаємодії між митними та правоохоронними органами обох країн, забезпечення оперативного обміну інформацією, допомога у боротьбі з незаконним переміщенням товарів та осіб, а також координація заходів з протидії транснаціональній злочинності, зокрема контрабанді та торгівлі людьми. Таким чином, на думку автора, важливим кроком є укладення додаткових міжнародних угод щодо врегулювання транскордонного співробітництва у питаннях депортації громадян України, що незаконно перетнули кордон Україна-Республіка Молдова з метою уникнення мобілізації, що дозволить підвищити ефективність контролю та взаємодії між країнами у забезпеченні правопорядку на спільному кордоні. Однак така ініціатива потребує обговорення та погодження усіх дискусійних моментів із врахуванням міжнародних стандартів у сфері прав людини та міграційного права. Важливо, щоб зміни базувалися на принципах взаємного визнання рішень про порушення міграційного законодавства, що дозволить гармонізувати правозастосування та підвищити відповідальність за незаконний перетин державного кордону. У межах поглиблення транскордонної співпраці

України та Республіки Молдова потрібно працювати над інтеграцією в європейську систему управління кордонами, що включає уніфікацію прикордонних процедур, посилення заходів кібербезпеки та модернізацію інфраструктури із залученням європейських партнерів. Необхідним напрямом залишається посилення військової та прикордонної координації, включно з обміном розвідувальною інформацією щодо загроз національній безпеці, особливо в контексті можливих диверсійних дій. Таким чином, співпраця України з Республікою Молдова щодо транскордонного управління кордонами сприятиме забезпеченню національної безпеки та стабільності в регіоні, створюватиме підґрунтя для подальшого зближення до європейських стандартів.

Співпраця України з Угорщиною у сфері безпеки державного кордону є складною через політичні розбіжності, зокрема через недостатню підтримку України у питанні військової агресії РФ проти України. Поряд з цим перспективним напрямом залишається спільний контроль за міграційними потоками, оскільки Угорщина, як частина Шенгенської зони, зацікавлена у зменшенні нелегальної міграції через український кордон. Покращення координації взаємодії між країнами слугуватиме основою для конструктивного діалогу завдяки механізму депортації за прискореною процедурою, заснованою на спрощених двосторонніх угодах. Окремим важливим аспектом є співпраця у сфері енергетичної безпеки, що безпосередньо впливає на безпеку державного кордону, оскільки стабільність енергопостачання є критичною для функціонування прикордонної інфраструктури та забезпечення регіональної безпеки загалом. Диверсифікація маршрутів постачання газу через реверсні поставки з ЄС, зокрема через Угорщину, є важливим фактором стійкості України в сучасних умовах. Ефективні кроки щодо енергетичної співпраці сприятимуть зміцненню критичної прикордонної інфраструктури шляхом резервного енергозабезпечення пунктів пропуску, що зменшує ризики дестабілізації у разі атак на енергосистему. Україна може залучати Угорщину до спільних проєктів з оновлення систем контролю за пропускними пунктами на кордоні, особливо через механізми фінансування ЄС для технічної модернізації державного кордону.

Двосторонні відносини України та Угорщини мають стратегічне значення, оскільки Угорщина є членом ЄС і НАТО, а також входить до Вишеградської групи² [12], з якою Україна зацікавлена у довгостроковій співпраці. Етнічний чинник, зокрема проживання на території України близько 150 тис. угорців, а на території Угорщини – понад 7 тис. українців, свідчить проте, що транскордонне співробітництво між країнами носить не лише політичний, а й соціально-економічний характер [108]. Сьогодні Україна та Угорщина активно співпрацюють у межах програми Interreg Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна, що діятиме до 2030 року та сприятиме розвитку прикордонних територій, Дунайської програми (Interreg Danube Region Programme), а також у межах Східного партнерства та Центральноєвропейської ініціативи, що спрямовані на поглиблення співпраці у сфері торгівлі, економіки та безпеки [248]. Одним з ключових напрямків є вдосконалення транспортної інфраструктури, що безпосередньо впливає на безпеку кордону України з Угорщиною та ефективність прикордонного контролю. Україна та Угорщина подали спільні проєкти на фінансування в межах програми Connecting Europe Facility (CEF) [220], зокрема щодо модернізації залізничних вузлів «Чоп–Загонь» і «Батєво–Еперешке» та реконструкції пункту пропуску «Лужанка–Берегшурань». Реалізація вищезгаданих заходів дозволить збільшити пропускну спроможність пунктів пропуску на кордоні, розширенню діалогу на регіональному рівні, зниженню політичної напруженості. Таким чином, для покращення міждержавної співпраці необхідно поєднувати технічні рішення (цифровізація кордону, модернізація інфраструктури), правові механізми (спрощення процедур депортації та контролю за міграційними потоками) та дипломатичні ініціативи, що дозволять зменшити політичну невизначеність і вивести відносини на якісно новий рівень.

Розвиток українсько-румунських відносин у сфері безпеки державного кордону спрямований на підвищення пропускну здатності на пунктах пропуску

² Вишеградська група – неформальне регіональне об'єднання Польщі, Угорщини, Словаччини та Чехії, утворене задля спільної роботи у сферах, які становлять взаємний інтерес, у рамках загальноєвропейської інтеграції зазначених держав.

спільного кордону та забезпечення безперешкодного руху товарів і людей. Протягом останніх років спостерігається динаміка змін у перетині українсько-румунського кордону, що зумовлює необхідність розширення його пропускну здатності. Зростання обсягів перевезень через українсько-румунський кордон вимагає модернізації транспортної інфраструктури, розширення митних коридорів та впровадження сучасних технологій для пришвидшення обробки вантажів. Аналіз товарообігу між Україною та Румунією за 2023 рік демонструє як позитивні, так і негативні тенденції у двосторонній торгівлі. Загальний товарообіг зріс на 0,2 %, досягнувши 5 421 млн дол. США, що свідчить про стабільність торговельних відносин між країнами. Проте експорт з України до Румунії зменшився на 2,4 % і склав 3 764 млн дол. США, тоді як імпорту з Румунії збільшився на 4,2 %, досягнувши 1 566 млн дол. США, що вказує на зростаючу залежність України від румунського імпорту, особливо в таких секторах, як паливо (зростання на 43,1 %) та засоби наземного транспорту (24 %) [20]. За результатами першого кварталу 2024 року зниження обсягів експорту товарів в Румунію вказує на вплив переорієнтації торгових шляхів на нові морські порти, особливо на чорноморські порти України, що може змінити перспективи подальшого розвитку двосторонньої торгівлі для забезпечення безпеки спільного кордону та стабільності торгових потоків на кордоні між Румунією та Україною. Враховуючи динаміку, українсько-румунське партнерство у сфері безпеки державного кордону має значний потенціал для подальшого розвитку. Одним із ключових напрямків є поглиблення спільного патрулювання на річкових та морських ділянках кордону, що дозволить оперативно виявляти порушення, зокрема нелегальну міграцію та контрабанду, а також оперативно виявляти та реагувати на порушення. У зв'язку з цим важливою ініціативою є розширення обміну оперативною інформацією між прикордонними службами двох країн. Використання єдиної цифрової платформи для моніторингу кордону, а також інтеграція даних з дронів і супутникових систем, значно підвищить ефективність контролю. Для забезпечення високого рівня координації в цих процесах необхідно вдосконалити процес спільних навчань для підвищення професійного

рівня прикордонників. Співпраця у Чорноморському регіоні також потребує активізації, зокрема через механізм координації дій між ВМС ЗСУ та Румунії щодо протидії диверсійним загрозам, незаконному рибальству та нелегальним перевезенням. Враховуючи це, варто розглянути можливість спільного використання портової інфраструктури для зміцнення логістичних можливостей України. Окрему увагу слід приділити розвитку пунктів пропуску на кордоні, оскільки спрощення митних процедур та збільшення пропускної спроможності дозволить покращити економічну взаємодію між країнами. Інвестиції в нові транспортні коридори та модернізація інфраструктури, зокрема залізничного сполучення, сприятимуть зростанню товарообігу. Водночас розвиток транскордонного співробітництва на регіональному рівні є важливим, оскільки активізація спільних програм з безпеки спільного кордону, екологічного моніторингу та кризового реагування дозволить досягти значних результатів. Особливо перспективним є залучення європейських фондів до реалізації інфраструктурних проєктів, що сприятимуть розвитку прикордонних територій. На тлі сучасних викликів, зокрема загрози з боку рф, Україна та Румунія повинні посилити стратегічне партнерство у сфері безпеки спільного кордону. Запровадження нових форматів взаємодії, таких як регулярні консультації на рівні міністерств оборони та внутрішніх справ, дозволить ефективніше координувати спільні дії. Для покращення координації між Україною та Румунією варто створити двосторонній центр кризового реагування із впровадження системи кібермоніторингу з метою узгодження заходів у випадку надзвичайних ситуацій та участі у спільних навчаннях щодо проведення антитерористичних операцій.

Транскордонне співробітництво між Україною та Словацькою Республікою характеризується спільними зусиллями обох держав щодо реалізації ініціатив у зміцненні регіональної безпеки, економічного розвитку та соціальної інтеграції. Зважаючи на зростання міграційних потоків, обидві держави активно працюють над цифровізацією прикордонного контролю, що дозволяє зменшити черги, покращити управління потоками біженців та підвищити ефективність перевірок на кордоні. Крім того, Словацька Республіка бере участь у європейських

ініціативах з модернізації української прикордонної інфраструктури, зокрема через фінансову підтримку від ЄС. Країна чітко дотримується запроваджених міжнародних санкцій проти росії у відповідь на збройну агресію проти України та окупацію АРК, надає значну військову та гуманітарну допомогу, продовжує сприяти Україні у захисті національного суверенітету та територіальної цілісності на майданчиках міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ, НАТО, Рада Європи, ЄС та ЮНЕСКО. Словацька Республіка відіграє важливу роль у підтримці євроінтеграційних прагнень України, зокрема активно лобіювала питання щодо якнайшвидшого отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС і всіляко підтримувала нашу державу в євроінтеграційному та євроатлантичному процесі. Міжрегіональне співробітництво між Україною та Словацькою Республікою є одним із найважливіших напрямів двосторонніх відносин. Україна стала першою державою, що не є членом ЄС, яка у 2022 році головує у Стратегії ЄС для Дунайського регіону. Протягом цього періоду було проведено низку заходів, спрямованих на посилення міжрегіонального співробітництва серед країн Дунайського регіону. Зокрема, 19–20 жовтня 2022 року в місті Кошице відбувся

XI Щорічний Форум Стратегії ЄС для Дунайського регіону, метою якого було зміцнення співпраці 14 країн-учасниць у протидії зростаючим викликам та загрозам, спричиненим військовою агресією росії проти України [194]. Прикордонні громади України та Словацької Республіки мають тісні економічні, культурні та соціальні зв'язки, що є основою для їх сталого розвитку. Однак існують певні виклики, які потребують вирішення. Однією з ключових проблем є відсутність установи, що здійснювала б регулярні та незалежні дослідження щодо словацько-українських відносин з акцентом на транскордонне співробітництво. Наразі дослідницька діяльність здійснюється переважно на основі індивідуальних ініціатив, що мають різну якість результатів та обмежене практичне застосування для розробки політики. Крім того, транскордонне співробітництво між Словацькою Республікою та Україною наразі визначається, насамперед, зовнішніми факторами і значно меншою мірою залежить від місцевих та

регіональних ініціатив, можливостей та партнерств. Водночас, ефективне управління спільним кордоном потребує активної взаємодії обох країн у ключових напрямках. По-перше, цифровізація прикордонного контролю шляхом запровадження єдиної електронної системи черг на перетин кордону та використання біометричних технологій дозволить скоротити час очікування та підвищити рівень безпеки. По-друге, розширення інфраструктури пунктів пропуску, що передбачає як відкриття нових, так і модернізацію вже існуючих, зокрема шляхом збільшення пропускної спроможності. Окрему увагу слід приділити розвитку залізничного сполучення, що сприятиме зростанню торговельного обороту та інтеграції транспортних мереж. По-третє, створення постійного дослідницького центру, що дозволить проводити оцінку ефективності взаємодії та розробляти рекомендації щодо покращення, базуючись на реальних даних та європейському досвіді. По-четверте, розвиток економічних та соціальних зв'язків між прикордонними регіонами є одним із факторів довгострокової співпраці. Розширення програм міжрегіонального партнерства, підтримка малого та середнього бізнесу, а також спільні освітні та культурні ініціативи сприятимуть соціально-економічному розвитку прикордонних територій та підвищенню рівня довіри між громадами. Переконані, що ефективне транскордонне співробітництво неможливе без спільних безпекових ініціатив. Посилення взаємодії між правоохоронними органами України та Словацької Республіки у сфері боротьби з нелегальною міграцією, контрабандою та іншими загрозами стане кроком до підвищення рівня безпеки на спільному кордоні. Таким чином, системний підхід до вдосконалення транскордонної взаємодії дозволить не лише оптимізувати процеси контролю та перевезень, а й сприятиме поглибленню економічної та соціальної інтеграції між Україною та Словацькою Республікою.

У сфері безпеки державного кордону України такі країни, як білорусь та рф, хоча і мають спільний кордон з Україною, потребують посиленої уваги у зв'язку з тим, що рф, починаючи з 2014 року, здійснила збройне вторгнення на територію України, порушивши всі міжнародні норми та зобов'язання щодо поваги до

суверенітету та територіальної цілісності, внаслідок чого були окуповані АРК та окремі райони Донецької і Луганської областей, а у 2022 році РФ розпочала повномасштабну війну проти України, атакуючи територію нашої держави з різних напрямків, зокрема і з території Білорусі. Влада Білорусі, підконтрольна владі РФ, не лише дозволила використовувати свою територію для розгортання російських військ, а й сприяла логістичному забезпеченню окупаційних сил, наданню аеродромів для авіаційних ударів, а також передавала технічні ресурси для ведення бойових дій. У лютому-березні 2022 року через білоруський кордон російські війська здійснили наступ на Київську, Чернігівську та Сумську області, що призвело до тимчасової окупації зазначених регіонів, масових воєнних злочинів проти цивільного населення, руйнування інфраструктури та значних людських жертв. Крім того, Білорусь продовжує відігравати роль у підтримці російської агресії проти України, надаючи свої військові полігони для підготовки російських військових, а також приймаючи російську техніку та боєприпаси для подальших атак на Україну. Водночас на білоруській території систематично розміщувалися російські ракетні установки, звідки здійснювалися удари по цивільній та критичній інфраструктурі України. З огляду на визначені фактори, основним завданням є посилення захисту північного кордону, впровадження додаткових заходів безпеки, модернізація оборонної інфраструктури та інтеграція в європейську систему управління кордонами.

Варто зазначити, що більшість найкращих практик ЄС у сфері Шенгенських актів вже закріплені у відповідних нормативно-правових актах України. Водночас залишаються не імplementованими певні норми, що передбачають обов'язкове використання прикордонниками інформаційних систем (баз даних) ЄС, а також регулювання умов в'їзду-виїзду осіб, які користуються правом на вільне пересування в ЄС та громадян третіх держав. Зазначені норми не застосовуються до моменту вступу України до ЄС і будуть опрацьовуватися в рамках імplementації Директиви 2004/38/ЄС [223]. Не імplementованими залишаються і норми, що регулюють оперативне співробітництво між державами-членами ЄС та агентством Frontex через відповідні координаційні центри, що повинно в

перспективі бути врегульованим в рамках реалізації Регламенту (ЄС) 2019/1896 щодо діяльності Frontex [178]. Наразі співпраця України з Frontex здійснюється на підставі Робочої Домовленості між Адміністрацією Державної прикордонної служби України та Frontex від 2007 року. Водночас активно ведеться робота щодо укладання двосторонньої угоди про статус (Status Agreement), яка дозволить здійснювати більш тісну співпрацю між сторонами [22, с. 389].

Для досягнення високого рівня ефективності та відповідності міжнародним стандартам необхідно забезпечити автоматизовану інтеграцію з національними та міжнародними базами даних, зокрема з системами Interpol, Europol, FBI. Наразі Україна вже має доступ до баз даних Interpol та співпрацює з Europol, проте доступ не є повністю автоматизованим, а взаємодія з FBI обмежена в межах окремих запитів та спільних операцій. Існує потреба у розширенні та спрощенні механізмів обміну даними в режимі реального часу, що дозволить оперативно ідентифікувати осіб, які становлять загрозу безпеці, та застосовувати алгоритми машинного навчання для аналізу поведінкових ризиків. Крім того, в Україні вже працює система обміну попередньою інформацією про пасажирів (API/PNR), що впроваджується відповідно до міжнародних вимог. Проте функціонал системи потребує подальшого розширення – необхідно розробити єдині стандарти передавання даних між авіаперевізниками та державними органами, що сприятиме уніфікації процесів та зменшенню ризику помилок у передачі інформації. Для цього слід створити централізовану цифрову платформу для обробки API/PNR у режимі реального часу, що підвищить швидкість та точність прийняття рішень у сфері прикордонного контролю. Важливим аспектом є контроль і аудит за використанням даних, щоб унеможливити несанкціонований доступ чи витік інформації. Запровадження додаткових заходів контролю дозволить гарантувати дотримання всіх законодавчих вимог щодо захисту персональних даних та підвищить рівень довіри до системи. У зв'язку з цим, важливо також посилити відповідальність авіаперевізників за порушення порядку подання та обробки інформації шляхом притягнення до відповідальності за несвоєчасне або некоректне надання даних за допомогою більш ефективних

санкцій та механізмам запобігання порушенням. Окрему увагу слід приділити і питанням кібербезпеки. Незважаючи на те, що Україна вже застосовує певні стандарти захисту інформації, для забезпечення належного рівня захисту необхідно впровадити сучасні технології, зокрема мультифакторну аутентифікацію, шифрування даних відповідно до стандартів NIST (National Institute of Standards and Technology) та системи штучного інтелекту для виявлення й попередження кібератак. Таким чином, базу для інтеграції з міжнародними системами безпеки та контролю на державному кордоні України необхідно вдосконалювати та автоматизувати відповідно до сучасних викликів і міжнародних стандартів.

У зв'язку з призупиненням фінансування низки проєктів в Україні Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), існують серйозні ризики для розвитку української інфраструктури, оскільки USAID раніше відігравало ключову роль у підтримці економічного розвитку та модернізації критичних об'єктів, зокрема в залізничному секторі [268]. У 2024 році USAID виділило значні кошти на покращення логістичних процесів, модернізацію прикордонних переходів і підтримку експорту через закупівлю вагонів-зерновозів, що допомогло збільшити експорт зерна [174]. Проте, після призупинення фінансування частини проєктів, зокрема зон спільної перевірки контейнерів у Мостиськах ІІ, може сповільнитися процес оновлення транспортної інфраструктури, що суттєво впливає на безпеку та ефективність прикордонного контролю. У результаті зростає ймовірність уповільнення модернізації критичних об'єктів, які мають ключове значення для забезпечення національної безпеки та ефективної боротьби з незаконною діяльністю на кордоні. Проте, попри сучасні виклики, Україна має можливість активізувати пошук альтернативних джерел фінансування та поглибити співпрацю з міжнародними партнерами для забезпечення стійкості критичної інфраструктури. Підтримка транспортної логістики та удосконалення прикордонного контролю залишаються важливими аспектами безпекової політики України, особливо в умовах постійних загроз з боку російського агресора. Одним із пріоритетних напрямків має бути впровадження сучасних

цифрових технологій для моніторингу ризиків, а також поглиблення співпраці з міжнародними партнерами для протидії транскордонній злочинності.

Таким чином, стратегічне міжнародне партнерство України у сфері безпеки державного кордону має зосереджуватися виключно на співпраці з державами, які визнають суверенітет та територіальну цілісність України, надають допомогу у зміцненні державного кордону України та сприяють ефективному контролю за безпековими викликами, що виникли внаслідок агресії РФ проти України. В період воєнного стану та післявоєнної відбудови ефективна взаємодія з міжнародними партнерами, прозоре використання фінансових ресурсів і розвиток транспортної системи є невід'ємними елементами зміцнення державного кордону. Обгрунтовано вважаємо, що одними із головних завдань для України є розширення напрямів партнерства з міжнародними донорами, зміцнення довіри до національних інституцій та впровадження інноваційних рішень у сфері безпеки.

3.3 Шляхи модернізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України

Забезпечення безпеки державного кордону є одним із ключових завдань національної безпеки України, особливо в умовах сучасних загроз, таких як зовнішня військова агресія РФ проти України, транскордонна злочинність, нелегальна міграція, контрабандна діяльність тощо. Вважаємо за необхідне відзначити, що геополітичні зміни, посилення гібридних загроз та об'єктивна необхідність інтеграції України до європейських та євроатлантичних структур потребують комплексного перегляду сутності державної політики у сфері безпеки державного кордону. Так, на нашу думку, державну політику у сфері безпеки державного кордону в особливий період слід трактувати як діяльність органів державної влади, націлена на захист територіальної цілісності, суверенітету, забезпечення законного порядку на державному кордоні, яка формується та

реалізується на засадах захисту національних інтересів в умовах появи нових викликів, поглиблення міжнародного співробітництва та міжвідомчої співпраці, попередження та нейтралізації потенційних й реальних загроз безпеці державного кордону України під час дії воєнного стану та період післявоєнної відбудови України, зокрема щодо реінтеграції тимчасово окупованих та деокупованих територій, територій на яких ведуться (велися) бойові дії. Відповідно модернізація політики у сфері безпеки державного кордону України повинна базуватися на інтегрованому підході, що включає широке застосування сучасних технологій (зокрема, цифрових систем моніторингу, ШІ та БПЛА), удосконалення міжвідомчої координації між силовими структурами, зміцнення міжнародного партнерства у сфері безпеки державного кордону, а також удосконалення нормативно-правової та інституційної складових. Для реалізації зазначених завдань необхідно визначити ключові шляхи модернізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України, а саме:

1. Удосконалення нормативно-правового забезпечення врегулювання питання інтегрованого управління державним кордоном у зв'язку з появою нових викликів та загроз. З огляду на відсутність комплексного нормативно-правового акта, що визначав би правові засади інтегрованого управління державним кордоном України, а також нечіткий розподіл повноважень серед різних суб'єктів у сфері безпеки державного кордону, доцільно законодавчо врегулювати питання шляхом прийняття єдиного Закону України «Про інтегроване управління державним кордоном України», що має забезпечити цілісне правове регулювання взаємодії органів, залучених до управління державним кордоном, а саме Національну гвардію України, ЗСУ, МВС України, МЗС України, Міністерства оборони України, Мінфін України, Державну міграційну службу країни, Державну митну службу України, ДПСУ, СБУ тощо та містити чіткі положення щодо визначення поняття інтегрованого управління державним кордоном, принципів взаємодії та координації, юридичних підстав такої взаємодії, прав та обов'язків усіх залучених суб'єктів, а також механізмів координації, контролю та відповідальності за порушення. Нормативне закріплення повноважень органів у

сфері інтегрованого управління державним кордоном у визначених законах є необхідним для ефективного розподілу повноважень, відповідальності, усунення дублювання функцій та забезпечення чіткої координації між усіма суб'єктами, що дозволить узгоджено реалізовувати державну політику у сфері безпеки державного кордону та спрощувати процедури перетину кордону, що відповідатиме сучасним європейським стандартам.

Чинна Стратегія національної безпеки України, ухвалена у 2020 році та розрахована на 5-річний період, потребує перегляду або розробки нової редакції у зв'язку з наслідками повномасштабного вторгнення РФ. Зміна безпекового середовища ставить нові вимоги до процесу стратегічного планування, особливо в контексті безпеки державного кордону України. Оновлення Стратегії має передбачати:

I. Посилення безпекових заходів на державному кордоні, зокрема інтеграцію сучасних технологій для моніторингу та контролю стану державного кордону.

II. Оцінку нових загроз, таких як мінування прикордонних територій, активізація диверсійно-розвідувальних груп, гібридні атаки, незаконний обіг зброї тощо.

III. Розширення правових механізмів для ефективного управління потоками біженців та внутрішньо переміщених осіб.

IV. Зміцнення нормативно-правової бази щодо транскордонної співпраці з країнами ЄС у сфері безпеки та управління державним кордоном.

V. Посилення інтеграції України у спільний європейський безпековий простір, зокрема через адаптацію підходів ЄС до інтегрованого управління кордонами. Таким чином, удосконалення нормативно-правового забезпечення має бути спрямоване на підвищення стійкості державного кордону, запобігання новим загрозам та зміцнення обороноздатності України в умовах військової агресії.

2. Узгодження повноважень між ЗСУ та іншими силовими відомствами. Для забезпечення оперативного реагування на порушення законодавства необхідно чітко визначити порядок і способи залучення підрозділів ЗСУ, інших військових формувань та правоохоронних органів до виконання завдань з охорони кордону.

Важливим кроком стало ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту державного кордону України» (24.02.2023 № 2952-IX) [118], яким внесено доповнення до Закону України «Про державний кордон України», зокрема, статті 27-2 «Посилення охорони державного кордону» та 27-3 «Прикриття державного кордону». Ключовим завданням є визначення чітких механізмів взаємодії між ДПСУ, Міністерством оборони України, Національною гвардією України, іншими силовими структурами та органами виконавчої влади для ефективної координації у кризових ситуаціях, що відповідатиме європейським практикам.

3. Впровадження кримінальної розвідки як напряму діяльності суб'єктів забезпечення безпеки державного кордону. В умовах воєнного стану, а також у період післявоєнної відбудови України, необхідним є впровадження новітніх методів аналітичної та розвідувальної діяльності для підвищення безпеки державного кордону та в цілому національної безпеки. Одним із таких підходів є кримінальна розвідка як окремий напрям діяльності суб'єктів, що відповідає за безпеку державного кордону, зокрема правоохоронних органів. Запровадження кримінальної розвідки передбачає ухвалення Закону України «Про кримінальну розвідку», що визначить правові засади цієї діяльності, розмежує компетенцію відповідних органів та забезпечить основу для міжнародної співпраці у сфері протидії транскордонній злочинності. Наразі існує лише проєкт нормативно-правового документу [175], що свідчить про необхідність актуалізації питання в сучасних умовах та дозволить:

- посилити боротьбу з незаконним обігом зброї, наркотиків, контрабандою та нелегальною міграцією;
- використовувати сучасні технічні засоби та аналітичні методи для виявлення злочинних мереж і відстеження маршрутів контрабанди;
- інтегрувати кримінальну розвідку у міжнародні бази даних та посилити співпрацю з правоохоронними органами інших держав. Наразі у законодавстві України відсутнє поняття «кримінальна розвідка». Натомість використовуються терміни «оперативно-розшукова діяльність», «негласні слідчі (розшукові) дії», що

не охоплюють повною мірою сучасні методи кримінального аналізу та розслідування. З точки зору наукової диференціації кримінальна розвідка знаходиться на стику оперативно-розшукової діяльності та криміналістики, так як вітчизняна система кримінально-правових наук традиційно розглядала дві сфери як взаємопов'язані, але окремі галузі знань. Оперативно-розшукова діяльність завжди використовувала розвідувальні методи, проте їх активний розвиток як окремого напрямку відбувся відносно недавно. Водночас криміналістика, окрім вирішення ідентифікаційних завдань, також зосереджується на пошуку нових даних, необхідних для встановлення істини в справі. В Україні криміналістичні методи традиційно орієнтовані на потреби слідчих і прокурорів, що відповідає пострадянській моделі криміналістики. Проте забезпечення безпеки державного кордону потребує комплексного підходу, що включає узгоджену взаємодію всіх суб'єктів, відповідальних за його охорону. Зокрема, важливим є чіткий розподіл повноважень між підрозділами ДПСУ, СБУ, Державне бюро розслідувань та Бюро економічної безпеки та іншими правоохоронними органами. Підрозділи техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування Національної поліції України вже включають відділи криміналістичної аналітики, які фактично виконують розвідувальні функції. Однак для досягнення максимальної ефективності функції мають бути синхронізовані з аналогічними підрозділами в інших відомствах. Водночас судово-експертні установи, хоча й володіють широким інструментарієм для кримінального аналізу, обмежені в можливості самостійного збору доказової бази через законодавчі рамки. Тому важливо впроваджувати комплексний підхід до використання криміналістичних методів, що дозволить кожному суб'єкту, відповідальному за безпеку державного кордону, виконувати чітко визначені завдання, мінімізуючи дублювання функцій та посилюючи координацію зусиль. Законодавчий вакуум обмежує ефективність роботи правоохоронних органів, прикордонних служб та інших суб'єктів, що забезпечують безпеку державного кордону, і створює перепони для міжнародного співробітництва у цій сфері. Практика ЄС та інших країн показує, що створення спеціалізованих підрозділів із кримінальної розвідки дозволяє більш ефективно

попереджати злочини, пов'язані з безпекою державного кордону. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності містить положення щодо застосування аналітичних методів та розвідувальної діяльності у боротьбі зі злочинними угрупованнями, що може бути імplementовано в національне законодавство України [59]. Очікуваними результатами запровадження кримінальної розвідки є підвищення ефективності суб'єктів забезпечення безпеки державного кордону через впровадження сучасних аналітичних методів і цифрових технологій, зміцнення прикордонної безпеки шляхом створення спеціалізованих підрозділів та їх інтеграції з міжнародними партнерами, а також ухвалення Закону України «Про кримінальну розвідку», що визначить правові засади застосування, розмежує компетенцію відповідних органів та забезпечить основу для міжнародної співпраці у сфері протидії транскордонній злочинності.

4. З метою посилення координації дій між суб'єктами забезпечення безпеки державного кордону України та своєчасне реагування на сучасні виклики та загрози пропонуємо створення Єдиної системи взаємодії (далі – ЄСВ) – цифрової платформи – основною метою якої буде налагодження комунікаційної та інформаційної взаємодії між залученими інститутами та органами влади у сфері безпеки державного кордону. ЄСВ може використовувати ресурси Координаційного центру інтегрованого управління державним кордоном [169], проте пріоритетом ЄСВ має залишатись використання сучасних інтелектуальних алгоритмів на базі ШІ.

До суб'єктного складу ЄСВ, крім суб'єктів забезпечення безпеки державного кордону, зазначених в пунктах 1.3 дисертаційного дослідження, пропонуємо залучити представників:

- Бюро економічної безпеки України – для своєчасного виявлення потенційних та реальних загроз економічній безпеці державі шляхом превенції правопорушень різного характеру, зокрема пов'язаних з отриманням та використанням міжнародної технічної допомоги;

- Міграційної служби України – з метою взаємодії в частині обміну біометричними даними, виявлення підроблених документів, нелегальних мігрантів тощо;
- Служби зовнішньої розвідки України – з метою реалізації розвідувальної діяльності у різних сферах життєдіяльності суспільства і держави, протидії тероризму, міжнародній організованій злочинності;
- Офісу Президента України – з метою забезпечення експертного аналізу політико-економічних та соціогуманітарних процесів та належної взаємодії Президента України із законодавчою та виконавчою гілками влади, органами місцевого самоврядування, міжвідомчої узгодженості, скоординованої взаємодії державних органів, правоохоронними органами та іншими суб'єктами, діяльність яких прямо або посередковано пов'язана з забезпеченням безпеки у сфері безпеки державного кордону.

Окремо важливо звернути увагу на залучення представників EUBAM з метою використання експертного потенціалу та доступу до інформаційних ресурсів ЄС, а також посилення обміну інформацією між Україною та ЄС. Участь EUBAM у ЄСВ сприятиме реалізації спільних ініціатив щодо транскордонного впливу та імплементації кращих практик в сфері національної безпеки. На нашу думку, такий суб'єктний склад ЄСВ сприятиме створенню єдиного цифрового простору та отримання синергетичного ефекту від спільної діяльності.

Процес впровадження цифрових технологій із інтеграцією ШІ в систему ЄСВ дозволить не лише автоматично аналізувати зібрані дані, а й здійснювати їх порівняння з міжнародними базами даних, зокрема з списками осіб, що перебувають під санкціями, та іншими ресурсами, що дасть змогу швидко виявляти потенційні загрози, оптимізувати процеси ідентифікації диверсійних груп чи осіб з підробленими документами. ЄСВ передбачатиме розробку та впровадження автоматизованих систем перевірки, що працюватимуть на основі біометричних технологій, таких як розпізнавання обличчя, райдужної оболонки ока, відбитків пальців. Один з ключових елементів у таких системах – використання автономних БПЛА, що з інтегрованими тепловізійними камерами

та сенсорами зможуть забезпечити цілодобове спостереження за державним кордоном навіть за складних погодніх умов. Такі технології вже існують і ефективно допомагають на кордонах у боротьбі з нелегальною міграцією, контрабандою та диверсійними групами, але для підвищення їх ефективності необхідно розширити можливості БПЛА, інтегрувавши їх у ЄСВ, автоматизувавши обмін даними з аналітичними центрами в режимі реального часу. Запропонована цифрова платформа має на меті мінімізацію корупційних ризиків, оскільки автоматизовані системи перевірки документів та біометричних даних є більш стійкими до здійснення правопорушень, передбачатимуть зниження залежності від людського фактору, забезпечуючи високу точність та прозорість процесів перевірки на державному кордоні.

5. Посилення взаємодії між бенефіціарами в контексті участі в міжнародних грантових програмах. Україна вже бере активну участь у міжнародних грантових програмах ЄС, зокрема, таких як «Горизонт Європа» та «Цифрова Європа», що дають змогу отримувати фінансування для інноваційних рішень у галузі безпеки, зокрема у контексті охорони кордону [93, 173]. Україна зацікавлена в участі у таких програмах спільно з іншими країнами, що дозволяє зміцнити міжнародну співпрацю в галузі безпеки. На порталі Funding&Tenders (платформа для пошуку грантових можливостей) регулярно оновлюється перелік конкурсів пропозицій і можливостей фінансування, що надаються інституціями та органами ЄС. Програми передбачають надання грантів для різних бенефіціарів, таких як дослідницькі організації, державні установи, неурядові організації та приватні компанії. Внесено невеликі зміни для покращення структури і зрозумілості тексту. Серед основних напрямків таких конкурсів – «Безпека», «Штучний інтелект», «Кібербезпека» тощо [224], що мають різні умови участі, обсяги фінансування, терміни реалізації проєктів та вимоги до учасників. Важливо, що до таких ініціатив можуть долучатися як органи публічної влади, так і громадські організації, заклади вищої освіти, бізнес-структури тощо, що свідчить про ефективність комплексної взаємодії. Зазначимо, що програми ЄС передбачають значні фінансові ресурси для розвитку технологій, що можуть бути безпосередньо

використані для удосконалення системи охорони державного кордону України. Програма «Горизонт Європа», зокрема «Кластер 3 – Civil Security for Society» пропонує широкий спектр можливостей для України, що можуть суттєво посилити безпекові спроможності України, залучаючи міжнародний досвід, інноваційні технології та значне фінансування, що особливо актуально в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови України. Хоча на сайті Funding&Tenders наразі ще не відкрито подачу проектних пропозицій, вже оприлюднено заплановані напрямки і теми, за якими відкриття очікується в червні 2025 року, що дозволяє потенційним учасникам заздалегідь ознайомитися з тематикою, оцінити власні спроможності та почати підготовку до участі в конкурсах. Так, у рамках програми Horizon Europe, Кластер 3 «Громадянська безпека для суспільства», передбачено відкриття конкурсів за п'ятьма основними напрямками, серед яких:

1) напрям «Захист ЄС від злочинності та тероризму (FCT – Fighting Crime and Terrorism)», проектні пропозиції:

- «Сучасний аналіз інформації, судово-експертних доказів та передова поліцейська практика»;

- «Запобігання, виявлення та стримування злочинності та тероризму через розуміння суспільних аспектів»;

- «Покращення розвідувальної картини для боротьби з організованою злочинністю».

- «Гуманітарне розмінування»;

2) напрям «Управління зовнішніми кордонами ЄС (BM – Border Management)», проектні пропозиції:

- «Ефективний нагляд за кордонами та морська безпека»;

- «Безпечний та спрощений перетин зовнішніх кордонів»;

- «Покращення безпеки митниці та ланцюгів постачання»;

3) напрям «Стійка інфраструктура (INFRA – Infrastructure)», проектні пропозиції:

- «Підготовка, реагування та відновлення після масштабних збоїв інфраструктури»;

- «Роль людського фактора в стійкості критичної інфраструктури»;

4) напрям «Стійке до катастроф суспільство (DRS – Disaster-Resilient Society)», проектні пропозиції:

- «Участь громадян та органів влади у підвищенні обізнаності про ризики»;

- «Управління ризиками катастроф і забезпечення сталих операцій»;

- «Тестування/валідація технологій для реагування на екстремальні події»;

- «Роботизовані системи для реагування у кризових зонах»;

5) напрям «Посилення безпекових досліджень та інновацій (SSRI – Strengthened Security Research and Innovation), проектні пропозиції:

- «Контактні точки у сфері безпеки та кібербезпеки»;

- «Послуги з прискорення впровадження інновацій»;

- «Передкомерційна закупівля інноваційних технологій»;

- «Підтримка інновацій МСП»;

- «База даних для досліджень у сфері безпеки»;

- «Інновації на основі попиту – передкомерційна закупівля» [247].

У період воєнного стану та в контексті відновлення після війни, інтеграція інноваційних рішень через участь у програмі «Горизонт Європа» надає Україні можливість не лише посилити наявні безпекові спроможності, але й створити сучасну та ефективну інфраструктуру для забезпечення національної безпеки та стабільності [219]. Таким чином, Horizon Europe створює значні можливості для України у сфері зміцнення державного кордону через міжнародну співпрацю, впровадження сучасних технологій і залучення інвестицій у безпековий сектор. Участь у таких програмах дозволить адаптувати новітні європейські рішення до українських реалій, що сприятиме ефективному захисту кордонів та інтеграції України в загальноєвропейську систему безпеки.

Отже, удосконалення державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період є стратегічною ціллю в умовах сучасних

викликів та загроз, таких як зовнішня військова агресія, транскордонна злочинність, нелегальна міграція та інші загрози. Для підвищення ефективності управління державним кордоном необхідно здійснити низку ключових кроків, що передбачають вдосконалення нормативно-правового забезпечення, інтеграцію новітніх технологій, розвиток міжвідомчої взаємодії та міжнародного партнерства. Важливим є покращення міжвідомчої координації в умовах кризових ситуацій, зокрема у контексті взаємодії між суб'єктами, що відповідають за безпеку державного кордону, а також інтеграція у міжнародні правоохоронні структури для боротьби з транснаціональною злочинністю. Сприяння участі України у міжнародних грантових програмах ЄС стане потужним інструментом для удосконалення державної політики у сфері безпеки державного кордону. Співробітництво з міжнародними партнерами та активне залучення до грантових програм дозволить Україні не тільки забезпечити безпеку державного кордону, а й поглибити співпрацю з ЄС та НАТО, що має стратегічне значення для системи міжнародної безпеки. Реалізація цих заходів, на нашу думку, дозволить не лише забезпечити безпеку державного кордону України, а й інтегрувати український досвід у європейські та міжнародні стандарти охорони кордонів, що сприятиме інтеграції України в міжнародний безпековий простір.

Висновки до 3 розділу

1. Визначено, що удосконалення діяльності суб'єктів у сфері безпеки державного кордону України є ключовим завданням для забезпечення національної безпеки, особливо в умовах сучасних викликів, таких як військова агресія, гібридні загрози та нелегальна міграція. Для цього необхідно впроваджувати сучасні технології, зокрема інтегрувати новітні інформаційні системи, вдосконалювати БПЛА, застосовувати ІІІ тощо. Важливим аспектом є також покращення підготовки суб'єктів у сфері безпеки державного кордону, зокрема підвищення рівня мовної підготовки, що дозволить ефективно взаємодіяти з міжнародними партнерами. Зокрема, відповідно до Закону України

«Про застосування англійської мови в Україні», з 27 червня 2024 року англійська мова стала мовою міжнародного спілкування, у зв'язку з чим, пропонується запровадити вимоги до знання англійської мови не лише під час мобілізації або воєнного стану, а й під час їх дії, а також створити спеціалізовані курси підвищення кваліфікації для працівників, які працюють у сфері безпеки державного кордону. Імплементация іноземного досвіду, зокрема країн НАТО та ЄС, дозволить покращити взаємодію між різними підрозділами, вдосконалити командування та управління військами, а також впровадити новітні підходи до ведення бойових дій. Важливим елементом цієї стратегії є розвиток міжвідомчої співпраці та вдосконалення організаційних структур, що дозволить підвищити рівень готовності до протидії загрозам та ефективніше реагувати на виклики у сфері безпеки державного кордону України.

2. Встановлено, що у сучасних умовах загострення безпекових викликів, реалізація державної політики потребує забезпечення взаємодії між різними рівнями влади та міжнародними партнерами у сфері безпеки державного кордону України, що передбачає розширення співпраці з сусідніми державами та іншими іноземними країнами-партнерами для вирішення завдань, таких як протидія нелегальній міграції, контрабанді та для забезпечення стабільності транскордонних потоків. Стратегічне значення набуває співпраця з Республікою Польща, Республікою Молдова, Угорщиною, Румунією та Словацькою Республікою, зокрема в питаннях безпеки спільного кордону, митного контролю, інфраструктури та енергетичної безпеки, у межах якої необхідно розвивати механізми спільного контролю, вдосконалювати процедури перетину спільного кордону, інтегрувати інноваційні технології та забезпечувати відповідність міжнародним стандартам забезпечення безпеки державного кордону.

3. З'ясовано, що удосконалення державної політики у сфері безпеки державного кордону є відповіддю на сучасні виклики та загрози, зокрема військову агресію РФ проти України, транскордонну злочинність та нелегальну міграцію. Для забезпечення ефективного управління державним кордоном потрібен комплексний підхід, що поєднує нормативно-правові зміни, технологічні

інновації, міжвідомчу координацію та міжнародне партнерство. Насамперед, слід удосконалити нормативно-правове забезпечення інтегрованого управління державним кордоном, створивши єдиний закон, який врегулює взаємодію всіх задіяних органів публічної влади. Посилення координації між усіма суб'єктами забезпечення безпеки державного кордону у період воєнного стану та післявоєнний період, потребує чіткої регламентації такої взаємодії, що відповідатиме найкращим практикам країн-членів ЄС та НАТО. Визначено, що запровадження кримінальної розвідки, як пряму діяльності правоохоронних органів, є важливим кроком у протидії транскордонній злочинності та передбачає ухвалення спеціального закону, що визначить правові засади кримінальної розвідки та інтегрує у міжнародні правоохоронні мережі, що сприятиме посиленню боротьби з контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, а також нелегальною міграцією. Впровадження цифрових технологій, інтеграція новітніх технологій ІІІ та БПЛА, інтеграція новітніх інформаційних систем, вдосконалення БПЛА, застосування ІІІ тощо значно підвищить ефективність контролю за державним кордоном

4. Запропоновано створення ЄСВ, що інтегруватиме всі наявні ресурси та аналітичні інструменти та дозволить оперативно обробляти дані, мінімізувати корупційні ризики та оптимізувати процеси перевірки на державному кордоні, забезпечуючи ефективну комунікацію та взаємодію між усіма залученими структурами.

5. Встановлено, що розширення міжнародного партнерства, зокрема через активну участь України в європейських грантових програмах, сприяє впровадженню інновацій у сфері безпеки державного кордону. Розширення переліку спільних проєктів і програм дозволить інтегрувати інноваційні технології та найкращі практики управління кордонами. Досвід країн-членів ЄС та НАТО підтверджує ефективність таких підходів, що може бути використано для адаптації національної системи управління кордонами до міжнародних стандартів.

ВИСНОВКИ

У ході дисертаційного дослідження здійснено комплексне обґрунтування актуального наукового завдання, що полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробленні пропозицій удосконалення державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період. Отримані результати дисертаційної роботи слугували підставою для формулювання таких висновків:

1. На основі аналізу розгляду теоретичних підходів до наукової теми встановлено, що безпека державного кордону України є невід'ємною складовою національної безпеки та досягається шляхом реалізації комплексу політичних, правових, економічних, військових, інформаційних та інших заходів, спрямованих на охорону державного кордону й захист суверенних прав України. Розвинено понятійно-категоріальну базу науки державного управління у сфері забезпечення безпеки державного кордону України та сформульовано тлумачення понять «безпека державного кордону в особливий період», «державна політика у сфері безпеки державного кордону в особливий період», «управління у сфері безпеки державного кордону», «державне управління у сфері безпеки державного кордону в особливий період».

Виділено ключові інструменти публічного управління у сфері безпеки державного кордону, серед яких стратегічне планування; оперативне управління; нормативно-правове забезпечення; використання сучасних технологій, інформаційних та аналітичних систем; підготовку й професійний розвиток персоналу, залучення громадськості до ухвалення рішень, забезпечення прозорості діяльності всіх суб'єктів у сфері безпеки державного кордону України.

Визначено принципи, що лежать в основі ефективного управління забезпечення безпеки державного кордону, серед яких законність, комплексність, взаємодія, оперативність, безперервний контроль та адаптивність до змін середовища. Обґрунтовано необхідність доповнення новими принципами, які враховують специфіку особливого періоду, серед яких принципи адаптаційної

безпеки, стратегічної стійкості, динамічної координації, цифрового суверенітету, проактивного стримування, екологічного стратегування. Окреслено напрями державної політики у сфері безпеки державного кордону, включаючи впровадження проактивного підходу на основі управління ризиками, оптимізацію повноважень та взаємодії суб'єктів сектору безпеки та оборони, удосконалення законодавства відповідно до стандартів ЄС та НАТО, розвиток державно-приватного партнерства, покращення захисту державної таємниці, активну участь у міжнародних програмах співробітництва та впровадження гнучких підходів до захисту інформації з обмеженим доступом.

2. Встановлено, що формування державної політики у сфері безпеки державного кордону забезпечується комплексною взаємодією суб'єктів на різних рівнях державного управління, зокрема НБО, ДПСУ, Державної міграційної служби України, Державної митної служби України, ЗСУ, Національної поліції України, Національної гвардії України, СБУ, інших правоохоронних органів, органів цивільного захисту, громадян та їх об'єднань, які розробляють і реалізують концепції та стратегії для забезпечення ефективного управління державним кордоном. Така система суб'єктів створює передумови для комплексного, скоординованого та адаптивного підходу до гарантування безпеки державного кордону.

На основі системного аналізу розглянуто нормативно-правову базу з питань безпеки державного кордону України, зокрема Закони України «Про національну безпеку України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про державний кордон України», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про правовий режим воєнного стану» та інші, що визначають правові засади функціонування усіх ланок регламентують діяльність органів публічної влади у сфері безпеки державного кордону, а також забезпечують взаємодію між правоохоронними структурами. Актуалізовано необхідність внесення змін до Закону України «Про оборону України» та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» шляхом доповнення регламентованих категорій визначенням

категорії «стан війни» та «воєнний час» з метою унормування основних понять, застосовуваних у Конституції України та відповідних законах України.

3. З'ясовано, що державна політика у сфері безпеки державного кордону в провідних державах світу ґрунтується на поєднанні військово-технічних заходів, інтегрованого управління, міжнародного співробітництва та ефективної інституційної взаємодії. Незважаючи на регіональні особливості, спільними ознаками є створення потужних систем прикордонного контролю, впровадження інноваційних технологій (зокрема засобів спостереження, аналітики та штучного інтелекту), будівництво фізичних бар'єрів у зонах підвищеної загрози, а також активна міжвідомча та міжнародна координація. Досвід Ізраїлю, Південної Кореї, США, Канади, держав-членів ЄС і країн Північної Європи засвідчує ефективність інтегрованих моделей управління кордонами, стратегія яких базується на технологічному розвитку, безперервному обміні інформацією та спільному реагуванні на загрози. Імплементация визначених підходів сприятиме вдосконаленню державної політики України у сфері безпеки державного кордону, посиленню її обороноздатності та забезпеченню територіальної цілісності.

4. Проаналізовано сучасний стан безпеки державного кордону України та визначено комплекс геополітичних, військових та соціально-економічних чинників, що загострилися внаслідок агресії РФ проти України, зокрема, тимчасова окупація АРК, формування терористичних угруповань на сході України та повномасштабне вторгнення РФ в Україну, що суттєво вплинули на політику безпеки державного кордону та потребу у вжитті додаткових заходів щодо його зміцнення. Досліджено механізми формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону, серед яких політичний, правовий, організаційний, військовий, фінансово-економічний, інформаційно-психологічний та програмно-цільовий. Особливу увагу приділено ідеологічному механізму, що сприяє формуванню патріотичних цінностей та мобілізації суспільства на захист суверенітету. Систематизовано виклики та загрози у сфері безпеки державного кордону України, що прямо або опосередковано шкодять/можуть зашкодити цілісності й недоторканості державного кордону України. Констатовано, що для

протидії загрозам необхідне застосування комплексного підходу, що передбачає підвищення рівня міжвідомчої координації, впровадження сучасних технологій та зміцнення обороноздатності України. Наголошено на підвищенні рівня прозорості та підзвітності інституцій, а також здійсненні структурних реформ для зміцнення національної безпеки й інтеграції в міжнародний простір.

5. Досліджено характер взаємодії між Україною з країнами, з якими вона межує в контексті міжтериторіального і транскордонного співробітництва. Встановлено, що стратегічне міжнародне партнерство України у сфері безпеки державного кордону має зосереджуватися виключно на співпраці з державами, які визнають суверенітет та територіальну цілісність України, надають допомогу у зміцненні державного кордону України та сприяють ефективному контролю за безпековими викликами, що виникли внаслідок агресії РФ проти України. В період воєнного стану та післявоєнної відбудови ефективна взаємодія з міжнародними партнерами, прозоре використання фінансових ресурсів і розвиток транспортної системи є невід'ємними елементами зміцнення державного кордону.

6. Відзначено, що удосконалення державної політики у сфері безпеки державного кордону передбачає комплексний підхід, що включає нормативно-правові зміни, зокрема врегулювання питання інтегрованого управління державним кордоном у зв'язку з появою нових викликів та загроз; узгодження повноважень між ЗСУ та іншими силовими відомствами; впровадження кримінальної розвідки як прямої діяльності суб'єктів забезпечення безпеки державного кордону; посилення координації дій між усіма суб'єктами, відповідальними за безпеку кордону, для своєчасного реагування на сучасні виклики та загрози. Запропоновано створення Єдиної системи взаємодії, що інтегруватиме всі наявні ресурси, інформаційні технології, аналітичні інструменти та дозволить підвищити оперативність обробки даних, мінімізувати корупційні ризики та налагодити комунікаційну та інформаційну взаємодію між залученими інститутами та органами влади у сфері безпеки державного кордону з метою своєчасного реагування на реальні та потенційні загрози, оптимізації процесів обміну інформацією, а також підвищення точності та швидкості

прийняття рішень, де пріоритетом буде використання сучасних інтелектуальних алгоритмів на базі штучного інтелекту. Встановлено, що розширення міжнародного співробітництва, зокрема через участь України в грантових програмах, сприятиме впровадженню інновацій у сфері безпеки державному кордону. Аргументовано необхідність співпраці як з державами ЄС і НАТО, які підтримують територіальну цілісність України та допомагають у розбудові безпекового середовища, так і з державами-сусідами, не всі з яких є членами об'єднань ЄС і НАТО, що сприятиме підвищенню стійкості України до сучасних загроз та забезпеченню безпеки державного кордону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 1000 днів війни росії проти України: головні цифри. *Chas.News*. URL : <https://chas.news/current/1000-dniv-viini-rosii-proti-ukraini-golovni-tsifri>
2. Адаптована Річна національна програма співробітництва Україна – НАТО на 2024 рік. *Міністерство оборони України*. URL : <https://surl.li/amysem>
3. Ананьїн О. В. Прикордонна безпека України в сучасних умовах. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. *Гілея : науковий вісник*. Київ. 2011. Спецвипуск. С. 517–521.
4. Асланов С. Р. Невизнані квазідержавні утворення як фактор етнополітичної нестабільності в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. № 1. 2015. С. 207–216.
5. Баранов С. О., Рибаченко С. П. Державний кордон як об'єкт захисту національних інтересів. *Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (March 12, 2021). Vol. 1. Vilnius, Republic of Lithuania : European Scientific Platform*. 2021. pp. 5–6.
6. Бодрук О. С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти : монографія. Київ : НППМБ. 2001. 300 с.
7. Братко А. В., Веретельник В. В., Овчар М. М. Аналіз стану загроз для безпекового середовища в прикордонному просторі. *Journal of Scientific Papers Social development & Security*. №1 3(4). 2023. С. 8–17. URL : <http://surl.li/awfmuz>
8. Бюро економічної безпеки України: Головна. *Офіційний сайт Бюро економічної безпеки України*. URL : <https://esbu.gov.ua>
9. В Україні заміновано територій, як дві Австрії – Зеленський у Національній раді. *Укрінформ*. URL : <https://surl.li/tnxmqw>
10. Велика реформа ЗСУ: як армійські корпуси можуть змінити війну. *BBC*. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c1jg1z009e1o>

11. Виконання проекту облаштування кордону «Стіна» здійснюватимуть в два етапи. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/247582024>

12. Вишеградська група в нових політичних реаліях. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <https://surl.li/pdesfj>

13. Військова присутність НАТО на сході Альянсу. *NATO – Homepage*. URL : https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_136388.htm?selectedLocale=uk

14. Вітман К. М. Невизнані держави пострадянського та постсоціалістичного простору: шлях до міжнародного визнання. *Держава і право*. № 53. 2011. С. 625–631.

15. Водотика С. Г. Свідчення військових як джерело вивчення оборони Херсона 24 лютого-01 березня 2022 року. *Південний архів*. 2024. № 46. С. 14–22.

16. Воєнна напруженість між РФ і Україною навесні 2021 року. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД)*. URL : <https://surl.li/fekvpf>

17. Володимир Зеленський представив План внутрішньої стійкості України. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL : <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-predstaviv-plan-vnutrishnoyi-stijkosti-u-94505>

18. Гай-Нижник П. П. Напередодні тотальної війни: «російський синдром» дипломатії Володимира Зеленського (травень 2019–лютий 2022 рр.). *Україна дипломатична*. № 24. 2023. С. 204–220. URL : https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2023doc_rosiiskyi-syndrom.php

19. Ганьба О. Б. Понятійно-категоріальний апарат як засіб дослідження правових відносин у сфері національної безпеки України (в умовах нових викликів і загроз). *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. Вип. 3. URL : <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/18>

20. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами. *Державна служба статистики України*. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua>

21. Глобальний і регіональний виміри міжнародної безпеки : колективна монографія / за ред. М. Мальського, Р. Вовка, П. Байора. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2020. 366 с.

22. Гнітій А. О. Міжнародно-правові засади співробітництва України із FRONTEX. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 285–391. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267865/263652>

23. Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 4(33). С. 5–12.

24. ГПУ визнала вигадані республіки терористичними організаціями. *Українська правда*. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2014/05/16/7025586/>

25. Дейнеко С. В. Державне управління забезпеченням відновлення контролю над українсько-російською ділянкою державного кордону України : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.05 – Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку. Київ. 2021. 268 с.

26. Декларація про державний суверенітет України: Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР) від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

27. Дем'янюк Ю. А. Прикордонна безпека: концептуальний підхід до дефініції поняття. *Гілея : науковий вісник*. Київ : ВІР УАН. 2012. Вип. 67. С. 656–661.

28. Державний реєстр санкцій. *Державний реєстр санкцій*. URL : <https://drs.nsd.gov.ua>

29. Деркач О. В. Механізми формування державної політики України з питань безпеки українсько-російського державного кордону: американський вектор. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. Київ. 2015. Вип. 1. С. 268–277.

30. Деркач О. В. Пріоритетні напрями реалізації державної політики у сфері безпеки українсько-російського державного кордону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 18. С. 141–144.

31. Директива ЄС про криміналізацію порушення санкцій: огляд та рекомендації для України. *Інститут законодавчих ідей*. URL : <https://izi.institute/analysts/2/>

32. Дмитришин Р., Міщук М. Б. Повномасштабне вторгнення РФ як каталізатор появи окупаційних режимів на півдні і сході держави. *Вісник наукових робіт молодих вчених*. Вип. 6. 2023. Івано-Франківськ. С. 145–164.

33. Дністрянський М. С. Українсько-румунські міждержавні відносини: геополітичні суперечності та перспективи оптимізації. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. № 18(243). С. 102–107. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/9431?locale=uk>

34. Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон. Міжнародний документ від 12.05.1997 р. № 112_004, ратифікований Верховною радою України від 18.07.1997 р. № 491/97-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_004#Text

35. Договір між Україною і Республікою Молдова про державний кордон. Міжнародний документ від 18.08.1999 р. № 498_046, ратифікований Верховною радою України від 06.04.2000 р. № 1633-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_046#Text

36. Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 12.01.1993 р. № 616_208, ратифікований Верховною радою України від 14.07.1993 р. № 3379-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_208#Text

37. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28.01.2003 р. № 643_157, ратифікований Верховною радою України від 20.04.2004 р. № 1681-15. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_157#Text

38. Договір між Україною і Словацькою Республікою про режим українсько-словацького Державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань. Міжнародний документ від 14.10.1993 р. ратифікований

Верховною Радою України від 15.07.1994 р. №114/94-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_001#Text

39. Договір між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань від 19.05.1995 р. № 348_636, ратифікований Верховною Радою України від 22.11.95 р. № 447/95-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /348_636#Text

40. Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 17.06.2003 р. № 642_022, ратифікований Верховною радою України від 12.05.2004 р. № 1714-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_022#Text

41. Договір між Україною та Словацькою Республікою про спільний Державний кордон. Міжнародний документ від 14.10.1993 р., ратифікований Верховною Радою України від 15.07.1994 р. № 113/94-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /703_002#Text

42. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31.05.1997. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text

43. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text

44. Домбровська С. М., Здоровко С. С., Державна політика протидії тероризму як складова національної безпеки. *Вісник НУЦЗ України*. Вип. 2(21). 2024. С. 12–18. URL : <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23459/1/Dombrovska.pdf>.

45. Досвід Ізраїлю щодо формування стратегії національної безпеки. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД)*. URL : <https://surl.lu/ljkzpt>

46. Єфіменко Г. Г., Кульчицький С. В. Кордони державні України, принципи та історична практика їх визначень. *Енциклопедія історії України*.

Редкол.:

В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка». Т. 5. 2008. URL : <http://surl.li/tlbxcx>

47. Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм. *Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України*. URL : <https://mvs.gov.ua/new/s/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm>

48. Зміцнення безпеки країн Балтії в контексті зміни стратегічної концепції оборони НАТО. Значення для України. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД)*. URL : <https://surl.li/cjzrrp>

49. Зьолка В. Л. Концепція охорони національних інтересів України у прикордонній сфері (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Національна академія Державної прикордонної служби України. Хмельницький. 2015. 475 с.

50. Камінська Н. В. Пріоритети правового забезпечення захисту державних кордонів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2017. Т. 28. № 1. С. 40–46.

51. Карта бойових дій. *Map of the war in Ukraine – DeepStateMAP*. URL : <https://deepstatemap.live/#6/49.4383200/32.0526800>

52. Каталог військових стандартів станом на 04.10.2024. *Офіційний сайт Міністерства оборони України*. URL : https://www.mil.gov.ua/content/Viiskova_standartyzatsiia/Kataloh_viiskovykh_standartiv_1.pdf

53. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення : монографія. Київ : НіСД. 2001. 912 с.

54. Керівництво та структура. *Офіційний сайт Адміністрації Державної прикордонної служби України*. URL : <https://dpsu.gov.ua/ua/structure/administraciya-derzhavnoi-prikordonnoi-sluzhbi-ukraini/>

55. Кирпичник Р. І. Вступ Швеції та Фінляндії в НАТО: новий етап в історії формування політичної культури Скандинавії. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 20–24.

56. Клименченко М. В. Співробітництво США і Мексики у боротьбі з нелегальним обігом наркотиків. *Дебют* : збірник тез доповідей студентів історичного факультету МДУ за результатами участі у Декаді студентської науки 2018 / за заг. ред. д. політ. н., проф. К. В. Балабанова, д.е.н., проф. О. В. Булатової. Маріуполь. 2018. 132 с.

57. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки. : Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>

58. Комюніке Вільнюського саміту. *NATO–Homepage*. URL : https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_217320.htm

59. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності ООН. Міжнародний документ від 15.11.2000 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

60. Конвенція про відкриття воєнних дій (III Гаазька конвенція). Міжнародний документ від 18.10.1907 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b85#Text

61. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

62. Концепція охорони державного кордону та суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.01.1996 р. № 120. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=546%2F2006>

63. Кравчук О. В., Копанчук В. О. Механізми державного управління системою технічного забезпечення сил безпеки України. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. Т. 11. № 25. С. 82–90. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/ nauka/article/view/6252>

64. Ксензюк А. Я. Поняття та значення прикордонної безпеки держави. *Київський часопис права*. 2021. № 4. С. 38–42.

65. Кузь Ю., Сойко О., Бєлай С. Моделювання діяльності органів охорони державного кордону щодо забезпечення процедур з реадмісії, примусового повернення та видворення іноземців та осіб без громадянства в пунктах пропуску. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Хмельницький : НАДПСУ. 2022. № 1, 2(87). С. 54–72. URL : https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/military_tech/article/view/1082/1021

66. Купрієнко Д. А. Державна територія і державний кордон : навчальний посібник / Д. А. Купрієнко, Ю. А. Дем'янюк, О. В. Діденко. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ. 2014. 56 с.

67. Купрієнко Д. А. Основні поняття та категорії у сфері забезпечення прикордонної безпеки. *Збірник наукових праць Національної академії ДПСУ*. 2014. № 1(61). С. 357–368.

68. Курилюк Ю. Б. Державний кордон і правопорядок (законодавство, теорія, практика) : монографія. Київ : Видавництво «Дакор». 2020. 446 с.

69. Кушнір І. П. Нормативно-правове регулювання інформаційних відносин у діяльності Державної прикордонної служби України: теоретичні та організаційні аспекти : монографія / за заг. ред. д-ра юрид наук Р. М. Ляшука. Хмельницький. Вид-во: ПП «Монускрипт». 2020. 528 с.

70. Литва готує стратегію громадянського опору: 50 % населення протидіятимуть окупанту. *Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України*. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/08/23/7168087/>

71. Литвин М. М. Координація діяльності у сфері інтегрованого управління кордонами України. *Актуальні питання прикордонної безпеки: сучасний стан та перспективи розвитку* : збірник наукових праць НДІ ДПСУ. 2011. № 1. С. 3–12.

72. Литвин М. М. Інтегроване управління кордонами : підручник. Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. 416 с.

73. Литвин М. М. Методологічні основи реформування системи охорони державного кордону України : дис. ... д-ра наук з держ. управління : 21.07.05 –

Службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку. Хмельницький : НАДПСУ. 2010. 450 с.

74. Литвин М. М. Шляхи реалізації правоохоронних функцій Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України. № 43. 2008. ч. 2. С. 19–21.

75. В. А. Національна безпека України: нормативно-правові аспекти забезпечення : монографія. К. : Текст. 2003. 180 с.

76. Лоза Ю. І. Україна, держава: формування території та історія адміністративно-територіального устрою. *Енциклопедія історії України: Україна – Українці*. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка». Кн. 1. 2018. URL : <http://surl.li/uoxvva>

77. Магась Г. А. Теоретичні засади державного управління у прикордонній сфері. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 1. С. 23–26.

78. Мартинов А. Ю. Народа з безпеки та співробітництва в Європі (НБСС). *Енциклопедія історії України, т. 7: Мі-О* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка». 2010. 728 с. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Narada_bezpeky

79. Мартинюк О. В. До питання щодо договірно-правового оформлення державних кордонів України. *Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи* : збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 8 лютого 2024 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2024. С. 136–138. URL : <https://surl.li/dawauo>

80. Мартинюк О. В. Досвід Ізраїлю щодо формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану* : тези III Міжнародної науково-практичної

конференції (м. Хмельницький, 21 листопада 2024 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ. 2025. С. 806–807. URL : <https://surl.li/ouocdy>

81. Мартинюк О. В. Іноземний досвід формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. Вип. 44. 2024. С. 163–166. URL : <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/44-2024/29.pdf>

82. Мартинюк О. В. Інституційне забезпечення у сфері охорони державного кордону України. *Національні інтереси України*. № 1(6). 2025. С. 493–505. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/18569/18603>

83. Мартинюк О. В. Ключові вектори публічного управління у сфері безпеки державного кордону. *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України ПИЛИ Василя Івановича (м. Хмельницький, 16 січня 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2025. С. 139–140. URL : <https://surl.li/wzwucc>

84. Мартинюк О. В. Ключові загрози національній безпеці України у сфері безпеки державного кордону. *Сучасна парадигма публічного управління* : збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (30 листопада – 2 грудня 2023 р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А. В. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. Львів. 2024. С. 547–550.

85. Мартинюк О. В. Особливості реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. *Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи* : збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 7 лютого 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2025. С. 129–132. URL : <https://surl.li/sxzvoq>

86. Мартинюк О. В. Правові аспекти забезпечення реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України. *Актуальні проблеми юридичної науки. Забезпечення правопорядку в Україні та світі: виклики сьогодення* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять треті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18 жовтня 2024 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2024. С. 60–63.

87. Мартинюк О. В. Сутність та особливості державної політики у сфері забезпечення безпеки державного кордону. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 9. URL : <https://nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/4617/4656>

88. Мартинюк О. В. Трансформація викликів і загроз національній безпеці у сфері безпеки державного кордону в умовах формування нового світового порядку. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2023. Вип. 37. С. 81–84. URL : <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/37-2023/15.pdf>

89. Марусинець М. М. Специфіка еволюції двосторонніх відносин між республікою Ірландія та Великобританією в умовах Брекзиту. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 49. С. 198–207.

90. Мельников О. Г. Актуальні питання державного управління у сфері прикордонної безпеки в умовах європейської інтеграції. *Вісник Державної служби України*. 2009. № 1. С. 41–46.

91. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Міжнародний документ від 05.12.1994 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text

92. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник / кол. авторів / за ред. О. Б. Онишко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2022. 540 с.

93. Можливості для вітчизняних дослідників та інноваторів: програми Європейського Союзу. *Офіс Горизонт Європа в Україні*. URL : <https://surl.li/julmax>

94. Мунтян В. І. Реформування Збройних Сил України: погляд крізь призму Держбюджету. *Наука і оборона*. 2003. № 4. С. 7–13.

95. Мякеля Я. «Нордичний дует має триматися разом» дослідження щодо членства в НАТО, опубліковане у Фінляндії. *NATO REVIEW*. URL : <http://surl.li/zxtuoh>

96. Нікіфоренко В. С. Особливості державної політики у сфері забезпечення безпеки державного кордону. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11. Ч. 1. С. 328–335. URL : www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2019/11/part_1/11-1.pdf#page=328

97. Нікіфоренко В. С. Правове та організаційне забезпечення функціонування системи суб'єктів у сфері безпеки державного кордону в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1 (26). Т. 2. URL : http://www.pjv.nuo.ua.od.ua/v1-2_2019/37.pdf

98. Нікіфоренко В. С. Стан теоретичного дослідження проблем безпеки державного кордону як складової національної безпеки. *Правові новели*. 2018. № 5. С. 185–193. URL : http://legalnovels.in.ua/journal/5_2018/26.pdf

99. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. 200 000 слів / Уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. вид. 2-е, випр. Т. 1, А–К. Київ : Видавництво «АКОНІТ». 2008. 862 с.

100. Окупація Автономної Республіки Крим та Севастополя Росією. *Офіційний сайт Збройних сил України*. URL : <https://www.zsu.gov.ua/oos/istoriya-vijny/istoriya-vijny2014-r/okupacziya-avtonomnoyi-respubliky-krym/>

101. Ортинський В. Л. Управління в органах виконавчої влади України : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури. 2008. 296 с.

102. Офіцинський Ю. Р. Сучасна російсько-українська війна (за матеріалами газети «The New York Times» 2013–2017 років). Ужгород : РІК-У. 2018. 312 с.

103. Охорона кордону. *Офіційний сайт Державної прикордонної служби України*. URL : <https://dpsu.gov.ua/ua>

104. Пентагон: понад 11 000 бійців ЗСУ проходять навчання у 26 країнах. *Мілітарні Новини*. URL : <https://mil.in.ua/uk/news/pentagon-ponad-11-000-bijtsiv-zsu-prohodyat-navchannya-u-26-krayinah/>

105. Петренко І. І. Сутність державної політики та державних цільових програм. *Віче*. 2011. № 10. С.23–25. URL : <http://www.viche.info/journal/2566/>

106. Пилипишин В. П. Поняття та основні риси державного управління. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 10–14.

107. Повний текст документів, ухвалених на переговорах в Мінську. *Український тиждень*. URL : <https://tyzhden.ua/povnyj-tekst-dokumentiv-ukhvalenykh-na-perehovorakh-v-minsku/>

108. Політичне співробітництво між Україною та Угорщиною. *Посольство України в Угорщині*. URL : https://hungary.mfa.gov.ua/s_pivrobitnictvo/263-istorija-dvostoronnih-vidnosin

109. Політологія : навч. посіб. / М. П. Гетьманчук, В. К. Грищук, Я. Б. Турчин та ін. ; за заг. ред. М. П. Гетьманчука. К. : 2010. 415 с.

110. Половніков В. В. Охорона та захист державного кордону України як одна із сфер державного управління. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. Вип. 19. С. 98–105.

111. Половніков В. В. Адміністративно-правові засади управління у сфері охорони та захисту державного кордону України : дис. ... доктор юрид. наук. : 12.00.07; Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький. 2022. 562 с.

112. Половніков В. В. Деякі особливості структури управління у сфері охорони та захисту державного кордону України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 20. С. 111–119.

113. Половніков В. В. Заходи адміністративного примусу в діяльності Державної прикордонної служби України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Харківський національний університет внутрішніх справ. Х. 2007. 320 с.

114. Положення про Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України : Закон України від 08.06.2016 р. № 376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-p#n10>

115. Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни : Указ Президента України від 21.04.2022 р. № 266/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>

116. Прикордонна безпека України : навчальний посібник / В. О. Назаренко, В. М. Серватюк, О. М. Ставицький та ін. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ. 2018. 360 с.

117. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

118. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту державного кордону України : Закон України від 24.02.2023 р. № 2952-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2952-20#Text>

119. Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» щодо фінансового забезпечення сектору безпеки і оборони : Закон України від 18.09.2024 р. № 3978-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3978-20#Text>

120. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 р. № 5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>

121. Про Державну митну службу України : Указ Президента України від 29.11.1996 р. № 1145/96. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1145/96#Text>

122. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>

123. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

124. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

125. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

126. Про застосування англійської мови в Україні : Закон України від 04.06.2024 р. № 3760-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text>

127. Про затвердження військово-адміністративного поділу території України : Указ Президента України від 05.02.2016 р. № 39. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/2016#Text>

128. Про затвердження Змін до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 19.03.2024 р. № 77. URL : <http://surl.li/sraezw>

129. Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу Державної прикордонної служби України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.06.2017 р. № 468. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-17#Text>

130. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Наказ Міністерством розвитку громад та територій України від 28.02.2025 р. URL : <https://surl.li/cyeozr>

131. Про затвердження Плану заходів на 2023–2025 роки щодо реалізації Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 р. № 1212-р. URL : <https://surl.li/xyecmq>

132. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 360. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-п#Text>

133. Про затвердження Положення про Державну службу експортного контролю : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 р. № 159 Київ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2015-п#Text>

134. Про затвердження Положення про інтегровану міжвідомчу інформаційно-телекомунікаційну систему щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон : Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства закордонних справ України, Міністерства праці та соціальної політики України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України від 03.04.2008 р. № 284/287/214/150/64/175/266/75. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0396-08#Text>

135. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 878. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п>

136. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2016 р. № 281. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-п#Text>

137. Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2015 р. № 460. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-п#Text>

138. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 р. № 671. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-п#Text>

139. Про затвердження Порядку дій посадових осіб Державної прикордонної служби України та органів Національної поліції України в разі виявлення в пунктах пропуску через державний кордон України осіб, автомобільних транспортних засобів і паспортних документів, які перебувають у банках даних інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції–Інтерполу : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14.06.2016 р. № 505. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1052-16#Text>

140. Про затвердження Стратегії діяльності Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України на 2024 – 2026 роки : Наказ

Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 26.04.2024 р. № 126. URL : <https://surl.lu/jvjwfo>

141. Про затвердження Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року : Наказ Міністерства оборони України від 29.12.2024 р. № 862/нм/. URL : <https://surl.li/ulknil>

142. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» : Постанова Верховної Ради України від 21.04.2015 р. № 337-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text>

143. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>

144. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

145. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>

146. Про Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року : Указ Президента України від 19 червня 2006 р. № 546/2006. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546/2006#Text>

147. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

148. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18>

149. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

150. Про оборону України : Закон України від 06 грудня 1991 р. № 1932-XII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

151. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

152. Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України від 30.01.2019 р. № 23/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23/2019#Text>

153. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

154. Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1543-12>

155. Про прикордонний контроль : Закон України від 05.11.2009 р. № 1710-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text>

156. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 р. № 1427-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>

157. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

158. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text>].

159. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

160. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території» : Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 117/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2021#Text>

161. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text>

162. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

163. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

164. Про Стратегічний оборонний бюлетень України : Указ Президента України від 17.09.2021 р. № 473/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0063525-21#Text>

165. Про Стратегію забезпечення державної безпеки : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 р. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>

166. Про структуру плану оборони України : Указ Президента України № 61/2020 від 3 березня 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61/2020#Text>

167. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від від 24.07.2019 р. № 687-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80#Text>

168. Про схвалення Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1189-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1189-2015-%D1%80#Text>

169. Про утворення Координаційного центру інтегрованого управління державним кордоном : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2024 р. № 426. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2024-п#Text>

170. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text>

171. Про функціонування офіційного вебсайту Державної прикордонної служби України : Наказ Адміністрації Державної Прикордонної Служби України від 07.06.2023 р. № 37. URL : <https://dpsu.gov.ua/ua/Nakazi-za-2023-rik/>

172. Про часткову мобілізацію : Указ Президента України від 17.03.2014 р. № 303/2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2014#Text>

173. Програма «Цифрова Європа». *EU4DIGITAL INITIATIVE*. URL : <https://eu4digital.eu/uk/discover-eu/the-digital-europe-programme/>

174. Проєкт USAID відібрав 16 українських компаній, які можуть бути залученими до виконання будівельних робіт на 12 пунктах пропуску України. *Проєкт USAID «Економічна підтримка України»*. URL : <https://surl.ln/gbcltd>

175. Проєкт Закону про кримінальну розвідку № 9187 від 02.03.2006 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/web_proc4_1?id=&pf3511=27067

176. Публічне управління : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ. 2018. 224 с.

177. Рачок Р. В., Мул Д. А., Прокопенко Є. В. Концептуальні підходи до моделювання системи прикордонної безпеки. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. № 51. С. 131–138.

178. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) від 13 листопада 2019 року № 2019/1896 про Європейську прикордонну і берегову охорону та скасування Регламенту (ЄС) № 1052/2013 р. та Регламенту (ЄС) № 2016/1624 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-19#Text

179. Рівні володіння англійською мовою. *British Council Україна*. URL : <https://www.britishcouncil.org.ua/english/levels>

180. Рішення Ради Глав Держав Співдружності Незалежних Держав СНД. Міжнародний документ від 21.12.1991 р.. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_217#Text

181. Роковини повномасштабного вторгнення. ЗСУ назвали площу України, відбиту в окупантів за три роки. *Главком*. URL : <https://surl.li/spkdts>

182. Романюк Н. І. Державний кордон. Політологія : навчальний енциклопедичний словник-довідник / ред. Н. М. Хома. Львів : Новий Світ-2000. 2014. 778 с.

183. Санкції проти РФ. *Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України*. URL : <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf>

184. Ситник Г. П. Актуальні питання підвищення ефективності державного управління у сфері національної безпеки України. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. Вип. 1 (1). С. 3–25.

185. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник. Київ : НАДУ, 2011. 730 с.

186. Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посіб. Хмельницький. К. : Вид-во «Кондор». 2007. 669 с.

187. Ситник Г. П., Марутян Р. Р. Методологічні засади дослідження системи забезпечення національної безпеки. *Аналітика і влада*. № 6. 2012. С. 113–118.

188. Скільки території України перебуває під окупацією: Зеленський відповів. *Укрінформ*. URL : <https://surl.li/aquidiq>

189. Слободян І. А. Механізми реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України : дис.. доктора філософії : 281 – Публічне управління та адміністрування. Київ. 2023. 211 с.

190. Слободян І. А. Організаційно-правове забезпечення функціонування системи управління у сфері безпеки та охорони державного кордону. *Інвестиції: практика та досвід*, 2022. № 11–12. С. 122–126.

191. Словник термінів Державної прикордонної служби України. *Офіційний вебсайт Державної прикордонної служби України*. URL : <https://dpsu.gov.ua/ua/slovník-terminiv/>

192. Служба зовнішньої розвідки України: СЗРУ. *Офіційний сайт Служби зовнішньої розвідки України*. URL : <https://szru.gov.ua>

193. Смолянук В. Ф., Деменко О. Ф., Прибутко П. С. Основи національної безпеки України : навчальний посібник. Київ. 2017. С. 6–38.

194. Співробітництво. *Посольство України в Словацькій Республіці*. URL : <https://slovakia.mfa.gov.ua/spolupraca>

195. Стратегічна концепція НАТО – 2022 ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 червня 2022 року. *NATO – Homepage*. URL : <https://surl.li/bwmyvx>

196. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД)*. URL : <https://niss.gov.ua/news/statti/strategichnyy-analiz-bezpekovocho-seredovyshcha-ukrayiny>

197. Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя : Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 117/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2021#Text>

198. Стратегія кібербезпеки України безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни: Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>

199. Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80#Text> \

200. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28.05.1997 р.. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_076#Text

201. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 10.12.1991 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_077#Text

202. Українська економіка втратила понад €1,5 мільярда внаслідок блокади західних кордонів – експерт. *Укрінформ*. URL : <https://surl.li/sbcgmw>

203. Федорчак О. В. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування*. 2008. № 1. URL : http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf
204. Фінляндія стала 31-м членом НАТО. *NATO – Homepage*. URL : https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_213448.htm?selectedLocale=uk
205. Хронологія окупації і спроби анексії Криму. *Кримська платформа*. URL : <https://crimea-platform.org/occupation-chronology/#>
206. Хронологія російсько-української війни: «гібридна» фаза (лютий 2014- лютий 2022). *Офіційний сайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації*. URL : <https://surl.lu/ekxoqu>
207. Цевельов О. Є, Жук С. Актуальні питання забезпечення прикордонної безпеки України у системі національної безпеки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. № 2. 2017. С. 88–90.
208. Цевельов О. Є. Безпека державного кордону: погляди на її зміцнення в сучасних умовах. *Молодий вчений*. 2021. № 3 (91). С. 20–27.
209. Цевельов О. Є. Державне реагування на загрози національній безпеці у сфері безпеки державного кордону України : автореф. дис... канд. наук держ. упр.: 25.00.05 – Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку. Хмельницький. 2017. 313 с.
210. Цурканова І. О. Комплексний політичний аналіз вторгнення Росії в Україну. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. 2022. №1 (61). С. 113–120.
211. Чому Туреччина проти вступу Фінляндії та Швеції до НАТО. *BBC*. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61505807>
212. Швеція офіційно вступила до НАТО. *NATO – Homepage*. URL : https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_223446.htm
213. Шемшученко Ю. С. Заключний акт наради з безпеки і співробітництва в Європі. *Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка». 2005.*

672

с.

URL

:

http://www.history.org.ua/?termin=Zakljuchny_akt_narady_z_bezpeky_1975

214. Шишолін П. А. Поняття і сутність прикордонної діяльності, її місце та роль у системі національної безпеки. *Наука і оборона*. 2014. № 3. С.12–16.

215. Що відбувається на кордоні Польщі й Білорусі. *BBC NEWS УКРАЇНА*. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-66458886>

216. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія. 1998. Т. 1: А–Г. 152 с.

217. Borrell J. We need to increase European defence capabilities, working better together. *EEAS. A Window on the World – Blog by HR/VP Josep Borrell*. URL : https://www.eeas.europa.eu/eeas/we-needincrease-european-defence-capabilities-working-better-together_en/

218. China Watches, Taiwan Learns: Ukraine's War and the Indo-Pacific. *The Diplomat – Asia-Pacific Current Affairs Magazine*. URL : <https://thediplomat.com/2025/03/china-watches-taiwan-learns-ukraines-war-and-the-indo-pacific/>

219. Cluster 3: Civil security for society. *European Union*. URL : <https://surl.li/etasse>

220. Connecting Europe Facility – European Commission. *European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency*. URL : https://cinea.ec.europa.eu/programmes/connecting-europe-facility_en

221. Council Decision (CFSP) 2024/746 of 23 February 2024 amending Decision 2014/512/CFSP concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2024/746/oj>

222. Countries violating one-China principle deplored and opposed. *Chinadailyhk.com*. URL : <https://www.chinadailyhk.com/hk/article/371710>

223. Directive – 2004/38 – EN. *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/38/oj/eng>

224. Discover the funding & tenders opportunities. *Caŭm Funding & Tenders*. URL : <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/home>

225. For first time, Yle poll shows majority support for Finnish Nato application. *Yle.fi | Uutiset, urheilu, ilmiöt*. URL : <https://yle.fi/a/3-12337202>

226. Global Firepower. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://www.globalfirepower.com>

227. Global Militarisation Index 2022. *Bonn International Centre for Conflict Studies – bicc*. URL : <https://bicc.de/Publications/Report/Global-Militarisation-Index-2022/pu/13566>

228. Global Militarisation Index. *Bonn International Centre for Conflict Studies – bicc*. URL : <https://gmi.bicc.de/#rank@2022>

229. Global Peace Index 2010. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB201002B.pdf>

230. Global Peace Index 2011. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://www.economicsandpeace.org/wpcontent/uploads/2015/08/2011-GPI-Results-Report.pdf>

231. Global Peace Index 2012. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/2012-Global-Peace-Index-Report.pdf>

232. Global Peace Index 2013. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://reliefweb.int/report/world/global-peace-index-2013>

233. Global Peace Index 2014. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://reliefweb.int/report/world/global-peace-index-2014>

234. Global Peace Index 2015. *Institute for Economics & Peace*. URL : https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global-Peace-Index-Report-2015_0.pdf

235. Global Peace Index 2016. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://reliefweb.int/report/world/global-peace-index-2016>

236. Global Peace Index 2017. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://reliefweb.int/report/world/global-peace-index-2017>

237. Global Peace Index 2018. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2020/08/Global-Peace-Index-2018-2-1.pdf>
238. Global Peace Index 2019. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2020/10/GPI-2019web.pdf>
239. Global Peace Index 2020. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2020/10/GPI-2020-A3-map-poster.pdf>
240. Global Peace Index 2021. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2021/06/GPI-2021-A3-map-poster.pdf>
241. Global Peace Index 2022. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2022/06/GPI-2022-web.pdf>
242. Global Peace Index 2023. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/06/GPI-2023-A3-map-poster.pdf>
243. Global Peace Index 2024. *Institute for Economics & Peace*. URL : <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/06/GPI-2024-A3-map-poster.pdf>
244. Global Peace Index. *Vision of Humanity*. URL : <https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>
245. Global Firepower.com Ranks (2005–Present). *Military powers ranked since 2005 according to Global Firepower*. URL : <https://www.globalfirepower.com/global-ranks-previous.php>
246. Harding L. Joe Biden Thinks Russia Will Attack Ukraine – but Will Face a «Stiff Price». *The Guardian*. 2022. URL : <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/19/russia-could-act-against-ukraine-at-any-moment-says-us>
247. Horizon Europe – Cluster 3: «Civil security for society». *European Research Executive Agency*. URL : https://rea.ec.europa.eu/funding-and-grants/horizon-europe-cluster-3-civil-security-society_en

248. Interreg NEXT «Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна 2021–2027»: що варто знати про нову програму? *Український інститут міжнародної політики*. URL : <https://surli.cc/anoylq>

249. Lithuania sends a note of protest to Belarus over the nuclear power plant in Ostrovets. *Consular information of MFA of Lithuania*. 2020. URL : <https://keliauk.urm.lt/en/news/view/lithuania-sends-a-note-of-protest-t...>

250. NATO 2022 Strategic Concept. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid 29 June 2022. *NATO – Homepage*. URL : https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-st...

251. Nuo lapkričio į Lietuvą uždraustas bet koks rusiškų suskystintų gamtinių dujų (SGD) importas, krova ir išdujinimas visuose įrenginiuose. *LRT: Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija*. URL : <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2111263/seimas-uzdraude-rusisku-suskystintu-duju-importa>

252. Participation in the United Nations Conference on the Representation of States in Their Relations with International Organizations. General Assembly-Twenty-ninth Session. *A/RES/3314(XXIX)* URL : [https://docs.un.org/en/A/RES/3314\(XXIX\)](https://docs.un.org/en/A/RES/3314(XXIX))

253. Population. Official statistics portal of Estonia. 2022. *Statistikaamet*. URL : <https://www.stat.ee/en/find-statistics/statistics-theme/population>

254. Population. Official statistics portal of Latvia. 2022. *Statistikas portāls*. URL : <https://stat.gov.lv/en/statistics>

255. Press Release, Retail Council of Canada, Canada and the United States Sign Smart Border Declaration (Dec. 12, 2001). *Legislationline*. URL : <https://legislationline.org/taxonomy/term/14667>

256. Russia Deployed Network of Secret Agents in Ukraine Before Invasion: Report. *Royal United Services Institute*. URL : <https://rusi.org/news-and-comment/in-the-news/russia-deployed-network-secret-agents-ukraine-invasion-report>

257. Saema adopts State Defense Service law. *Ministry of Defense. Republic of Latvia*. 2023. URL : <https://www.mod.gov.lv/en/news/saeima-adopts-state-defence-service-law>

258. Shchepanskiy E., Grytsyshen D., Maievskyi Y., Marushchyn Y., Savitskyi V. National security of Ukraine in the modern world: Problems of strategic communications development in the context of European integration. *Edelweiss Applied Science and Technology*. Vol. 8. 2024. No. 6. pp 1389–1398. URL : <https://ideas.repec.org/a/ajp/edwast/v8y2024i6p1389-1398id2255.html>

259. Shtantsel S., Buryk Z., Grytsyshen D., Yevenok O., Sergiienko L. Evaluating Information Security Strategies in the Public Sector: Efficiency and Cybersecurity Risks. *Journal of Information Systems Engineering and Management*. 2025. Vol. 10. № 2. pp. 348–358.

260. Stone M., Blanchard B. US approves \$2 billion arms sale to Taiwan including Ukraine tested missile system. *Reuters*. URL : <https://surl.li/sdjrlp>

261. Talmazan Y., Chistikova T., Finn T. Biden Predicts Russia Will Invade Ukraine. *NBC News*. 2022. URL : <https://surl.li/qftaag>

262. The Reegikogu discussed the updated national security concept. *Riigikogu*. 2023. URL : <https://www.riigikogu.ee/ru/obzory-zasedaniy/riigikogu-obsudil-novuyu-v...>

263. The Russian and Ukrainian Spring 2021 War Scare. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД)*. URL : <https://www.csis.org/analysis/russian-and-ukrainian-spring-2021-war-scare>

264. The Taiwan Fixation American Strategy Shouldn't Hinge on an Unwinnable War. *Foreign Affairs*. URL : <https://surl.li/ddxtfa>

265. Trade and migrants: Why Trump threatening Canada and what's at stake. *RBC-Ukraine*. URL : <https://newsukraine.rbc.ua/analytics/trade-and-migrants-why-trump-threatening-1733308090.html>

266. U.S. signs Defense Cooperation Agreement with Sweden. *An official website of the United States Government*. 2023. URL : <https://www.state.gov/u-s-signs-defense-cooperation-agreement-with-sweden/>

267. US to sell to Ukraine \$138 million in HAWK air defense upgrades. *Reuters*. URL : <https://www.reuters.com/world/us-sell-missile-defense-upgrades-ukraine-2024-04-09/>

268. USAID призупинило фінансування залізничних проєктів в Україні – що далі? *Rail.insider*. URL : <https://www.railinsider.com.ua/usa-id-pryzupynylo-finan-suvannya-uz/>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мартинюк О. В. Трансформація викликів і загроз національній безпеці у сфері безпеки державного кордону в умовах формування нового світового порядку. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. Вип. 37. 2023. С. 81–84. URL : <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/37-2023/15.pdf>

2. Мартинюк О. В. Сутність та особливості державної політики у сфері забезпечення безпеки державного кордону. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 9. 2024. URL : <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/4617/4656>

3. Мартинюк О. В. Іноземний досвід формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. Вип. 44, 2024. С. 163–166. URL : <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/44-2024/29.pdf>

4. Мартинюк О. В. Інституційне забезпечення у сфері охорони державного кордону України. *Національні інтереси України*. № 1(6). 2025. С. 493–505. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/18569/18603>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Мартинюк О. В. Ключові загрози національній безпеці України у сфері безпеки державного кордону. *Сучасна парадигма публічного управління : збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (30 листопада – 2 грудня 2023 року)*. ЛНУ імені Івана Франка, Львів. 2024. С. 547–550. URL : <https://surl.li/gvmjzc>

2. Мартинюк О. В. До питання щодо договірно-правового оформлення державних кордонів України *Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи : збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 8 лютого 2024 року)*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2024. С. 136–138. URL : <https://surl.li/dawauo>

3. Мартинюк О. В. Правові аспекти забезпечення реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України. *Актуальні проблеми юридичної науки. Забезпечення правопорядку в Україні та світі: виклики сьогодення : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять треті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18 жовтня 2024 року)*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 60–63. URL : <https://surl.li/vvmtuh>

4. Мартинюк О. В. Досвід Ізраїлю щодо формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану* : тези III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 21 листопада 2024 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ. 2025. С. 806–807. URL : <https://surl.li/ouocdy>

5. Мартинюк О. В. Ключові вектори публічного управління у сфері безпеки державного кордону *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України ПИЛИ Василя Івановича (м. Хмельницький, 16 січня 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. 2025. С. 139–140. URL : <https://surl.li/wzwucc>

6. Мартинюк О. В. Особливості реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. *Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи* : збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 7 лютого 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 129–132. URL : <https://surl.li/sxzvoq>

94 ПРИКОРДОННИЙ ЗАГІН ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

вул. Головна, 55а, м. Чоп, 89502, тел./факс: (0312) 71-13-86,
E-mail: chop_zagin@dpsu.gov.ua Код ЄДРПОУ 14321707

«08» квітня 2025 р.

№ 04.4/497/25-Вн

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Мартинюка Олександра Васильовича на тему
«Модернізація державної політики у сфері безпеки державного кордону
України в особливий період»

Дисертаційне дослідження Мартинюка Олександра Васильовича, аспіранта Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на тему «Модернізація державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування, спрямоване на вивчення актуальної проблематики щодо модернізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період.

Зокрема варто виділити напрацювання автора щодо удосконалення діяльності суб'єктів у сфері безпеки державного кордону України для забезпечення національної безпеки, особливо в умовах сучасних викликів, таких як військова агресія, гібридні загрози та нелегальна міграція.

Заслужовує на увагу пропозиція автора щодо необхідності комплексного підходу при забезпеченні ефективного управління державним кордоном України, що поєднує нормативно-правові зміни, технологічні інновації, міжвідомчу координацію та міжнародне співробітництво, отже з огляду на своєчасні та змістовні пропозиції автора дисертаційного дослідження Мартинюка Олександра Васильовича, їх використання є перспективними в роботі 94 прикордонного загону Державної прикордонної служби України

Начальник 94 прикордонного загону
полковник

Сергій НОВАК

UB Військова частина 1493 (94 прикордонний загін)

№04.4/497/25-Вн від 08.04.2025

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

вул. Героїв Майдану, буд. 8, м. Хмельницький, 29000. Тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-75-70
E-mail: info@univer.km.ua Розрахунковий рахунок UA598201720344281002200032328 ДКСУ м. Київ,
МФО 820172. Код ЄДРПОУ 14163438

08.04.2025 № 0545/25

На № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Ректор Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова

 О.М. Омельчук
2025 року

Акт

**про впровадження результатів дисертаційного на здобуття освітньо-
наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування
Мартинюка Олександра Васильовича**

Комісія у складі: голови комісії – завідувача кафедри публічного управління та адміністрування, професора Е.В. Щепанського, декана факультету публічного управління, доцента кафедри публічного управління та адміністрування, кандидата наук з державного управління, доцента Т.В. Підлісної, доцента кафедри публічного управління та адміністрування, кандидата наук з державного управління, доцента Л.П. Требик підтверджує цим актом те, що в основу дисертації Мартинюка Олександра Васильовича на тему «Модернізація державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування покладено результати досліджень і розробок, отриманих автором за безпосередньої участі в науково-дослідній роботі Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова за темою «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (ДР № 0117U000103) та «Шляхи удосконалення механізмів публічного управління та адміністрування в сфері національної безпеки в умовах євроінтеграції (державний реєстраційний № 0120U104417) щодо дослідження стратегічних орієнтирів міжнародного співробітництва та партнерства у сфері безпеки державного кордону України в особливий період.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, зокрема при вивченні таких дисциплін як «Національна та громадська

безпека»», «Менеджмент в органах публічного управління», «Політика європейської інтеграції», «Інституціональне забезпечення публічного управління та адміністрування», «Публічне управління та адміністрування: теорія, методологія, історія», «Концептуальні та організаційно-правові засади забезпечення національної безпеки» для здобувачів вищої освіти факультету публічного управління денної та заочної форми навчання, які навчаються на першому та другому освітньому рівнях Бакалавр та Магістр за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування; для докторів філософії, які навчаються на третьому освітньо-науковому рівні здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування.

Отримані результати наукових досліджень опубліковані у **10 наукових публікаціях**, в тому числі іноземних, за темою дисертації, зокрема:

- статті в наукових фахових виданнях України:

1. Мартинюк О. В. Трансформація викликів і загроз національній безпеці у сфері безпеки державного кордону в умовах формування нового світового порядку. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. Випуск 37. 2023. С. 81–84. URL : <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/37-2023/15.pdf>

2. Мартинюк О. В. Сутність та особливості державної політики у сфері забезпечення безпеки державного кордону. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 9. 2024. URL : <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/4617/4656>

3. Мартинюк О. В. Іноземний досвід формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. Вип. 44, 2024. С. 163–166. URL : <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2024/44-2024/29.pdf>

4. Мартинюк О. В. Інституційне забезпечення у сфері охорони державного кордону України. *Національні інтереси України*. № 1(6). 2025. С. 493–505. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/18569/18603>

- тези доповідей у матеріалах наукових конференцій:

1. Мартинюк О. В. Особливості реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. *Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи* : збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 7 лютого 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 129–132. URL : <https://surl.li/sxzvoq>

2. Мартинюк О. В. Правові аспекти забезпечення реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України. *Актуальні проблеми юридичної науки. Забезпечення правопорядку в Україні та світі: виклики сьогодення* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять треті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18 жовтня 2024 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 60–63. URL : <https://surl.li/vvmtuh>

3. Мартинюк О. В. Досвід Ізраїлю щодо формування та реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану* : тези III Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 21 листопада 2024 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2025. С. 806–807. URL : <https://surl.li/ouocdy>

4. Мартинюк О. В. До питання щодо договірно-правового оформлення державних кордонів України *Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи* : збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 8 лютого 2024 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 136–138. URL : <https://surl.li/dawauo>

5. Мартинюк О. В. Ключові загрози національній безпеці України у сфері безпеки державного кордону. *Сучасна парадигма публічного управління* : збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (30 листопада – 2 грудня 2023 р.). ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 2024. С. 547–550. URL : <https://surl.li/gvmjzc>

6. Мартинюк О. В. Ключові вектори публічного управління у сфері безпеки державного кордону *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України ПИЛИ Василя Івановича (м. Хмельницький, 16 січня 2025 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 139–140. URL : <https://surl.li/wzwucc>

Голова комісії:

Завідувач кафедри публічного управління та адміністрування,

доктор наук з державного управління, професор

Е. В. Щепанський

Члени комісії:

Декан факультету публічного управління,

доцент кафедри публічного управління та

адміністрування, кандидат наук

з державного управління, доцент

Т. В. Підлісна

Доцент кафедри публічного

управління та адміністрування,

кандидат наук з державного управління, доцент

І. П. Требик

УКРАЇНА

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ З ПИТАНЬ ОБОРОННОЇ РОБОТИ ТА
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

Майдан Незалежності, Будинки рад, м. Хмельницький, 29005
тел. (0382) 76-47-00, факс 76-51-19, E-mail:umns@adm-km.gov.ua Код ЄДРПОУ 14372969

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
МАРТИНЮКА Олександра Васильовича на тему
«Модернізація державної політики у сфері безпеки державного кордону
України в особливий період»

Дисертаційне дослідження **МАРТИНЮКА** Олександра Васильовича, аспіранта Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на тему «Модернізація державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування, спрямоване на вивчення актуальної проблематики щодо модернізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України в особливий період.

Варто виділити напрацювання автора щодо удосконалення діяльності суб'єктів у сфері безпеки державного кордону України для забезпечення національної безпеки, особливо в умовах сучасних викликів, таких як військова агресія, гібридні загрози та нелегальна міграція.

Також заслуговує на увагу пропозиція автора щодо необхідності комплексного підходу при забезпеченні ефективного управління державним кордоном України, що поєднує нормативно-правові зміни, технологічні інновації, міжвідомчу координацію та міжнародне співробітництво, отже, з огляду на своєчасні та змістовні пропозиції автора дисертаційного дослідження **МАРТИНЮКА** Олександра Васильовича, їх використання є перспективними в роботі у сфері безпеки державного кордону.

Виконувач обов'язків
директора Департаменту

Віталій МАРТИНЮК

ДОКУМЕНТ СЕД
Департамент з питань оборонної роботи та цивільного захисту Хмельницької обласної державної адміністрації
385/25 від 29.04.2025

Підписувач **МАРТИНЮК ВІТАЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ**
Сертифікат 5E984D526F82F38F04000000C6A4370184B9CE05
Дійсний з 03.01.2025 12:24:26 по 03.01.2026 23:59:59

